

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

Husitská teologická fakulta

Diplomová práce

Apoštol Pavel a římské zákony

Apostle Paul and the Roman Law

Katedra: Katedra biblistiky

Studijní obor: Husitská teologie jednooborová

Forma studia: prezenční

Vedoucí práce:

Jiří Lukeš, Th.D.

Autorka:

bc. Ladislava Říhová

Praha 2012

Poděkování:

Děkuji tímto svému vedoucímu práce, panu doktoru J. Lukešovi Th.D., za poskytnutí cenných rad a podnětů, které mě inspirovaly a pomáhaly mi při tvorbě této diplomové práce. Dále děkuji panu profesoru ThDr. P. Pokornému, DrSc. za cenné rady, konzultace a připomínky k problematice řešené v rámci mé práce.

Ladislava Říhová

Prohlášení o původnosti:

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci s názvem Apoštol Pavel a římské zákony napsala samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 13. 6. 2012

Ladislava Říhová

Podpis: _____

Anotace:

Tato práce si klade za cíl představit čtenáři historické pozadí a právní aspekty, strukturu a charakteristiky soudního procesu s apoštolem Pavlem. Nastiňuje obecnou charakteristiku a vývoj římského soudnictví s důrazem na období Pavlova života, tedy období raného principátu. Snaží se podat i informace o Pavlově životě a občanském statu. Pozornost je též věnována lukášovskému vlivu na ztvárnění Pavlova procesu, což je nejlépe možno sledovat ve srovnání s dalším Lukášem líčeným procesem, totiž procesem s Ježíšem v Lukášově evangeliu.

Závěrečnou kapitolu práce tvoří pojednání o způsobech věznění v Římě s důrazem na biblická svědectví, především zmínky Skutků apoštolských.

Klíčová slova:

biblistika – Nový zákon – apoštol Pavel – římské právo – římské občanství

Annotation:

The aim of this thesis is to introduce to the reader the historical background and legal aspects, structure and features of the judicial proceedings with Apostle Paul. It describes general characteristic and the line of the Roman judiciary emphasizing the time of Paul's life – the time of the Early Principate. It aims to give information about Paul's life and his civil state, too. It also pays attention to the Luke's influence on the shape of Paul's judicial proceedings that we can follow best in comparison with the other judicial proceedings depicted by Luke i.e. the judicial proceedings with Jesus in the Gospel of Luke.

The final chapter of the thesis concerns the ways of imprisonment in Rome emphasizing biblical testimonies, primarily the references of the Acts of the Apostles.

Keywords:

biblistic – New Testament – Apostle Paul – Roman law – Roman citizenship

Obsah

ÚVOD.....	9
1. PAVEL Z TARSU	10
1.1 Žid, farizeus, misionář	10
1.1.1 Pavlovo narození a studia.....	11
1.1.2 Pavel jako misionář židovstva a pronásledovatel křesťanů.....	13
1.1.3 Pavlovo obrácení.....	14
1.1.4 Pavel jako misionář ve službách Ježíše Krista	16
1.1.4.1 Apoštolský konvent.....	17
1.1.4.2 Misijní cesty	18
1.1.5. Zatčení v Jeruzalémě a cesta do Říma	19
1.1.6 Pavlova smrt	21
1.2 Pavel jako římský občan	22
1.2.1 Biblické doklady Pavlova občanství.....	22
1.2.2 Exkurs: Římské občanství v období principátu.....	23
1.2.2.1 Možnosti získání občanství	23
1.2.2.2 Doklady občanského práva.....	24
1.2.2.3 Práva a povinnosti římského občana.....	25
1.2.3 Římské občanství z pohledu Skutků.....	25
1.2.3.1 Pavlovy možnosti získání občanství	26
1.2.3.2 Židé jako římsští občané?	28
1.2.3.3 Pavlovo latinské jméno jako doklad občanství.....	29
1.2.3.4 Je Pavlovo utrpení v rozporu s jeho občanskými právy?	30
1.2.3.4.1 Pavlovy možnosti obrany před trestem	30
1.2.3.4.2 Pavlovo mlčení.....	31
1.2.3.5 Pavlovo občanské právo ve vztahu ke společenskému postavení	32
1.2.4 Pavel jako „civis romanus“ a jeho odvolání k císaři.....	33
2. ŘÍMSKÉ PRÁVO A PAVLŮV PROCES	34
2.1 Problém historických pramenů.....	35
2.2 Římský soudní aparát.....	36
2.2.1 Ius ordinarium.....	36
2.2.2 Cognitio extra ordinem.....	36
2.3 Vznik a vývoj apelačního práva a řízení.....	38
2.3.1 Appellatio a provocatio za republiky	38
2.3.1.1 Provokační zákony	39
2.3.1.2 Provokační teorie	39
2.3.2 Appellatio za principátu	40
2.3.2.1 Delegování císařské moci.....	42
2.3.2.2 Apelační instance	43
2.4 Postup apelačního řízení	43
2.5 Historičita a právní korektnost Pavlova procesu.....	44
III. PAVEL A JEŽÍŠ.....	45
3.1 Markovo evangelium jako Lukášova předloha	45
3.2 Rozdělení lukášovského procesu – jednotlivé části a jejich charakteristika.....	46
3.2.1 Zatčení.....	47
3.2.2 Výslech před veleradou	48
3.2.3 Výsledky Ježíše a Pavla před místodržitelem.....	53
3.2.3.1 Zahájení jednání před místodržitelem.....	54
3.2.3.2 Předmět a formulace žaloby	55
3.2.3.3 Obhajoba delikventa.....	58

3.2.3.3 Odročení případu	60
3.2.3.4 Odchod Felixův a střídání rolí	62
3.2.3.5 Židovský král jako součást procesního dění.....	63
3.2.3.6 Oprávněnost Pavlova odvolání	67
4. PAVLOVO VĚZENÍ.....	69
4.1 Pavel ve vězení	70
4.2 Pavlův zločin	70
4.3 Okolnosti Pavlovy vazby	71
4.4 Další osudy apoštola Pavla.....	71
ZÁVĚR.....	73
RESUMÉ	78
SUMMARY	79
SEZNAM PŘÍLOH.....	81
PŘÍLOHY	82

Seznam zkratek

Zkratky biblických knih jsou uváděny podle Českého ekumenického překladu:

Mt – Matouš

Mk – Marek

L – Lukáš

Sk – Skutky apoštolské

Ř – List Římanům

1 K – První list Korintským

2 K – Druhý list Korintským

Ga – List Galatským

Ef – List Efezským

Fp – List Filipským

Ko – List Koloským

Žd – List Židům

apod. – a podobně

Ant. – Josephus, Antiquitates

cap. – caput

Dig. – Digesta Iustiniani

Dio Cass. – Dio Cassius

epist. – epistula

Ibid. – tamtéž

kap. – kapitola

např. – například

odd. – oddíl

op. cit. – opus citatum

Plin. – Plinius

pozn. – poznámka

Suet. Aug. – Suetonius, Divus Augustus

Suet. Cal. – Suetonius, Gaius Caligula

Suet. Claud. – Suetonius, Divus Claudius

tj. – to je

v. – verš

BZNW – Beihefte zur Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche

ČEP – Český ekumenický překlad

JRS – The Journal of Roman Studies

NTG – Novum Testamentum Graecae

PLD – Patrologia Latina Database

TLG – Thesaurus Linguae Graecae

ZNT – Zeitschrift für die neutestamentliche Wissenschaft und die Kunde der älteren Kirche

ÚVOD

Práce je pokusem o nastínění problematiky týkající se života, občanství, soudního procesu a dalších osudů apoštola Pavla. Na podkladě historických pramenů a biblického svědectví jsou postupně probírány okolnosti Pavlova misijního působení.

Výklad začíná nezbytným stručným úvodem k apoštolu Pavlovi, který pojednává především o jeho předkřesťanské farizejské minulosti, konverzi a misijní aktivitě. Další oddíl je věnován problematice římského občanství, jeho historii, právům a povinnostem římských občanů a v neposlední řadě též občanským právům Pavlovým.

Druhá kapitola tvoří teoreticko-historickou základnu pro další části práce, pojednávajíc podrobněji o vývoji a náležitosti římského soudního procesu. Na podkladě těchto informací je ve třetí kapitole podán rozbor Pavlova procesu, jak se nám dochoval v závěrečných kapitolách Skutků apoštolských, s přihlédnutím k dobovým reáliím, vypravěčské a zvěstné intenci autora. Závěrečná kapitola práce je věnována okolnostem Pavlova vězení a jeho smrti.

1. PAVEL Z TARSU

1.1 Žid, farizeus, misionář

Chceme-li se zabývat osobností Pavla z Tarsu, je třeba si uvědomit, kým Pavel vlastně byl. Nebyl jen křesťanským misionářem, jak ho známe dnes, byl také horlivým stoupencem farizejství, pravověrným Židem a s největší pravděpodobností i misionářem judaismu. Byl mužem mnoha tváří a obraz, který nám o něm dochovaly jeho vlastní spisy, církevní tradice a – pramen nejvýznamnější – Skutky apoštolské, je žel jen částečný a neúplný. Leckdy se dokonce tradice a zprávy o životě a díle „apoštola pohanů“ dají jen stěží zharmonizovat tak, aby zapadaly do celku jeho života a díla. Uvážíme-li navíc, že Lukáš psal své dílo zřetelně z pozice historika a že antické historiografii bylo vlastní přizpůsobování děje záměru autora, zjistíme, že historicky korektních pramenů mnoho nezbývá.

Historicky spolehlivé informace poskytují jistě pouze vlastní spisy apoštolovy, na které budeme v této kapitole klást důraz především. Skutky však i s jejich značně „tendenčním“ podáním nemůžeme nechat stranou. Jejich autor podřizuje veškeré popisované dění svému záměru, totiž touze ukázat Pavla ne jako apoštola, ale jako velkého misionáře pohanů, zcela oddaného evangeliu, které zvěstuje a kterému podřídil celý svůj život. Na druhé straně Lukáš pracuje skutečně jako historik s mnoha důvěryhodnými prameny,¹ podivuhodné však je, že nikde neprozrazuje znalost vlastních apoštolových listů.

Apoštol sám se při popisu svého přístupu k misii v prvním listě do Korintu charakterizuje takto: „*Židům jsem byl židem, abych získal židy. Těm, kteří jsou pod zákonem, byl jsem pod zákonem, abych získal ty, kteří jsou pod zákonem – i když sám pod zákonem nejsem.*“² (1 K 9,20)

Rozbor tohoto jediného apoštolova výroku by nepochybně vydal na samostatnou studii, která by však svým obsahem stála mimo rámec této práce. Ponecháme tedy stranou Pavlovu teologii a budeme se zde věnovat historickým skutečnostem jeho života, čerpajícíce přitom především z jeho vlastních zpráv dochovaných v epištolách, ale i zprávy Skutků apoštolských, která byla po dlouhou dobu brána jako spolehlivý pramen informací o Pavlově

¹ Vzpomeňme dnes již všeobecně rozšířenou a přijímanou hypotézu o cestovním itineráři, podle níž Lukáš disponoval při sepisování svého díla stručným záznamem některých Pavlových cest, který byl nejspíš pořízen některým z Pavlových průvodců.

² Citace biblického textu v českém jazyce jsou v rámci práce uváděny výhradně dle znění ČEP.

životě, zatímco epištoly byly považovány spíše za zdroj duchovního povzbuzení čtenáře, aniž by bylo přihlédnuto k jejich faktografickému významu.

Bylo by téměř hříchem opomenout zmínit i významné prameny nebiblického původu, zde mám na mysli především spisy církevní tradice, zejména dílo svatého Jeronýma *De viris illustribus*, v němž podává vedle interpretace biblických pasáží i zcela specifické a jinde nedochované tradice.

1.1.1 Pavlovo narození a studia

Pavel z Tarsu se narodil někdy kolem přelomu letopočtu³ židovským rodičům farizejského směru,⁴ kteří disponovali římským občanstvím.⁵ Pocházel z kmene Benjamínova a jako syn pravověrných Židů byl osmého dne po svém narození obřezán. Sám o tom informuje v listě Filipským (Fp 3,5):

„...obřezán osmého dne, z rodu izraelského, z pokolení Benjamínova, Hebrej z Hebrejů; jde-li o zákon – farizeus.“

Jako své rodiště uvádí apoštol, podle podání Skutků, město Tarsus: „*gegennhmenoj en Tarsw| thj Kilikijaj*“.⁶ (Sk 21,39; 22,3)⁷ Pokud by tato zmínka, která označuje Pavla jako občana (*pol i,thj*) města Tarsu, byla pravdivá, museli bychom předpokládat, že Pavel měl dvojí občanství (jak občanství města Tarsu, tak občanství římské). Získání občanství řeckého města však pro Židy nebylo snadnou záležitostí, mimo jiné i proto, že jejich náboženská přísnost vedla často ke konfliktům s řeckým obyvatelstvem.

Pavel je však označen jako občan (*pol i,thj*)⁸, pokud bychom termín chápali jako označení občana helénistického města (tedy ve smyslu politickém), bylo by možno ve výroku spatřovat doklad pro Pavlovo dvojí občanství. Termín *pol i,thj* je však možno užít i v jeho nepolitickém významu. Septuaginta a podobně i Skutky používají pojem v obou jeho

³ Datace převzata z BORNKAMM, Günther, *Apoštol Pavel*, s. 249.

⁴ Farizejství bylo respektovaným laickým hnutím uvnitř židovství. Vyznačovalo se náboženskou přísností a aktivní misijní činností. Hnutí pěstovalo svou specifickou teologii a na rozdíl od saducejství nebylo vázáno na jeruzalémský chrám; jedině tak mohlo bez úhony přežít jeho pád a stát se základem rabínského judaismu.

⁵ Otázce Pavlova římského občanství a možnostem jeho získání pro něj i jeho rodinu se bude věnovat oddíl 1.2 této práce.

⁶ Citace řeckého textu jsou v rámci celé práce uváděny dle znění NTG.

⁷ M. Hengel uvádí mnohé důvody proč pochybovat o Pavlově občanském statu v městě Tarsu. Více viz HENGEL Martin, *Der vorchristliche Paulus*, in: *Paulus und das antike Judentum*, s. 201, pozn. 86.

⁸ Sk 21,39.

významových zabarveních.

Proti Pavlovu dvojímu občaství mluví také skutečnost, že existuje minimum dokladů pro to, že by Židé byli plnoprávními občany Tarsu. Mnozí badatelé se kloní k názoru, že si Pavlova rodina mohla tarsenské občanství koupit (tak Hengel). Jiní (tak např. Omerzu) jsou toho názoru, že Pavel občanem Tarsu nebyl, odvolávající se přitom na sepětí takového občanství s pohanskými kulty, což ostře kontrastuje nejen s dobovou židovskou náboženskou praxí, ale v konkrétním případě Pavlově i s jeho ostrou polemikou s pohanstvím, jak ji máme zachovánu v jeho listech.

S ohledem na Pavlovo hypotetické dvojí občanství stojí za zmínku i skutečnost, že některé významné rukopisy (Kodex D, starý latinský rukopis w, či Pešita) zmínku ve Sk 21 vynechávají.

Zajímavým zjištěním ohledně Pavlova původu je také skutečnost, že apoštol sám Tarsus v žádné ze svých epištol jako místo svého narození neuvádí.

Diskuse o problému Pavlova občanství však dodnes neustala a podle názoru především amerických biblistů, Pavel naopak tarsenské občanství měl. Tento názor zastává například Brian Rapske, když píše: „*Paul also asserts that he was a „citizen“ of Tarsus (Acts 21:39). „Citizen“ can have a political and juridical sense to it.*“⁹

Záležitosti týkající se Pavlových občanských práv nejsou, jak bylo naznačeno výše, nijak přesně dány. S obdobným problémem se setkáváme i v otázce Pavlova rodiště. I zde totiž existuje více hypotéz.

Jeronym nám o Pavlově původu zachoval velmi zajímavou doplňující zprávu: „*Paulus apostolus, qui ante Saulus, extra numerum duodecim Apostolorum, de tribu Benjamin et oppido Judaeae Giscalis fuit, quo a Romanis capto, cum parentibus suis Tarsum Ciliciae commigravit.*“¹⁰

Pavlova rodina podle jeho podání pocházela z městečka Gišaly a byla Římány přesídlena do Tarsu. V každém případě se tedy Pavel narodil v diaspoře. Tento osud nebyl ničím výjimečným, uvažme jen, že židovstvo v diaspoře již v této době mnohonásobně

⁹ RAPSKE, Brian. Paul in the Roman Custody, s. 75.

¹⁰ Apoštol Pavel, který se předtím nazýval Saul, z počtu dvanácti apoštolů, z kmene Benjamín byl z judského města Gišaly, odkud, potéco město bylo obsazeno Římány, přesídlil spolu se svými rodiči do Tarsu v Kilikii. HIERONYMUS, Stridonensis. De viris illustribus. cap. V. Patrologia Latina Database, vol. 023. [CD-ROM]. Díla křesťanských latinsky píšících autorů jsou citována dle znění textu v Patrologia Latina Database [CD-ROM], není-li v poznámce uvedeno jinak.

převyšovalo počet svých souvěrců v Palestině.¹¹ Mnohdy byli tito diasporní Židé také občany svých domovských měst. I v životě Pavlově hrálo jeho postavení „*civis Romanus*“ velmi významnou roli.

Jako zbožný Žid byl Pavel vystaven vzdělání v židovském Zákoně. Studoval u věhlasného židovského učence Gamaliela v Jeruzalémě. Součástí studia, jak již tehdy bylo zvykem, přestože toto pravidlo bylo kodifikováno v Talmudu až o několik století později, bylo i vykonávání řemesla, kterým se studující živil. Pavel byl σκηνοποιος, tedy výrobce stanů.¹² Tato profese pro něj později byla velmi výhodná, umožňovala mu totiž, protože k jejímu výkonu stačilo minimum pomůcek, které bylo možno lehce transportovat, značnou pohyblivost na jeho misijních cestách.

1.1.2 Pavel jako misionář židovstva a pronásledovatel křesťanů

Židé provozovali v antickém světě velmi úspěšnou misi. Disponovali značnými privilegii a ze strany vládnoucí římské moci jim nebyly, alespoň ne v době Pavlově, do cesty kladeny překážky. Židovství se svou přísnou vázaností na Mojžíšův zákon, vědomím vlastní výjimečnosti a zároveň nově nabytou otevřeností vůči okolnímu světu,¹³ kterou prostředkovala právě diasporní synagoga, se v duchovně rozvráceném světě pozdní antiky plněm obsahově prázdných mysterijních kultů stávalo pro mnohé lákavou změnou.

Lze se proto domnívat, že Pavel jako diasporní Žid a farizeus s výborným vzděláním měl pro dráhu židovského misionáře nejlepší předpoklady a že po nějakou dobu jako misionář působil.¹⁴ Hypotézu potvrzují i vlastní slova apoštolova v Ga 5,11, kde se Pavel negativně vymezuje vůči své dřívější propagaci obřízky.

Jeho farizejská náboženská přísnost ho pak nutně musela dovést až k pronásledování odpadlíků. Je však mylné se domnívat, že křesťany pronásledoval již v Jeruzalémě, jak vyplývá z líčení Skutků. Vždyť zdejší křesťanský sbor sestával z židokřesťanů stále ještě

¹¹ Diasporní židovstvo bylo soustředěno především ve velkých městech v Egyptě a Sýrii. K nejznámějším střediskům patřila helénistická města Alexandrie, Antiochie a Damašek.

¹² Sk 18,3.

¹³ Dokladem této otevřenosti vůči okolnímu helénistickému světu nám může být např. Septuaginta, řecký překlad Starého zákona, nebo skutečnost, že Pavlovo židovské vzdělání nese výrazné prvky řecké vzdělanosti (což se odráží např. na formě a stylu jeho epištol psaných formou antického dopisu).

¹⁴ Bornkamm k obrazu Pavla jako misionáře poznamenává: „*Máme dobré důvody k předpokladu, že diasporní Žid Pavel se rozhodl svým příklonem k farizejství zároveň pro misi mezi pohany podle nejpřísnějších zásad a tak jí před svým obrácením ke křesťanství skutečně konal.*“ BORNKAMM, op. cit. 3, s. 30.

dodržujících Zákon. To, co bylo Pavovi a Židům „trnem v oku“, totiž zpochybňování exkluzivity vyvoleného lidu, nezávaznost obřízky, relativizace Zákona a nezávislost na chrámě, to Pavel v jeruzalémské obci pevně svázané se svými židovskými kořeny nalézt nemohl.

Proti výpovědi Skutků mluví i významný výrok apoštola samého z listu Galatským: „*V církvích Kristových v Judsku mne osobně neznali: jen slyšeli, že ten, který dříve pronásledoval církev, nyní zvěstuje víru, kterou předtím chtěl vyhubit.*“¹⁵ Pavel tedy před svým obrácením nebyl v Judsku ani Jeruzalémě znám jako nepřítel křesťanů. Dokonce i o jeho obrácení a misijní činnosti se tamní obec dověděla až s odstupem.

Podle podání Skutků působil Pavel jako pronásledovatel křesťanů především mimo Jeruzalém, vyžádal si však od jeruzalémských starších dekrety pro synagogy v Damašku, aby tam mohl vyhledávat křesťanské odpadlíky: „*Saul nepřestával vyhrožovat učedníkům Páně a chtěl je vyhladit. Šel proto k veleknězi a vyžádal si od něho doporučující listy pro synagogy v Damašku, aby tam mohl vyhledávat muže i ženy, kteří se hlásí k tomu směru, a přivést je v poutech do Jeruzaléma.*“¹⁶

Cesta do Damašku se pro Pavla a jeho další působení stane zlomovým okamžikem.

1.1.3 Pavlovo obrácení

Zpráva o Pavlově vidění u Damašku stojí v centru Skutků apoštolských. Toto centrální postavení autor zprávě přisoudil záměrně. I on totiž okamžik Pavlova obrácení vnímá jako přelom. Dosud se Skutky věnovaly líčení situace v jeruzalémském sboru a mezi prvními apoštoly. Nyní se však text odklání od svého tématu a plně se věnuje Pavlovi, nejprve jeho obrácení, následně jeho misii mezi pohany, až nakonec dospěje k apoštolově cestě do Říma. Vše tedy odpovídá lukášovské koncepci Pavlovy misie tak, jak je již formulována ve Sk 13,47: „*Ustanovil jsem tě, abys byl světlem pohanům a nesl spásu až na sám konec země.*“

Scéna sama je zde popsána velmi plasticky a velkolepým stylem, snad právě proto, aby byl zdůrazněn onen zmíněný zlomový okamžik. Skutky popisují celou událost takto:

„*Na cestě, když už byl blízko Damašku, zazářilo kolem něho náhle světlo z nebe. Padl na zem a uslyšel hlas: „Saule, Saule, proč mne pronásleduješ?“ Saul řekl: „Kdo jsi, Pane?“ On*

¹⁵ Ga 1,22n.

¹⁶ Sk 9,1n.

odpověděl: „Já jsem Ježíš, kterého ty pronásleduješ. Vstaň, jdi do měst a tam se dovíš, co máš dělat.“ Muži, kteří ho doprovázeli, zůstali stát a nebyli schopni slova; slyšeli sice hlas, ale nespatriili nikoho. Saul vstal ze země, otevřel oči, ale nic neviděl. Museli ho vzít za ruce a dovést do Damašku.“¹⁷

Je třeba mít stále na paměti, že tato obsáhlá zpráva je jistě dílem autora Skutků, který ji, stejně tak jako celý apoštolův život, podřídil svému záměru vylíčit Pavla jako pronásledovatele církve proměněného svrchovanou Boží mocí v oddaného svědka.¹⁸

Tato lukášovská koncepce ovlivnila smýšlení o Pavlovi mnohem více než jeho vlastní skromné svědectví.

Stojí za povšimnutí, že apoštol sám o svém obrácení nikde takto nemluví. Dokonce je nikde obsáhleji nepopisuje, a pokud nějakou zmínku v jeho listech nalezneme, stojí vždy pevně ve službách evangelia. Tak například několik málo vět v Ga 1,15n: *„Ten, který mě vyvolil už v těle mé matky a povolal mě svou milostí, rozhodl se zjevití mně svého Syna,...“*.

V porovnání s dech beroucí scénou ze Skutků jde o relativně krátkou, téměř přehlédnutelnou zmínku. Možná právě proto, že se apoštol sám procesu či popisu svého obrácení nikde hlouběji nevěnuje, neměl by scéně u Damašku líčené autorem Skutků být přisuzován přílišný význam a už vůbec by neměla být chápána jako střed či pramen Pavlovy teologie, jak se to mnohdy v dějinách dělo například vlivem pietismu a jak i dnes mnozí soudí, jsouce ovlivněni moderní tendencí psychologizace náboženství.

Vzhledem k tomu, že přesná a pravá příčina Pavlova obrácení není v historických pramenech vystopovatelná a apoštol sám nám o ní de facto nezanechal zprávy, musíme se v bádání o jeho obrácení omezit na jím samým doložené, a tudíž věrohodné důsledky onoho přelomu, který byl zážitkem tak silným, že kvůli němu apoštol odepsal celý svůj dosavadní život a farizejskou minulost, jak sám píše v listě Filipským, aby se nadále věnoval službě Kristu a jeho evangeliu:

„Ale cokoli mi bylo ziskem, to jsem pro Krista odepsal jako ztrátu. A vůbec všechno pokládám za ztrátu, neboť to, že jsem poznal Ježíše, svého Pána, je mi nade všecko. Pro něho jsem všecko ostatní odepsal a pokládám to za nic, abych získal Krista a nalezen byl v něm nikoli s vlastní spravedlností, která je ze zákona, ale s tou, která je z víry v Krista – spravedlností z Boha založenou na víře, abych poznal jej a moc jeho vzkříšení, i účast na jeho

¹⁷ Sk 9,3–8.

¹⁸ Je třeba poznamenat, že lukášovský Pavel zůstává až do konce života věřícím farizejem, kdežto skutečný Pavel se farizejského přesvědčení vzdal a plně se podřídil Kristu.

utrpení.“¹⁹

1.1.4 Pavel jako misionář ve službách Ježíše Krista

Podle podání Skutků se Pavel po svém obrácení vydal za pohnutých událostí z Damašku do Jeruzaléma,²⁰ kde se ho ujal Barnabáš a představil ho kruhu apoštolů,²¹ kvůli nenávisti Židů musel však město opustit a vydal se do Cesareje a následně to Tarsu.

Toto líčení událostí následujících bezprostředně po Pavlově konverzi je v rozporu s vlastní výpovědí apoštolovou, jak se dochovala v listě Galatským:

„Tehdy jsem nešel o radu k žádnému člověku, ani jsem se nevypravil do Jeruzaléma k těm, kteří byli apoštoly dříve než já, nýbrž odešel jsem do Arábie a potom jsem se zase vrátil do Damašku.“²²

Pavel zde říká, že odešel do Arábie a teprve později se znovu vrátil do Damašku, dokonce svými slovy vyvrací zprávu Skutků o domnělé cestě do Jeruzaléma; v Ga 2,1 dodává, že do Jeruzaléma se vydal až po čtrnácti letech, a jinde konstatuje, že byl v Judsku i Jeruzalémě osobně neznám.²³ Do Jeruzaléma se tedy – kromě krátké soukromé návštěvy u Petra tři roky po svém obrácení²⁴ – nevydal, nýbrž působil v oblastech od Jeruzaléma vzdálených.

O misijní činnosti v období oněch čtrnácti let po návštěvě u Petra nám ani apoštol sám ani Skutky, jejichž pisatel o zmíněném časovém úseku neměl informace, nezanechali zprávu. Jsme tedy zcela odkázáni na krátkou Pavlovu zmínku v Ga 1,21, podle níž v těchto letech působil v okolí Tarsu, v Sýrii a Kilikii. Jak dlouho tato jeho misijní činnost trvala, není známo. Jisté však je, že ho odsud odvedl Barnabáš, aby spolu s ním působil ve sboru v Antiochii.²⁵

¹⁹ Fp 3,7–10.

²⁰ Sk 9,26.

²¹ Pavel je tímto aktem uvedení podle líčení Skutků de facto přijat do kruhu Dvanácti. Tento obraz je však v rozporu s jeho vlastním líčením v Ga 1,1, kde své apoštolství zakládá na přímém povolání Bohem, nikoli lidmi.

²² Ga 1,16b.17.

²³ „V obcích Kristových v Judsku mě osobně neznali.“ (Ga 1,22).

²⁴ Ga 1,18.

²⁵ Sk 11,25.

1.1.4.1 Apoštolský konvent

Po sedmnáct let Pavel působil jako misionář mimo Judsko a izolován od jeruzalémského kruhu apoštolů. Teprve poté se vydává do Jeruzaléma, aby se jako vyslanec křesťanských obcí vzniklých z pohanů účastnil spolu s Barnabášem a Titem apoštolského konventu.²⁶

Vznik helénistických křesťanů, tedy křesťanů nežidovského původu, společně s Pavlovým pochopením evangelia znamenal ohrožení jednoty křesťanstva. Spornými body a dohodou mezi oběma směry se zabýval asi roku 48 tzv. apoštolský konvent, který se sešel v Jeruzalémě. Pavel v listě Galatským (2,1–10) i Skutky (15,2–22) nám o této události podávají podrobné zprávy. Vzhledem k povaze Skutků lze však za jediný skutečně historický pramen považovat zprávu Pavlova jakožto zprávu přímého účastníka konventu.

Podnětem k cestě do Jeruzaléma byl příchod židovských křesťanů, reprezentantů směru propagovaného jeruzalémskou obcí,²⁷ do Antiochie, kde žádali obřizku křesťanů pohanského původu.²⁸ Z toho vznikl spor a bylo rozhodnuto, že se Pavel a Barnabáš vydají do Jeruzaléma za účelem vyjasnění sporných otázek. V žádném případě tedy Pavel a Barnabáš nebyli do Jeruzaléma povoláni svrchovanou jeruzalémskou obcí²⁹ jako podřízení delegáti, nýbrž přišli svobodně a podali zprávy o dění v Antiochii, přičemž prvotní impuls vedoucí k setkání a jednání vyšel z antiochijské obce.

Na konventu je uznána Pavlova nezávislost na Jeruzalémě a je mu umožněno dále svobodně hlásat evangelium pohanům.³⁰ Pohanokřesťanská misie se od tohoto okamžiku mohla nadále svobodně šířit, zbavena rivality a konkurence ze strany představitelů

²⁶ Ga 2,1.

²⁷ Jednalo se nejspíše o radikální reprezentanty židokřesťanského směru vedeného Jakubem. S největší pravděpodobností však nešlo o oficiální vyslance apoštolů. Pokud by totiž oficiálními posly jakubovského okruhu byli, jistě by je Pavel jako takové označil, jak se to stalo později v Ga 2,12: „...když však přišli někteří lidé z okruhu Jakubova...“, Pavel je však v rámci vymezení se vůči jejich učení označuje jako „falešné bratry“ (Ga 2,4).

Vůči radikálům a jejich Zákonu nakloněnému pojetí se Pavel velmi ostře vymezuje: „Ale ani Titus, který tam byl se mnou a je Řek, nebyl přinucen, aby se dal obřezat, jak chtěli ti, kteří předstírali, že jsou bratři, a pokoutně se mezi nás vetřeli s úmyslem slídit po naší svobodě, kterou máme v Kristu, aby nás uvedli do otroctví zákona.“ (Ga 2,3n).

²⁸ Ga 2,4.

²⁹ Jak by se mohlo zdát z líčení Skutků.

³⁰ „...mi nic dalšího neuložili; naopak nahlédli, že mně bylo svěřeno zvěstovat evangelium pohanům tak jako Petrovi Židům. Vždyť ten, který dal Petrovi sílu k jeho apoštolství mezi Židy, dal ji také mně k službě mezi pohany. Když poznali milost, která mi byla dána – Jakub a Petr a Jan, kteří byli uznáváni za sloupy církve – podali mně a Barnabášovi pravici na stvrzení naší dohody, že my půjdeme mezi pohany a oni mezi Židy.“ (Ga 2,6b–9).

židokřesťanské jeruzalémské obce.

Jako stvrzení vzájemné dohody je sepsán takzvaný apoštolský dekret stanovující podmínky vzájemného soužití křesťanů odlišného původu v jedné obci a stanovující sbírku pro chudý jeruzalémský sbor.³¹

Otázka konventu se však problematizuje ve chvíli, kdy se blíže zaměříme na Pavlův výrok v Ga 2,6b, kde se Pavel zmiňuje o svém setkání s jeruzalémskými apoštolý: „*nic dalšího mi neuložili*“, tento výrok může být východiskem pro výklad, že zmíněný apoštolský dekret nemusel k závěrům konventu patřit.³² Pavel o existenci takového úmluvy totiž zřejmě nevěděl a usnesení o dokumentu bylo nejspíš přijato v jeho nepřítomnosti, v době, kdy bylo třeba řešit problém stolování ve smíšených obcích, anebo, jak říká Borkamm: „*odráží praxi, kterou Lukáš poznal v obcích své doby.*“ V tom případě by bylo dekret nutno považovat za literární produkt Lukášův.

V úvahu připadá i druhá varianta, že totiž Pavel byl se zněním dekretu obeznámen, ale jak dokládá list Galatským, dekret nebyl všemi reprezentanty tehdejšího křesťanství bezvýhradně uznán.

S ohledem na rozsah a zaměření této práce se problematikou apoštolského dekretu nebudeme zabývat hlouběji. Ať již dekret byl plodem koventního shromáždění a nebyl následně všemi přijat, nebo nebyl shromážděním sepsán, v důsledku čehož o něm Pavel v době sepsání listu Galatským nemohl vědět, a musí tedy být Lukášovým výtvozem, nelze jeruzalémskému konventu upřít zásluhu na zachování jednoty prvotního křesťanstva, ke které ostatně svou harmonizační tendencí směřuje i pisatel Skutků.

1.1.4.2 Misijní cesty

Podle Skutků podnikl Pavel spolu s Barnabášem ještě před cestou na konvent první misijní cestu, která vedla přes Kypr do Malé Asie.³³ Ve skutečnosti musela cesta následovat až po Pavlově cestě do Jeruzaléma a autor Skutků ji tedy zařadil nesprávně.³⁴ Kvůli sporu v Antiochii se později Barnabáš od Pavla odloučil.³⁵ Další dvě misijní cesty podnikl proto Pavel

³¹ Skutky sbírku pro Jeruzalém sice zmiňují, ale ne v souvislosti s konventem. Viz Sk 11,30.

³² BORNKAMM, op. cit. 3, s. 56.

³³ Sk 13,14.

³⁴ Důvody pro toto tvrzení viz BORNKAMM, op. cit. 3, s. 57.

³⁵ Ga 2,11nn.

s jinými průvodci.

Druhou misijní cestu podnikl Pavel napříč Malou Asií do Troady, Makedonie a Řecka, během této cesty měl podle Skutků dospět ke koncepci misie zahrnující celý obydlený svět až po Hispánii.

Svou činnost na evropském kontinentě započal apoštol ve Filipech, kam, podle Lukášova líčení, přišel na pokyn Makedonce zjevivšího se mu ve snu.³⁶ V tomto ryze římském městě vznikl první evropský sbor a zde se také Pavel musel poprvé odvolat na své římské občanství.³⁷ Poté pokračoval do Tesaloniky a přes Beroji a Athény do Korintu, kde žila početná židovská menšina a Pavlově misii se tak otevíralo široké pole působnosti. Pavel se zde živil svým řemeslem, zhotovoval stany; díky sbírce, kterou přinesli Silas s Timoteem se však později mohl plně věnovat misii.³⁸

Z Korintu také píše svůj list Římanům a zmiňuje se o dokončené práci ve východních oblastech římského impéria a o záměru vydat se do Říma jako cíle své misie: „*Nyní však už pro mne není žádné volné pole v těchto končinách; už mnoho let k vám toužím přijít, až se vydám do Hispanie.*“³⁹

Dalším významným apoštolovým misijním působištěm bylo město Efez. Zde se v důsledku vyvolání nepokoje dostal do vazby v paláci římského místodržitele, kde zřejmě strávil delší čas.⁴⁰

1.1.5. Zatčení v Jeruzalémě a cesta do Říma

Řím pro Pavla znamenal důležitý výchozí bod pro jeho misii na západě. Zdejší sbor, o jehož existenci se, pokud se tak nestalo již dříve, dověděl při setkání s Priscillou a Akvilou, křesťany židovského původu, kteří byli nuceni Řím opustit v důsledku ediktu císaře Claudia, na svůj příchod upozornil a doufal v přátelské přijetí a pomoc.⁴¹

Z líčení Skutků víme, že se Pavel do Říma skutečně dostal, i když jako vězeň. Víme

³⁶ Sk 16,9.

³⁷ Problematika Pavlova prvního odvolání a římského občanství bude blíže probrána v oddíle 1.2.1.

³⁸ Sk 18,5.

³⁹ Ř 15,23n.

⁴⁰ Fp 2,25–30. Odkládání projednání záležitosti a prodlužování vazby nebylo ze strany římské prokuratury žádnou výjimkou, jak se přesvědčíme později.

⁴¹ „*Doufám tedy, že se u vás zastavím a že mě vypravíte na další cestu, až aspoň trochu užiju radosti ze společenství s vámi.*“ Ř 15,24b.

také, že měl v plánu odtud pokračovat na západ, aby i tam mohl zvěstovat evangelium.

K Pavlovu uvěznění nepochybně přispěla sbírka pro jeruzalémský sbor, kterou chce Pavel v Jeruzalémě osobně odevzdat.⁴² Informace o poslední cestě do Jeruzaléma a událostech následujících můžeme čerpat pouze z líčení Skutků. Podle jejich podání je apoštol v jeruzalémském chrámě spatřen maloasijskými diasporními Židy a obžalován ze znesvěcení chrámu,⁴³ v nastalém zmatku jej z rukou davu vytrhne velitel římské stráže a nechá ho střežit. Od této chvíle je Pavel v římské moci a vyšetřovací vazbě.

O průběhu následujících událostí nemůžeme žet na podkladě Skutků, jediného pramene, vytvořit přesný obraz dění, můžeme se však s jistotou říci, že autor prokazuje velmi dobrou znalost dobových reálií, problematiky římského soudnictví i poměrů v Palestině v době Pavlově. Vzhledem ke skutečnosti, že Skutky jsou pro dané období jediným dochovaným pramenem zachycujícím římský soudní proces, budeme se v následujících kapitolách věnovat především jejich svědectví. Podrobně bude probrán také průběh a následky Pavlova procesu.

Zde jen pro úplnost nastiňme v krátkosti další osudy apoštolovy. Po svém zatčení byl Pavel vyslýchán římským velitelem Claudiem Lysiem, ten ho i s průvodním dopisem odeslal s vojenským doprovodem k místodržiteli Felixovi do Caesareje.⁴⁴ Felix Pavla vyslechl, ale případ nerozsoudil⁴⁵ a nechal apoštola po dva roky ve vazbě. Věcí se dále zabýval až Felixův nástupce Porcius Festus. Konstatoval, že v případě nechce sám rozhodovat, a odvolává se na neznalost židovské náboženské problematiky, přizval jako poradce krále Agrippu.

Pavel mohl být osvobozen, avšak zcela nečekaně, když zaslechne, že by jeho proces měl být z Caesareje přenesen do Jeruzaléma, patrně kvůli strachu ze Židů, využije svého občanského práva a jako *civis Romanus* se odvolá k císařskému soudu v Římě.⁴⁶ Odvoláním dosáhl Pavel toho, že nebyl souzen v právní moci palestinského místodržitele, ale podléhal napříště císařskému soudu v Římě.

Jako vězeň, nikoli odsouzený, cestuje apoštol do Říma, kde dva roky zůstane ve velmi

⁴² Ř 15,28.

⁴³ Problematika Pavlova zatčení a znesvěcení chrámu bude podrobněji probrána v následující kapitole.

⁴⁴ Sk 23,23–33.

⁴⁵ Sk 24,27.

⁴⁶ „Festus se chtěl zavděčit Židům a odpověděl Pavlovi: „Chceš jít do Jeruzaléma a tam být přede mnou souzen z těchto obvinění?“ Ale Pavel řekl: „Stojím před císařským soudem, kde mám být souzen. Proti Židům jsem se v ničem neprovinil, jak i ty velmi dobře víš. Jestliže jsem vinen a spáchal jsem něco, za co si zasloužím smrt, nezdráhám se zemřít. Není-li však pravda, z čeho mě tito žalobci obviňují, nikdo mě jim nemůže vydat. Odvolávám se k císaři.“ Sk 25,9–11

lehké vazbě⁴⁷ v najatém bytě a smí dokonce přijímat návštěvy a zvěstovat evangelium.⁴⁸ Touto pokojnou scénou líčení Skutků končí a další osudy Pavlovy zůstávají nejisté.

1.1.6 Pavlova smrt

Pisatel Skutků ani jediným slovem nenaznačí, kam se bude životní cesta apoštolova ubírat; je zde patrný autorův záměr, formulovaný již v úvodu knihy, totiž *zvěstování evangelia v Jeruzalémě, celém Judsku i Samařsku a až na sám konec země*.⁴⁹ Lukáš tedy zcela v duchu své koncepce dává otevřeným koncem svému velkému misionáři prostor pro dokončení všech jeho plánů.

Apoštolův konec však sotva vypadal tak pokojně. Nejspíše na počátku šedesátých let byl Pavel za vlády Neronovy odsouzen k smrti.⁵⁰ Pomineme-li rané křesťanské legendy a apokryfní literaturu, je Pavlova smrt dosvědčena v 1. listu Klémenta Římského:

5.5.1 Dia. zhlon kai. erin Pauloj upomonhj brabeiōn edeixen\

5.6.1 eptakij desma. foresaj(fugadeuqeij(liqasqeij(khruux genomenoj en te th/ anatolh/ kai. en th/ dusei to. gennaiōn th/ pistewj autou/ kleoj e/ aben\

5.7.1 dikaiosunhn didaxaj o/lon ton kosmon kai. epi. to. terma th/ dusewj elqwn kai. marturhsaj epi. twh hgoumenwn(outwj aphl l'agh tou/ kosmou kai. eij ton agion topon eporeuqh(upomonhj genomenoj megistoj

5.7.5 upogrammoj)⁵¹

O apoštolově konci se z listu nedovíme mnoho, přesto o jeho násilné smrti není pochyb. Otázkou pouze zůstává, zda mohl opravdu, jak to list dosvědčuje, uskutečnit plánovanou cestu do Hispánie. To by totiž muselo nutně znamenat, že byl v soudním procesu před císařským soudem osvobozen a teprve později zatčen podruhé a následně popraven.

⁴⁷ Byl střežen jediným vojákem. Sk 28,1.

⁴⁸ Již při jeho příchodu vítá, podle Lukášova líčení, vězně Pavla delegace členů římského sboru. (Sk 28,15).

⁴⁹ Sk 1,8.

⁵⁰ Mučednickou smrt předpokládají a naznačují na několika místech i Skutky apoštolské, jejichž pisateli musel tedy být Pavlův osud nepochybně znám.

⁵¹ Kléméns Římský. První list Klémentův. TLG [CD-ROM].

1.2 Pavel jako římský občan

Pavel z Tarsu byl římský občan. Toto tvrzení, dnes obecně přijímané jako fakt, bylo v průběhu první poloviny 20. století mnohými badateli znovu a znovu zkoumáno, Pavlovo římské občanství bylo mnohými zpochybňováno, zejména proto, že apoštol sám se o něm ve svých listech přímo nezmiňuje.

K neznámějším odpůrcům Pavlova občanského práva patřil W. Schmithals, který zmínky o jeho občanství ve Skutcích přičítal redakčnímu záměru autora.⁵² Otázka redakčního záměru dodnes vzbuzuje kontroverzní postoje a diskuse nedospěla k definitivnímu závěru. Pro účely této práce necháme zmíněné diskuse stranou a budeme vycházet z toho, že Pavel římské občanské právo měl, a i přesto, že je sám nikde přímo nezmiňuje, budeme Lukášovu zprávu považovat za historickou.

1.2.1 Biblické doklady Pavlova občanství

O apoštolově občanském statu jsme informováni ze Skutků, kde se na ně Pavel, podle líčení autora, přímo odvolává celkem ve třech případech. Poprvé v rámci tzv. filipské epizody (Sk 16,16–40), především ve v. 37, kde je záležitost popsána takto: „o de Pauloj efh proj autouj\ deirantej himaj dhmosiaj akatakritouj(anqrwpouj\ -Rwmaipuj uparcontaj(ebalan eij fulakh(kai. nuh laqraj himaj ekballousinē ouw gar(alla. elqontej autoi. himaj exagagetwsan“⁵³

Další zmínky nalézáme v Pavlově rozhovoru se setníkem, a to zejména ve Sk 22,25: „wj de proetinan auton toij imasin(eipen proj ton estwta ekaton tarcon o Pauloj\ Eiv anqrwpon -Rwmaion kai. akatakriton exestin umih mastizein“⁵⁴ a následujících verších.

Potřetí Pavlovo občanství zmiňuje římský velitel Claudius Lysias v průvodním dopise adresovaném místodržiteli Felixovi: „Ton andra touton sullhmfqenta upo. twh Vloudaiwn

⁵² Jako protiargument tvrzení uvádí Pavlovu zmínku o mučení v 2 K 11,25 „trij erabdisqhn“. Zvláštní pozornost je třeba věnovat slovesu $\tau\alpha\beta\delta\iota\omega$ s významem bičovat či mrskat někoho holí. V případě, že by Pavel byl římským občanem, nemohl by být trestán tímto způsobem. Přímý Pavlův odkaz na vytrpěné bičování by pak znamenal, že římským občanstvím nedisponoval. Více k tématu STEGMANN, Wolfgang. *Was der Apostel Paulus ein römischer Bürger?*, ZNW 78 (1987), s. 200–229.

⁵³ Sk 16,37.

⁵⁴ „Když ho přivázali, řekl Pavel důstojníkovi, který měl službu: „Smíte bičovat římského občana, a to bez soudu?“

kai. me|lonta anaireisqai upl autw| epistaj sun tw| strateumati exeilamhn maqwn oti -Rwmai|bj estin|⁵⁵ (Sk 23,27).

Další nepřímé doklady pro Pavlovo občanství nalézáme ve Sk 21,2n; 25,10 a 28,19. Tyto pasáže budou podrobně projednány v oddíle 1.2.3. této práce.

Protože kromě svědectví Skutků nemáme přímé důkazy o Pavlově občanském právu ani o jeho odvolání k císaři a cestě do Říma, musí být jeho právní status zkoumán na pozadí mimobiblických pramenů z období raného římského císařství. Je také nutno vznést otázku, zda okolnosti Pavlova občanského stavu, jak nám je popisují Skutky, skutečně odpovídají historické situaci prvního století. Této problematice se budeme věnovat v následujících kapitolách.

Pro úplnost je však třeba nastínit římské občanství v době Pavlově i z hlediska nebiblických pramenů a římských dějin v období raného císařství.

1.2.2 Exkurs: Římské občanství v období principátu

Přesně popsat význam a rozšíření občanství v tomto období je kvůli nedostatku historických pramenů nesnadné, dá se však předpokládat, že stav odpovídal době Caesarově a Augustově. Pro období Caesarovy vlády bylo charakteristické masové propůjčování římského občanství veteránským koloniím, čímž došlo k jeho masovému rozšíření. Augustus poté, co se odvrátil od politiky svého předchůdce a připojil se ke konzervativnímu proudu reprezentovanému senátem, přestal toto masové propůjčování občanských práv podporovat. Obdobně jednali i jeho nástupci a k udílení občanství až do smrti Neronovy tak docházelo jen velmi zřídka a nepravidelně.

1.2.2.1 Možnosti získání občanství

Propůjčení římského občanství nařízením císaře však nebylo jedinou možností jeho obdržení. Obvyklé bylo získání občanství u potomků rodičů, kteří oba byli římskými občany a tím

⁵⁵ „Muže, kterého ti posílám, se zmocnili židé a chtěli ho zabít, když jsem se dověděl, že je to římský občan, zasáhl jsem s vojenským oddílem a vydvobodil ho.“

měli i manželská práva (*conubium*). Dále mohli občanství získat zotročení váleční zajatci, kteří byli následně propuštěni na svobodu (*manumissio*), mohli se ze zajetí také sami vykoupit nebo být vykoupeni příbuznými.⁵⁶ Od doby Augustovy bylo občanství propůjčováno i válečným veteránům (*veterani*) po 25 letech vojenské služby. Občanství mohli získat také obyvatelé kolonií, které po určitý čas náležely k římskému impériu.

Propůjčení občanství konkrétnímu jednotlivci za zvláštní zásluhy bylo sice možné, ale bylo omezeno prakticky jen na příslušníky vyšší společenské třídy. Na závěr je třeba poznamenat, že římské občanství nebylo možno si koupit za peníze.⁵⁷

V době raného principátu mohlo masové propůjčování občanského práva obyvatelům provincií vést ke konfliktu s jejich předchozí náležitostí ke konkrétní obci a tím i s jejich dosavadními právy a povinnostmi. Toto se stávalo většinou ve východních provinciích. Aby se problémům předešlo, získávali obyvatelé takových provincií status *civitates iuris peregrini*, tedy „svobodní občané cizí obce“, jejímuž právu podléhali. Ti původně ze strany Říma neměli žádnou právní ochranu, postupně pak pro ně byla vytvořena zvláštní práva (*ius gentium*).

V období principátu se rozdíly mezi *peregrini* a *cives Romani* stále zmenšovaly, až postupně úplně vymizely.⁵⁸

1.2.2.2 Doklady občanského práva

Pokud někdo byl římským občanem, odrážela se tato skutečnost v nejrůznějších oblastech jeho života. Především bylo občanské právo vyjádřeno jménem. Římské jméno bylo tvořeno třemi částmi, *praenomen* (vlastní jméno), *nomen gentilicium* (rodové jméno) a *cognomen* (přízvisko). *Nomen gentilicium* mohlo být v některých případech indikátorem toho, jak rodina přišla k občanství; propuštěnci totiž přejímali *praenomen* a *nomen gentilicium* od svého patrona a k tomu přibírali své původní jméno jako *cognomen*, nebo ho uváděli jako dodatek (*signum*).

Každý římský občan byl zaznamenán v seznamech v Římě, ve své provincii a

⁵⁶ Tak mohl své občanské právo získat i C. Lysias, když se v dialogu s Pavlem zmiňuje o tom, že své občanství „získal za veliké peníze“ (Sk 22,28).

⁵⁷ Z doby Claudiovy jsou sice známy případy uplácení pro snazší získání občanského práva, avšak občanství samo se nikdy koupit nedalo. Tímto se římské občanství liší od občanství řeckého, jehož získání za stanovenou cenu bylo zcela běžnou a povolenou praxí.

⁵⁸ Justiniánské právo už tyto různé formy občanství nerozlišuje.

v domovském městě. V koloniích se soupis prováděl každých pět let, v provinciích jen nepravidelně na základě *censu*. Kopii záznamu o svém narození, a tedy i doklad svého občanského práva si mohl každý římský občan od příslušné instituce vyžádat. Získání potvrzení o občanském právu však bylo omezeno pouze na zmíněné instituce,⁵⁹ proto např. pro Pavla na jeho misijních cestách, předpokládáme-li, že takový dokument nenosil vždy při sobě, bylo prakticky nemožné doložit svůj občanský status. Navíc pravdivost předloženého dokumentu mohla být právně zpochybněna a pro její potvrzení bylo potřeba sedmi svědků.

1.2.2.3 Práva a povinnosti římského občana

Římské občanství s sebou neslo určitá práva a povinnosti jak státně právního, tak soukromě právního charakteru. K nim patřilo: aktivní i pasivní volební právo a právo být volen do tzv. *cursus honorum*, povinnost odvádět daně, právo opatrovnictví a povinnost vojenské služby. Od doby Caesara a Augusta se stal závazným také císařský kult, a to nejen pro občany, neboť odepření božských poct vladaři bylo v případě občanů považováno za velezradu, v případě těch, kdo nebyli občany, za vzpouru.

Pro účely této práce mají zásadní význam především záležitosti týkající se trestního práva a soudního řízení, zejména skutečnost, že římský občan nesměl být spoután a bičován bez pravomocného odsouzení a nesměl být mučen v průběhu soudního výslechu. Nemenší zájem je třeba věnovat i právu římského občana na odvolání k císařskému soudu v Římě. Této problematice bude věnována druhá kapitola této práce.

1.2.3 Římské občanství z pohledu Skutků

Jak již bylo naznačeno v úvodu této kapitoly, Pavel byl římským občanem. Pozornému čtenáři, obeznámenému s výše nastíněnou problematikou římského občanství, musí při listování Skutky nutně vytanout na mysli otázka, proč se Pavel na své občanství neodvolal již dříve, když by si tím byl ušetřil mnohé utrpení. Jak mohl být Pavel občanem, když podle jeho

⁵⁹ Výjimku tvořili vojáci, kteří svůj občanský status mohli prokázat pomocí *diploma civitatis Romae*, zvané též *instrumentum*. Jednalo se o železnou tabulku, kterou získával legionář po ukončení své vojenské služby a která potvrzovala jeho občanský status.

profese můžeme usuzovat, že náležel spíše do nižší společenské třídy, a občanství bylo vyhrazeno třídám vyšším? V neposlední řadě se vynoří i otázka, zda povinnosti římského občana nebyly v rozporu s židovským náboženstvím a právem. Tyto otázky budily zájem mnoha biblistů a vedly k tomu, že Pavlovo občanství bylo mnohými zpochybnováno (viz odd. 1.2).

Ve Skutcích však nalézáme i množství argumentů podporujících občanský status Pavlův. K nejvýznamnějším patří apoštolovo římské jméno, jeho postoj k římskému státu nebo na první pohled ne zcela patrné zaměření jeho misijních cest.⁶⁰

1.2.3.1 Pavlovy možnosti získání občanství

V rozhovoru s prefektem Lysiem se o Pavlově občanství dočteme, že se jako římský občan již narodil.⁶¹ Z této výpovědi vyplývá, že občanství museli získat nejpozději jeho rodiče, a to před Pavlovým narozením. Jak se to stalo, se ze Skutků nedovídáme, víme jen, že Pavlovi rodiče byli Židé, jak dosvědčuje na mnoha místech jak pisatel Skutků, tak Pavel sám.⁶²

Zde tedy vyvstává otázka, jak Pavlova rodina k občanství přišla. Víme, že Kilikie (Tarsos) ani Judea nebyly zasaženy plošným udílením občanství, a je nepravděpodobné, že by se farizejstvím ovlivněná hluboce věřící Pavlova rodina snažila získat občanství za úplatek nebo z přízně císařovy. Neméně nepravděpodobná je i možnost obdržení občanství za zásluhu, protože takové nabytí by bylo spojeno minimálně s účastí na římském císařském kultu. Jak již bylo uvedeno výše, je nepravděpodobná i možnost, že by občanství získal Pavlův otec za dlouholetou službu ve vojsku, navíc by tato skutečnost znamenala, že občanem by byl pouze otec, nikoli matka, v důsledku čehož by děti narozené v takovém manželství nezískaly automaticky občanský status.

⁶⁰ Pokud se však misijním cestám budeme věnovat podrobněji, zjistíme, že Pavel své misijní cesty směřuje výhradně na území ovládaná Římem, římské kolonie a jejich hlavní města, případně místa ležící u významných dopravních cest.

⁶¹ ἀπεκρίθη δὲ ὁ κύβητος ἡγεμὼν τοῦ κελαιῶνος τῆν πολιτείαν ταύτην ἐκ τῆς μητρὸς οὗ τοῦ Παύλου ἐφ' ἧς ἡγεμὼν δὲ καὶ γεννημαῖός (Sk 22,28).

⁶² Např. ve Sk 23,26, kde je Pavel označen jako „farizeus, syn farizeův“, dále výpověď Pavlova z Fp 3,5: „περιτομῆς ὀκταήμερος ἐκ γενου Ἰσραὴλ ἐκ φυλῆς Βενιαμὴν ἐκ Ἑβραίων ἐκ Ἑβραίων (kata νόμον Φαρισαίων)“ Přel.: „obřezán osmého dne, z rodu izraelského, z pokolení Benjaminova, Hebrej z Hebrejů; jde-li o zákon – farizeus.“

Poslední zbývající možností je získání občanství propuštěním z otroctví nebo válečného zajetí. Jeroným ve spise *De viris illustribus* zaznamenává zajímavou tradici, podle které Pavlovi rodiče pocházeli z Gišaly, odkud byli jako zajatci přesunuti do Tarsu. Pavel s nimi sdílel tento osud zajatce. Později studoval v Jeruzalémě u známého židovského učence Gamaliela.⁶³

Zmíněný údaj však odporuje výpovědi Sk 22,23, podle které se Pavel narodil v Tarsu. Patriarcha Fótíos tento rozpor šalamounsky řeší prohlášením, že Pavel byl sice v Gišale počat, ale narodil se až v Tarsu.⁶⁴ To by však znamenalo, že by jeho rodiče museli být krátce po svém přesunu ze zajetí propuštěni a stát se římskými občany, jedině tak je možno uvést Fótiovu hypotézu v soulad s tvrzením pisatele Skutků.

Připustíme-li, že Pavlova rodina přišla do Tarsu jako váleční zajatci, musíme si nutně položit otázku, kdy a za jakých podmínek byli zajati. V úvahu připadá vojenské tažení Varronovo, jímž byla těžce postižena severní Palestina. Tato možnost je však nepravděpodobná. Varronovo tažení proběhlo totiž v roce 4. př. n. l., kdežto Pavel se narodil až na přelomu letopočtů. Pokud by zajetí proběhlo již v roce 63. př. n. l. v rámci Pompeiova tažení, znamenalo by to, že Pavlova rodina žila v diaspoře již delší dobu, a to by vylučovalo její radikální farizejskou tradici a činilo by problematickou i biblickou zmínku o Pavlově sestře žijící v Jeruzalémě.⁶⁵

Mezi Pompeiem a Varronem se však odehrála i celá řada dalších menších potyček, během kterých docházelo k zotročování palestinského obyvatelstva. Je tedy možné, že se rodina do zajetí dostala v důsledku některého z těchto menších střetů.

Pavlovi rodiče byli tedy zároveň Židé i římstí občané; tato skutečnost vzbuzuje nutně otázku po slučitelnosti římského občanského práva s požadavky židovského Zákona a tradice. Jako neproblematičtější se v tomto ohledu jeví dodržování šabatu a monoteismu, ze strany římské pak jde především o povinnosti občana vůči císařskému kultu.

⁶³ „*Paulus apostolus, qui ante Saulus, extra numerum duodecim Apostolorum, de tribu Benjamin et oppido Judaeae Giscalis fuit, quo a Romanis captus, cum parentibus suis Tarsum Ciliciae commigravit. , a quibus ob studia Legis missus Hierosolymam, a Gamaliela viro doctissimo, cuius Lucas meminuit, eruditus est.*“ HIERONYMUS, op. cit. 9.

⁶⁴ Jak ve svém díle *Der Prozeß des Paulus* uvádí Heike Omerzu.

OMERZU, Heike. *Der Prozeß des Paulus: Eine exegetische und rechtshistorische Untersuchung der Apostelgeschichte*, Walter de Gruyter, Berlin 2002, s. 37.

⁶⁵ Sk 23,16.

1.2.3.2 Židé jako římscí občané?

Je obecně známo, že Řím zaujímal k cizím kultům tolerantní postoj, pokud neohrožovaly jednotu říše, a ani vztah k Židům v tomto nebyl výjimkou. Židovský náboženský kult byl Římem povolen a tolerován⁶⁶ a neexistoval také důvod, proč by Židé nemohli získat občanská práva.⁶⁷ Existují dokonce četné epigrafické doklady toho, že Židům bylo občanství propůjčováno.⁶⁸

Císařská politika vůči Židům se řídila pravidly zavedenými v období republiky, podle nichž byli Židé osvobozeni od povinností, které byly v konfliktu s jejich náboženstvím. Jedná se především o osvobození od vojenské služby⁶⁹ a možnost odvádět chrámovou daň do jeruzalémskému chrámu. Za C. I. Caesara byla tato židovská privilegia písemně zaznamenána a Augustus je ještě rozšířil o povolení zřizovat synagogy v diasporních oblastech. Místní obce stály pod vlastní samosprávou a disponovaly právem vykonávat nad svými členy jistou soudní moc, a to i v případě, že tito členové byli římskými občany. Pro všechny Židy také platila výjimka z panovníckého božského kultu v tom smyslu, že sice nemuseli přinášet oběti císaři, museli však obětovat svému Bohu za císařovo zdraví. Židé nesměli být nuceni k přísaze na římská božstva a o šabatech a svátcích byli zproštěni povinnosti dostavit se před římský soud. Zastáncem tolerantního přístupu vůči Židům byl zpočátku i císař Tiberius. Kvůli nekontrolovatelnému šíření židovství a egyptských kultů však musel vydat omezení, která postupně vedla k vyhnání Židů z Říma. Podobná vypovězení Židů se poté několikrát opakovala a patří k nim i vyhnání za císaře Claudia zmíněné ve Sk 18,2.⁷⁰ Mnozí z vyhnaných Židů se vracejí do Judeje, kam však již přicházejí jako římscí občané, čímž v oblasti vzrůstá počet osob s občanskými právy.

Židovská privilegia potvrzená Caesarem a rozšířená Augustem se pak vztahují nejen na *peregriny* (původní obyvatelé provincií), ale samozřejmě i na Židy, kteří byli zároveň

⁶⁶ Získávání proselytů a misie však nebyly žádoucí. Tak OMERZU, op. cit. 64, s. 29. Více k tématu viz RAJAK, Tessa. Was there a Roman Character for the Jews?, *JRS*. 1984, vol. 74, s. 107–123.

⁶⁷ V tomto ohledu je třeba poznamenat, že pro Židy nikdy neplatila povinnost získat občanství některého helénizovaného města, aby se následně mohli stát římskými občany.

⁶⁸ Více k problematice RAJAK, op. cit. 66, s. 107–123.

⁶⁹ Nemohli totiž kvůli svému náboženství sloužit v pohanských jednotkách. Vojenská služba také neumožňovala Zákonem stanovené dodržování šabatu. Samozřejmě existovaly výjimky, jak o nich svědčí např. židovský historik Flavius Josephus ve svých Starožitnostech (Ant. 14,127–132.190–195).

⁷⁰ „kai. eurwn tina wloudaibn onomati wAkuJan(Pontikon tw/ genei prosfatw/ el hluqota apo. thj wItaliaj kai. Priskillan gunaika autou(dia. to. diatetacenai Klaidion cwrizesqai pantaj touj wloudaipuj apo. thj -Rwmhj(proshl qen autoij“ (Sk 18,2).

římskými občany.⁷¹

Závěrem je třeba shrnout, že získání římského občanství bylo pro židovskou rodinu nikoli snadnou, avšak dostupnou záležitostí, což umožňovaly i četné kompromisy ze strany Říma, díky nimž nemusel římský občanský status nutně vést k asimilaci či apostasi od vlastního náboženství.⁷²

1.2.3.3 Pavlovo latinské jméno jako doklad občanství

Pokud by Pavlova rodina byla propuštěna ze zajetí, muselo by se to nutně odrazit v apoštolově jméně (viz odd. 1.2.2.2). Úplné trojčlenné jméno Pavlovo však není známo ani ze Skutků ani z epištol. Pozoruhodné je, že není užito ani v úředních spisech, kde by se vzhledem k jejich povaze dalo očekávat.⁷³

Lukáš Pavla při první misii k pohanům (Sk 13,9) nazývá jménem Saoul⁷⁴ což odpovídá hebrejskému jménu *Šaul*. V ostatních případech je užito jména Pauloj. Apoštol sám užívá tuto pořečtěnou podobu latinského jména Paulus, která mohla být užita buď jako *praenomen* nebo jako *cognomen*. Jako *praenomen* je však jméno Paulus méně časté a je doloženo jen u několika výjimek. Je tedy pravděpodobnější, že jméno Pauloj bylo v případě apoštolově vlastně *cognomen*.⁷⁵ Ve prospěch této hypotézy mluví i četné historické prameny. Omerzu argumentuje např. tím, že nositelem stejného *cognomen* byl i místodržitel Sergius Paulus,⁷⁶ a dodává, že v 1. stol. nebylo zvykem identifikovat osoby podle *praenomen*.⁷⁷

Neznalost všech tří částí Pavlova jména či skutečnost, že je autor Skutků nezmiňuje, nelze vnímat jako argument proti jeho občanskému stavu. Lukáš tak nečiní ani v mnoha jiných případech. Mezi nimi jsou Gallio a Felix, u nichž zmiňuje pouze *cognomen*, v případě Cornelia a Iulia používá pouze *nomen*, a konečně Claudius Lysias a Porcius Festus jsou

⁷¹ Z historických pramenů je známo množství římských občanů, kteří byli zároveň Židé. Omerzu uvádí jako příklad Římana Publia Tyrironia Klada, který byl představený židovské synagogy. OMERZU, op. cit. 64, s. 33.

⁷² V případě řeckého občanství (občanství řeckých měst) bylo získání složitější, zahrnovalo totiž mj. i nutnou participaci na výkonu pohanského řeckého kultu. Problematika však stojí mimo rámec naší práce, a proto se jí nebudeme blíže zabývat.

⁷³ Celé Pavlovo jméno není uvedeno ani v dopise tribuna Lysia místodržiteli Felixovi (Sk 23,27).

⁷⁴ Tak pouze: Sk 9,4.17; 22,7.13; 26,4.

⁷⁵ OMERZU, op. cit. 64, s. 39.

⁷⁶ Sk 13,7.

⁷⁷ OMERZU, op. cit. 64. s. 40.

identifikování pomocí *nomen a cognomen*.

1.2.3.4 Je Pavlovo utrpení v rozporu s jeho občanskými právy?

Jak jsme doložili v předešlém oddíle, neznalost úplné podoby Pavlova jména není překážkou pro jeho občanský stav. Při bližším zkoumání Lukášova podání Pavlova příběhu a v Pavlových listech narážíme na pasáže, které by bylo možno chápat jako překážku občanských práv. Jedná se o místa, podle kterých Pavel trpěl opakovaným útlakem ze strany židovských i římských institucí.

Vedle míst zmíněných v odd. 1.2.1 nacházíme ve 2 K 11,25 stěžejní Pavlovu výpověď v tomto znění: „trij erabdisqhn(apax el iqasqhn(trij enauaghsa(nucqhmeron en tw| buqw| pepoihka\“⁷⁸

Zejména zmínka o bičování „trij erabdisqhn“ je v rozporu se zákony upravujícími práva římských občanů na ochranu a stanovujícími možnost a podmínky uložitelných trestů a právo občana na odvolání proti soudnímu rozhodnutí. Konkrétně se jedná o tyto zákony: *lex Valeria*, *leges Porciae* a *lex Iulia de vi publica*.

Uvádí-li tedy apoštol výčet tělesných trestů, stojí toto tvrzení v příkrém rozporu s uvedenými zákony a my jsme postaveni před otázku, jak a zda vůbec mohlo k porušení daných zákonů v takové míře dojít, zda Pavel disponoval nějakými prostředky jak se trýznění bránit, a konečně jsme konfrontováni se zvláštním jevem, kdy Pavel své občanské právo zmiňuje buď až po svém potrestání⁷⁹ nebo těsně před ním.⁸⁰

1.2.3.4.1 Pavlovy možnosti obrany před trestem

Platnost zmíněných zákonů se zakládala buď na odvolání k císařskému soudu, jak tomu bylo v případě *lex Valeria* a *lex Iulia de vi publica*, nebo na proklamaci občanského práva v případě *leges Porciae*. Je tedy možné, že Pavel vůbec nedostal příležitost k proklamaci svých občanských práv, což by mohlo být příčinou, proč apoštol své občanství

⁷⁸ „třikrát jsem byl trestán holí, jednou jsem byl kamenován, třikrát jsem s lodí ztroskotal, noc a den jsem jako trosečník strávil na širém moři.“

⁷⁹ Např. Sk 16,22n.

⁸⁰ Tak např. Sk 22,25.

vyjevuje až poté, co vytrpěl trest; zároveň by se však jednalo o porušení zákona, neboť nebylo možno užít práva na odvolání se k císaři bez toho, aby ten, kdo tak činí, podal důkaz o svém římském občanství.

Je otázkou, zda Pavel měl vždy u sebe dokumenty, jimiž by mohl své občanství doložit, a zda vůbec takovými písemnostmi disponoval. Hengel k věci poznamenává, že apoštol tyto písemnosti při sobě zřejmě neměl.⁸¹ Nebylo totiž nutné ani obvyklé nosit takové dokumenty stále sebou. Obvykle byl záznam o občanství uložen na příslušném čase v místě, kde dotyčný pobýval, proto mohlo pro Pavla na misijních cestách být obtížné se jako občan prokázat. V Římě však s prokázáním občanství nebyl problém, tam se nacházel centrální registr.

Pokud občan nedisponoval dokumentem potvrzujícím jeho statut, bylo možno občanství doložit prostřednictvím svědků. V Pavlově případě mohla k tomuto účelu posloužit např. jeho rodina v Jeruzalémě a možná právě proto se Pavel na své občanské právo poprvé odvolal až zde.

1.2.3.4.2 Pavlovo mlčení

Důvodů pro zamlčování občanství však mohlo existovat více. Logický se zdá být argument, že nutnost dokládání občanství za pomoci svědků byla časově náročná a zdržovala by Pavlův průběh misie. Protahování úředních úkonů a soudních procedur bylo totiž v Římě na denním pořádku. Tohoto si byl dobře vědom i autor *Skutků*, když zohlednil onu skutečnost ve svém líčení zdlouhavého Pavlova procesu.

Vedle historicko-právních argumentů existují pro Pavlovo mlčení i důvody teologické. Pavel své občanství mohl zamlčovat v důsledku svého pochopení trpícího Krista, jak je patrné např. z Ga 6,17; Ř 8,17; Fm 3,10 aj., tedy Krista, kterého Římané ukřižovali. Proto Pavel svůj status záměrně nezmiňuje, aby svým utrpením následoval Kristův příklad.

Omerzu ještě k věci poznamenává, že Pavel si byl vědom politického významu své zvěsti a nemohl si tedy být jist eventuálním hladkým průběhem svého procesu.⁸²

Omezení zmínek o občanském statu Pavlově mohlo být motivováno i tím, že Pavel se

⁸¹ HENGEL, op. cit. 7, str. 202.

⁸² „Auch ist anzunehmen, daß Paulus um die politische Brisanz seiner Botschaft wußte und sich eventuell gar nicht eines positiven Ausgangs seiner Sache sicher sein konnte.“ OMERZU, op. cit. 64, s. 44.

cítil být v první řadě křesťanským misionářem a svůj status římského občana považoval za vedlejší. Proto, pokud se na své občanství odvolává, činí tak jen v krajních případech a v zájmu zdatu své misie. To je také důvodem, proč autor Skutků, zastává tuto koncepci, zmiňuje Pavlovo občanství jen minimálně a proč Pavlovu cestu do Říma interpretuje jako příležitost k misijnímu působení.

1.2.3.5 Pavlovo občanské právo ve vztahu ke společenskému postavení

Vzhledem k tomu, že starší bádání vycházelo z předpokladu, že římské občanství bylo propůjčováno jen osobám z vyšších společenských tříd, má otázka po Pavlově sociálním postavení své místo i v bádání o Pavlovi.

Biblické prameny poskytují důkazy pro vysoký sociální statut Pavlův. Podle podání Skutků Pavel zaplatil za své kolegy „nazírskou daň“ (Sk 21,23nn). Soudní proces související s jeho odvoláním k císaři byl také finančně náročnou záležitostí a zůstává otázkou, kde apoštol získal peníze k financování soudních výloh.

Proti vznešenému Pavlovu původu naopak mluví fakt, že je ve Sk 18,3 jeho povolání označeno jako *skhnopioij*, což potvrzují i Pavlovy zmínky v epištolách.⁸³ Provozování řemesla bylo typickým rysem nižší střední třídy obyvatelstva. Zpráva sama však nemůže sloužit jako argument pro nižší sociální status Pavlův, neboť nevíme, jak a kdy se řemeslu naučil. Je také možné, že jeho řemeslo souviselo se studiem Tóry, jak je předepisuje pozdější rabínský předpis. I přesto, že předpis je pozdějšího data, je pravděpodobné, že pravidlo našlo své uplatnění v Palestině již v době Pavlově.⁸⁴ Farizeové pocházející ze střední společenské třídy provozovali určitá řemesla, aby se tak užívali při studiu. Pavlovo povolání ho navíc činilo velmi flexibilním, jeho výkon nebyl totiž vázán na konkrétní místo a náčiní potřebné k provozování řemesla mohl na svých cestách pohodlně přenášet.

V úvahu připadá také možnost, že se Pavel řemeslu vyučil až jako křesťanský misionář, aby tím naplnil ideál křesťanské chudoby a nezávislosti na majetku, a proto z jeho profese nemůžeme usoudit nic konkrétního o jeho sociální úrovni.

V každém případě Lukáš představuje Pavla jako příslušníka vyšší sociální třídy, neboť

⁸³ 1 K 4,12; 1 Te 2,9; 2 Te 3,8.

⁸⁴ Více k tématu STEGMANN, op. cit. 52, s. 228.

mu dává možnost sebeobhajoby a klade důraz na fakt, že se jeho případem zabývají nejvyšší představitelé Judeje a na cestě do Říma jedná Pavel v podstatě jako svobodný jedinec.

1.2.4 Pavel jako „civis romanus“ a jeho odvolání k císaři

Pokud Pavlovu cestu do Říma tak, jak nás o ní informuje Lukáš, bereme jako fakt, dá se její nutnost vysvětlit jako důsledek *apelace* (odvolání se) římského občana Pavla k císaři. O historicitě a důvodech Pavlovy cesty do Říma existuje množství hypotéz vzniklých především ve druhé polovině dvacátého století. K nejvýznamnějším patří teorie Stegmannova, který tvrdí, že Pavel necestoval do Říma jako občan, ale byl tam poslán kvůli politické závažnosti svého jednání.

Hengel oproti tomu dochází k závěru, že důvodem pro cestu do Říma nebylo jeho římské občanství, nýbrž jeho status jako občana Tarsu.⁸⁵ Nevěnuje se však otázce, proč by měl být do Říma k císařskému soudu poslán prostý židovský řemeslník a navíc *peregrinus*.

W. Schmithals zastává názor, že občanství je Lukášovým výmyslem.⁸⁶ Tomuto tvrzení oponuje Hengel poukazem na to, že Pavel jako prostý peregrinus nemající občanské právo by jistě nebyl odeslán před soud v Římě, nýbrž by jeho záležitost byla vyřízena v Judeji a proces by netrval tak dlouho.⁸⁷ To se však nestalo a Pavel jako římský občan využil svého práva odvolat se a odvolal se k císaři.

Pokud by Pavel nebyl římským občanem, dalo by se očekávat, že jej stihne podobný osud jako Ježíše nebo Štěpána. Otázkou, proč se tak nestalo, a srovnáním Ježíšova procesu a osudu s Pavlovým se budeme blíže zabývat v kapitole 3.

⁸⁵ HENGEL, op. cit. 7, s. 193, pozn. 57.

⁸⁶ SCHMITHALS, Walter. *Apostelgeschichte*, s. 219.

⁸⁷ HENGEL, op. cit. 7, s. 196.

2. ŘÍMSKÉ PRÁVO A PAVLŮV PROCES

Autor Skutků se v dosti vysoké míře věnuje Pavlovu procesu. Problému a jeho důsledkům se Lukáš věnuje od kapitoly 23 a následnou cestou do Říma uzavírá zcela v souhlasu se svým zvěstným záměrem celý spis.

Přímému Pavlovu procesu a konfliktům s římskou soudní mocí jsou pak věnovány především oddíly Sk 21,17–36 (Pavlovo zatčení v chrámě), Sk 21,37 – 22,6 (Pavlova sebeobhajoba) a Sk 22,22 – 26,32, který zahrnuje stěžejní materiál popisující Pavlovy výslechy před zástupci státní moci, tedy místodržícími Felixem a Festem za asistence krále Agrippy.

Jako zásadní problém z právního hlediska se v souvislosti s Pavlovým procesem a odesláním do Říma jeví dvě základní privilegia, jichž Pavel využil jako římský občan. Konkrétně se jedná o právní ochranu římského občana před tělesnými tresty a mučením⁸⁸ a o odvolání se k císařskému soudu v Římě, kterého Pavel využívá při soudním řízení v Caesareji. Konkrétní akt je zachycen v jedenáctém verši 25. kapitoly Skutků: „εἰν μεν οὐα adikw/ kai. axion qanaŋou pepraca, ti(ouw paraitoumai to. apoqaneiñ\ eiv de. ouden estin wn outhoi kathgorousin mou(oudeij me dunatai autoij carisasqai\ Kaisara epikaloumai!“⁸⁹ a dále je výslovně zmíněno ve Sk 25,21; 26,32 a 28,19.

Zatímco v případě první výsady se Pavel doslovně odvolává na svůj status občana, v druhém případě tak nečiní a jeho občanství de facto není v souvislosti s odvoláním k císaři přímo zmíněno. Mommsen toto přičítá chybě závěrečného redaktora.⁹⁰

Stegmann je naopak toho názoru, že Lukáš zde, stejně jako na mnoha jiných místech, Pavlovo občanství zamlčuje záměrně.⁹¹

Ohledně soudního procesu vyvstává otázka, zda je jeho průběh tak, jak je líčen autorem Skutků, z hlediska římského práva veden korektně a nestojí v rozporu s dobovými právními normami. V tomto ohledu působí nemalé obtíže skutečnost, že pro dané období nemáme pro obdobný proces žádné paralely v historických pramenech a chybí tedy možnost

⁸⁸ Na toto se Pavel odvolává při svém zatčení ve Filipech (Sk 16,37) a po zatčení v Jeruzalémě (Sk 22,23.29).

⁸⁹ „Jestliže jsem viněn a spáchal jsem něco, za co si zasloužím smrt, nezdráhám se zemřít. Není-li však pravda z čeho mě tito žalobci obviňují, nikdo mě jim nemůže vydat. Odvolávám se k císaři.“

⁹⁰ MOMMSEN, Theodor. Rechtsverhältnisse des Apostels Paulus, s. 91.

⁹¹ STEGMANN, op. cit. 52, s. 210.

srovnání.⁹²

Abychom mohli problém podrobně rozebrat, je třeba nejprve nastínit vývoj římského práva na odvolání a jeho možnost uplatnění v době Pavlově.

2.1 Problém historických pramenů

Podrobný popis právních poměrů doby Pavlovy znesnadňuje nedostatek dobových historických pramenů. V otázce soudnictví v období římské republiky jsme téměř výhradně odkázáni na – jen zčásti – soudobé spisovatele a historiky; právnícká literatura tohoto období však není dochována. Zmínky je možno nalézt jen ve fragmentech v zápisech spisovatelů a právníků období principátu.

Ve srovnání s tím jsou prameny z doby císařské mnohem četnější. Dochovalo se množství inskriptů, mincí i papyrů. Prameny klasického římského soudnictví jsou však až na výjimky dochovány jako excerpty pozdně antických kodifikací císaře Justiniána, zejména pak ve spise **Corpus iuris civilis**.

Zmíněný Justiniánův zákoník obsahuje tři základní části, sbírku císařských konstitucí označovanou jako Codex Iustinianus, dále tzv. Digesta, v nichž jsou zahrnuty především výtahy z děl klasických právníků, a poslední část označovanou jako Institutiones.

Pro historii odvolacího práva a tím i pro právní náležitosti Pavlova procesu je významná 49. kniha Digest, pojednávající o apelačním řízení.

Práce s uvedenými prameny však způsobuje, především kvůli značnému časovému odstupu, řadu těžkostí. Je totiž třeba brát v potaz, že při Justiniánově kodifikaci římského práva docházelo často ke zkracování původních textů klasických právníků a mnohdy i k záměrnému zahlazování nesrovnalostí. Potíže působí i nejednotná terminologie.⁹³

⁹² Více k problematice jedinečnosti Pavlova procesu: FALADA, David. K případu apoštola Pavla. In Acta historico-iuridica Pilsnensia 2007.

⁹³ Jedná se zejména o nejednoznačné užití termínů *appellatio* a *provocatio*.

2.2 Římský soudní aparát

2.2.1 Ius ordinarium

Právo raného císařství bylo samozřejmě ovlivněno republikánským právním systémem, tomu odpovídalo i rozdělení soukromě-právních soudních řízení. Proces mohl být vyřízen dvěma způsoby, buď před římským magistrátem, přičemž praetor dohlížel na to, aby se zúčastněné strany dohodly na právní formuli,⁹⁴ proto se také tato forma procesu nazývá formulový proces, nebo se odehrával před lidovým soudcem (*iudex privatus*),⁹⁵ takový proces je označován jako *in iudicio*.

V oblasti trestního práva vznikl lidový soud (*iudicium populi*),⁹⁶ který byl zodpovědný za hrdelní procesy a mohl zasedat jen v Římě. Od 2. století př. n. l. bylo toto soudní těleso nahrazováno mimořádně (případ od případu) vznikajícími porotami (*questiones extraordinariae*),⁹⁷ později stálými trestními soudy (*quaestiones perpetuae*),⁹⁸ které byly ustanovovány pro konkrétní oblasti.

Oba uvedené druhy procesů vycházely z tzv. *ius ordinarium*,⁹⁹ zvaného též *ordo iudiciorum publicorum*,¹⁰⁰ a jejich pramenem byly tedy *leges publicae*.¹⁰¹ Jedním ze základních rysů těchto procesů byla skutečnost, že byly založeny na obžalobě vycházející od soukromého žalobce a *praetor*¹⁰² sám se na rozsudku osobně nepodílel.

2.2.2 Cognitio extra ordinem¹⁰³

Již v období pozdní republiky se vyvinul nový typ soudního procesu, který se velmi

⁹⁴ Tato „formula“ mohla být stanovena v průběhu procesu, mnohem častěji však praetor při její formulaci využíval sbírku formulí zvanou *edicta tralacitia*. Magistrát mohl k těmto ediktům také cokoli přidat a sbírku pak, jak bylo zvykem, předal svému nástupci v úřadě. S nástupem císařství však tyto praetorské edikty ztrácely význam a byly nakonec plně nahrazeny edikty císařskými, které se postupně staly jediným pramenem práva.

⁹⁵ BARTOŠEK, Milan. Encyklopedie římského práva, s. 190.

⁹⁶ Ibid. s. 184.

⁹⁷ Ibid. s. 280.

⁹⁸ Ibid. s. 270.

⁹⁹ Ibid. s. 184.

¹⁰⁰ Ibid. s. 243.

¹⁰¹ Ibid. s. 196.

¹⁰² Pro více informací o funkcích římských praetorů viz art. praetores v BARTOŠEK, op. cit. 95.

¹⁰³ Mimořádné civilní soudní řízení rozvíjející se od počátků principátu na republikánských základech. Jednalo se de facto o císařské právo procesní, charakteristické výsadní rozhodčí rolí státního orgánu, praetora, delegovaného císařem. Více k tématu viz BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 105.

rozšířil v době císařské. Jednalo se o proces řízený od začátku do konce římským magistrátem. Rozsudek však magistrát zpravidla nevynášel, ale převedl jej na pověřeného soudce (*iudex pedaneus*, *iudex datus*). Formulace obžaloby a rozsudku už nebyla, na rozdíl od formulového procesu, předepsaná, nýbrž zcela volná. Protože toto úřední jednání mohlo zpočátku jen ve výjimečných případech nahradit řádný formulový a porotní soud, bylo označováno jako *cognitio extra ordinem*, tedy jako mimořádné kogniční řízení. Toto mimořádné *cognitio* se zpočátku odehrávalo výhradně v Římě, kde císař jeho prostřednictvím prosazoval nové požadavky, které svou působností nepokrýval *Ordo iudiciorum publicorum* (dále jen „Ordo“).

Zatímco v senátních provinciích se v soudních procesech i nadále postupovalo podle norem stanovených v Ordo, stalo se v císařských provinciích jednání *extra ordinem* brzy jedinou správnou formou vedení procesu ve všech případech.¹⁰⁴ Důvodem tak masivního rozšíření byl zřejmě vznik nové situace ve státní správě, kdy se Řím musel vyrovnat s problematikou soudních procesů mezi *peregriny*,¹⁰⁵ u nichž nebylo možno se odvolat na tradiční struktury římského práva. Důležitou roli při řešení tohoto problému sehrála také možnost uplatnění delegované císařské moci prostřednictvím místodržitelů, jimž byla přiznána jak moc výkonná, tak i moc soudní.

Protože císař sám měl *imperium proconsulare*¹⁰⁶ hned nad několika provinciemi, nemohl je všechny spravovat sám a musel tedy jejich řízení svěřit místodržitelům; tito *legati Augusti pro praetore* tak sice získali vlastní soudní pravomoc, ta však, protože byla odvozena od moci císařovy, byla omezená především tím, že rozhodnutí těchto legátů mohla být kdykoli předložena císaři jakožto mandantovi a stala se tedy právně platnými jen tehdy, zůstala-li císařem nepopřena. „Císařští úředníci v provinciích již tedy nebyli nezávislí a právotvorní, jako předtím praetori, ale byli činní z rozhodnutí císařova, což si vyžádalo vznik nové formy soudního řízení.“¹⁰⁷

Dalším důvodem pro rozšíření *cognitio extra ordinem* bylo vytvoření samostatného

¹⁰⁴ Příčinou odlišného vývoje v provinciích byla zřejmě skutečnost, že princip jednání *extra ordinem* závisel na osobě císaře.

¹⁰⁵ *Peregrinus* je termín označující v římském právu příslušníka cizí obce, jejímuž právu podléhá, nejednalo se tedy o římského občana. Tito peregrini se dělili do dalších tříd, o nichž blíže informuje BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 250.

¹⁰⁶ Tedy nejvyšší plnou moc neomezenou ani prostorově ani časově. Více viz BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 168.

¹⁰⁷ „Die kaiserlichen Beamten in den Provinzen waren also nicht mehr unabhängig und rechtsschöpferisch wie die Praetoren, sondern lediglich im Auftrag des Prinzeps tätig, weshalb es ebenfalls einer neuen Verfahrensform bedurfte.“ OMERZU, op. cit. 64, s. 63.

císařského soudu vedle forem převzatých z republikánského zřízení, v důsledku čehož *kogniční řízení (cognitio)* postupně nahradilo procesy, které předepisoval Ordo, a ve druhém století n. l. se stalo závazným v celé říši.

2.3 Vznik a vývoj apelačního práva a řízení

V pramenech, které se dochovaly z období republiky, najdeme pro proces odvolání dva termíny. Jedná se o pojmy *appellatio*¹⁰⁸ a *provocatio*,¹⁰⁹ přičemž oběma termínům je třeba rozumět jako označením dvou od sebe odlišných právních prostředků. Tento fakt je patrný na první pohled z jejich atributů, *appellatio* se totiž objevuje jako *appellatio ad tribunos*, zatímco *provocatio* je vždy uváděno jako *provocatio ad populum*.

2.3.1 Appellatio a provocatio za republiky

Možnost odvolání se k lidovým tribunům se zakládala v jejich právu intercese (*intercessio*). Podle tohoto *ius intercedendi*¹¹⁰ měl tribun lidu právo zasáhnout a zabránit uskutečnění plánu, se kterým členové určitého kolegia magistrátů vyslovili souhlas; je však třeba poznamenat, že tribun sice mohl odmítnout usnesení magistrátu, ale nemohl je změnit. Jednalo se tedy o ryze kasatorní prostředek bez jakéhokoli formálního působení.

Provocatio ad populum má svůj původ ve svépomocném opatření lidu, kdy byli pro pomoc či svědectví voláni svědkové, aby svědčili proti zneužití moci římským magistrátem.¹¹¹ Původ *provocatio* nasvědčuje, že se původně nejednalo o právní prostředek, a po jeho vznesení také nemuselo bezprostředně zasedat lidové shromáždění, které mělo rozhodnout spor.

Bylo pravidlem se nejprve odvolávat k tribunovi; pokud tento nemohl nebo nechtěl užít svého *ius auxilii*,¹¹² následovalo *provocatio ad populum*. Právo občana uplatnit tento právní postup bylo zajištěno takzvanými provokačními zákony.

¹⁰⁸ BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 84.

¹⁰⁹ Ibid.

¹¹⁰ Ibid. s. 188.

¹¹¹ Obdobný způsob jednání je doložen i pro jiné oblasti a národy antického světa.

¹¹² BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 186.

2.3.1.1 Provokační zákony¹¹³

Nejstarším z trojice tzv. provokačních zákonů je *lex Valeria* datovaný kolem r. 300 př. n. l., ten chrání občana, který se odvolal „*qui provocasset*“ před bitím pruty a před popravou sekyrou. Druhý *lex Valeria* je stylizován jako restituce prvního a je zachován u Livia.

Ve druhém století př. n. l. byla prostřednictvím tří *leges Porciae* vyhlášena dodatečná ustanovení k *lex Valeria*. Zmíněné zákony zakazují násilné bičování a popravu římských občanů „*verberasset necassetve civem Romanum*“, a to bez odkazu na jakékoli *provocatio*.

Zmíněným provokačním zákonům odpovídá obsahově *lex Semproniana de capite civium* zmíněný Ciceronem v řeči proti Verrovi.¹¹⁴

Posledním z provokačních zákonů byl *lex Iulia de vi publica* vzniklý v období raného principátu. I přes relativně pozdní dobu sepsání kopíruje *lex Iulia de vi publica* strukturu republikánského *provocatio*, stojí však blízko praxi *appellatio*, jak se uplatňovala za principátu. Znění zákona se dochovalo v podání právníků ze 2. – 4. století a je tedy nutno počítat s možností, že bylo upraveno a interpretováno. Původní znění zákona mělo stanovovat pokutu pro magistráta, který i přes *provocatio* dal popravit, zbičovat nebo mučit římského občana. Další dodatky zákona je možno studovat v právním spise *Sententiae Pauli* ze 4. století.

2.3.1.2 Provokační teorie

V souvislosti s provokačními zákony vznikla i řada tzv. „provokačních teorií“, vysvětlujících podstatu aktu označovaného tímto termínem. K nejznámějším nesporně patří *univerzální provokační teorie* T. Mommsena založená především na klasických autorech Liviovi a Ciceronovi. Mommsen dospěl k závěru, že *provocatio* nebylo nic jiného než právní prostředek proti zneužití policejní moci *coercitio*¹¹⁵ magistrátem; nepředpokládalo totiž, dle Mommsena, žádný rozsudek a bylo tedy pouze odmítnutím soudu kvůli jeho inkompetenci. Jako důkaz pro své tvrzení uvádí Mommsen Pavlovo slyšení před Festem.¹¹⁶

Proti rozhodnutí magistrátů se vždy bylo možno odvolat k lidovému soudu, který mohl

¹¹³ K problematice římských zákonů viz heslo *lex* v BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 197.

¹¹⁴ Jak ve svém díle zmiňuje Omerzu: OMERZU, op. cit. 64, s.71.

¹¹⁵ BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 105.

¹¹⁶ Koncepce byla později převzata Jonesem a Sherwin-Whitem.

rozhodnutí magistráta buď potvrdit nebo vyvrátit, nemohl ho však nijak změnit, zosřít či zmírnit. Tuto strukturu, tedy odvolání se od magistráta k lidovému soudu, označuje Mommsen jako magistrátně-komiciální trestní proces. Tato forma řízení byla podle Mommsena uplatňována pouze v Římě; mimo jeho území se uplatňovalo odvolání k vojenskému veliteli nebo místodržiteli, což mělo za následek přeložení záležitosti do Říma. Tento postup je však znám jen z Pavlova procesu a podle Mommsena je třeba ho odlišit od praxe *appellatio* v období císařství, protože Pavlovo *appellatio* nebylo na rozdíl od pozdější praxe vázáno na vynesení rozsudku.

Mommsenova teorie zůstala až do 60. let minulého století nevyvrácena, musela však čelit útokům ze strany např. J. Bleickenena či W. Kunkela, pro kterého nebylo *provocatio* přímým předpokladem komiciálního procesu.

2.3.2 Appellatio za principátu

Jak již bylo naznačeno výše, došlo vlivem změny státního zřízení v římské říši i ke změně práv souvisejících s apelačním právem. Hned v úvodu je třeba poznamenat, že *appellatio* období principátu není v žádném případě totožné s *appellatio* období republiky. K původu této nové formy poznamenává Bleicken, že její původ je třeba hledat pouze v nových správních strukturách říše (císařství), nikoli ji odvozovat od její republikánské obdoby,¹¹⁷ která, ač označována stejným termínem, měla zcela jinou působnost.¹¹⁸

Nejvýznamnějším pramenem pro období principátu je právní sbírka *Corpus iuris civilis*,¹¹⁹ vzniklá z popudu císaře Justiniána a skládající se ze tří částí. První část s názvem *Codex Iustinianus*¹²⁰ obsahuje sbírku císařských konstitucí, za ní následují tzv. *Digesta*,¹²¹ což jsou výtahy z děl klasických právníků věnující se především soukromému právu, a celek

¹¹⁷ „Gehört aber der Begriff des reformatorischen Urteils in die Kaiserzeit, so ist sein Entstehen und seine Entwicklung allein dort zu suchen, wo gegenüber der republikanischen Ordnung das Kaiserreich neuartige und entwicklungsfähige Formen bildete. Für die Entwicklung dieser neuen Formen, kommt natürlich nur die Gewalt des Kaisers selbst und sein „Bereich“ in Betracht.“ BLEICKEN, Jochen. Senatsgericht und Kaisergericht, s. 128.

¹¹⁸ Účinek republikánského *appellatio* byl na rozdíl od pozdější formy pouze kasatorní bez jakýchkoli prvků reformačních.

¹¹⁹ BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 121.

¹²⁰ Ibid. s. 103.

¹²¹ BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 135.

uzavírají *Institutiones*.¹²²

Pro dějiny apelačního práva a řízení má zásadní význam 49. kniha Digest, v nichž se apelačnímu právu věnuje kapitola *De appellationibus et relationibus*;¹²³ podle tohoto textu se *appellatio* jeví jako ucelený systém uvnitř římského právního systému. V textu nalézáme jak pojem *appellatio* tak i *provocatio*, přičemž oba pojmy jsou považovány za synonyma a právě tím se jejich užití liší od užití v období republiky.

V době sepsání Digest se oba pojmy opravdu staly synonymy, pro první dvě století principátu jsou však doloženy odchylky v užívání a odchylky od pozdější apelační praxe. Zde tedy stojíme před problémem, zda existovaly dvě odlišné praxe odvolání, z nichž jedna se nazývala *appellatio* a druhá *provocatio*, jedna byla později potlačena a druhá (*appellatio*) se prosadila, nebo zda existoval jen jeden typ *appellatio* tak, jak je popisován v *Digestech*, a ten vlivem své široké uplatnitelnosti došel flexibilnějšího užití.

Poklasická forma *appellatio* byla především právním prostředkem, který sloužil k přezkoumání soudních rozhodnutí v civilním i trestním řízení, přičemž termín *appellatio* neoznačoval jen právní institut jako takový, ale také akt napadení rozsudku i celý průběh procesu.¹²⁴ *Appellatio* bylo v pozdním období, na rozdíl od praxe republiky a raného principátu, možné jen proti vynesnému rozsudku a mělo zpravidla za následek přeložení k soudu vyšší instance, který po projednání záležitosti vynesl rozsudek nový. Jedná se zde tedy, na rozdíl od dřívější republikánské podoby, o právní prostředek s reformačním účinkem.¹²⁵ *Appellatio* pozdního císařství také nemuselo být vázáno na konkrétní důvod (*causa*),¹²⁶ proč by mělo být aplikováno; mnohem častěji bylo důvodem jen označení rozsudku jako *sententia iniusta*,¹²⁷ důvod odvolání tedy nemusel být při jeho vznesení přímo udán a mohl být případně před apelačním soudem změněn.¹²⁸

Appellatio bylo možno uplatnit proti rozsudkům magistrátních soudů i při užití výroků pod přísahou, nebylo však možno se odvolat proti rozsudku císařského soudu, protože ten,

¹²² Ibid. s. 174.

¹²³ Dig. 49.1–13.

¹²⁴ „Die Appellation der späten Kaiserzeit war ein Rechtsmittel zur Überprüfung von Gerichtsentscheiden im Zivil- und Strafprozeß, wobei der Terminus appellatio nicht nur das Rechtsinstitut als solches, sondern auch den Anfechtungsakt (ursprüngliche Bedeutung) sowie den gesamten Verfahrensablauf bezeichnet.“ OMERZU, op. cit. 64, s. 84.

¹²⁵ Srv. Dig. 49.1.1 „quippe cum iniquitatem iudicantium uel imperitiam recorigat“.

¹²⁶ BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 96.

¹²⁷ Ibid. s. 291.

¹²⁸ Dig. 49.1.1.4.

vzhledem ke své podstatě, ztělesňoval nejvyšší soudní instanci.¹²⁹ Od dob Hadriánových se nebylo možno odvolat ani proti rozhodnutím senátu.

2.3.2.1 Delegování císařské moci

Zpočátku rozhodoval v případech odvolání k císaři sám císař. Nejstarší doklady pro užití císaře jako apelační instance pocházejí z doby Augustovy.¹³⁰ Mezi badateli dodnes probíhá diskuse o původu císařského *appellatio*. Garnsey je např. odvozuje z přenesené moci tribunů na císaře.¹³¹

Odvolání se však množila a s jejich rostoucím počtem se již v době Augustově prosadil postup, kdy císař delegoval pravomoci na své podřízené (praetory nebo konsuly).¹³² Za Caliguly byly magistrátům přiznány neomezené soudní pravomoci, bylo také umožněno odvolat se k císaři proti rozhodnutím senátu.¹³³ O možném odvolání se k císaři Claudiovi se dochovala jen krátká zmínka u Suetonia.¹³⁴ Pro Neronovu vládu Neronovu máme více pramenů; je také doloženo, že senát byl jednoznačně apelační instancí.

Podle Tacita musela být přímá apelace k císaři možná i v druhé polovině Neronovy vlády, do tohoto období spadá také Pavlův případ, o němž nás však, nakolik je známo, informují pouze Skutky.

Z roku 69 n. l., tedy z období Neronova nástupce Galby, je doložena zpráva o zneužití odvolání. Je zajímavé, že je zde poprvé zmíněno odvolání ještě před vynesemím rozsudku, resp. rozsudek je vynesem až po ohlášení odvolání.¹³⁵

Zda odvolání ke konsulovi muselo v provinciích předcházet odvolání k místodržiteli, zůstává nejasné, jsou však známy případy, kdy se místodržitelé snažili delikventy podléhající jejich pravomoci poslat do Říma, zvláště tehdy, pokud tito byli římskými občany.¹³⁶ Vedle

¹²⁹ Dig. 49.2.1.

¹³⁰ Suet. Aug. 33,3.

¹³¹ Více viz GARNSEY, Peter. The Lex Iulia and Appeal under The Empire, *JRS*. 1966, vol. 56, s. 167–189.

¹³² Sherwin-White toto vykládá jako důsledek existence *cognitio extra ordinem*. SHERWIN-WHITE, A. N. *Roman Society and Roman Law in The New Testament*, s. 69. Proti tomuto názoru se staví Omerzu s poukazem na fakt, že rozdělení soudních jednání na *cognitio extra ordinem* a tzv. *řádny proces* je umělé a mimořádné *cognitio* nemůže být důkazem pro rozšířené pravomoci místodržitelů.

¹³³ Suet. Cal. 16,2.

¹³⁴ Suet. Claud. 14. „*nam et iis, qui apud privatos iudices plus petendo formula excidisset, restituit actiones.*“

¹³⁵ Dio Cass. 64,2,3.

¹³⁶ O tomto postupu svědčí např. dopis Pliniův: „*fuertint alii similis amentiae, quos, quia cives Romani erant, adnotavi in urbem remittendos.*“ Plin, epist. X 96,4.

přímého předání odsouzeného do Říma probíhala mezi místodržiteli a císařem také hojná korespondence týkající se soudních sporů. Jejich řešení pak císař prováděl pomocí *reskriptů*. Nejpozději od vlády Antonina a Vera nebylo již přímé odvolání k císaři možné.¹³⁷

2.3.2.2 Apelační instance

Za principátu existovaly v Římě v zásadě tři soudy zabývající se trestním řízením; byl to již zmíněný soud císařský, soud senátní a soud porotní, jehož význam však postupně slábl. Svou apelační instanci si apelant nemohl vybírat sám, její výběr se řídil podle právní instance, která za něj byla zodpovědná; proto mělo také význam, zda pocházel ze senátní nebo císařské provincie. Přestože senát a císař v období raného principátu vystupovali jako instance se stejnou mocí, platila i zde – pro principát charakteristická – mocenská hierarchie. Proto i když se někdo odvolal k císaři, přestože podléhal senátu, záleželo jen na vůli císařově, zda tohoto senátu předá, nebo ho bude soudit sám.

2.4 Postup apelačního řízení

Pro zahájení apelačního řízení byl nutný akt odvolání *appellatio*. Toto *appellatio* muselo být buď ústně vysloveno ihned po vynesení rozsudku, pak se zaznamenávalo do soudního protokolu, nebo muselo být podáno písemně do tří dnů jako žádost zvaná *libelli appellatorii*, a to u soudu, proti jehož rozsudku se dotýčný odvolával. V případě odmítnutí žádosti tímto soudem bylo možné přímé odvolání k soudu vyšší instance. V takovém případě dal soud nižší instance apelantovi tzv. *litterae dimissoriae*,¹³⁸ písemný dokument zvaný též *apostoli*, jímž vyššímu soudu objasňoval, že danou záležitost vypouští ze své evidence. Tato zpráva musela obsahovat údaje o obou stranách sporu a znění vyneseneho rozsudku. Apelant ji musel soudu vyšší instance odevzdat ve stanovené lhůtě. Teprve poté mohl být stanoven termín projednání rozsudku. Až do doby Diokleciánovy museli apelanti při odevzdání *apostoli* složit také kauci (*cautio*),¹³⁹ kterou doložili serióznost své žádosti. Anulovat jednou vznesené odvolání bylo sice možné, někdy to však bylo omezeno, nebo dokonce zakázáno.

Podané odvolání mělo odkladný účinek na právní moc napadeného aktu.

¹³⁷ Dig. 49.1.21.

¹³⁸ BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 219.

¹³⁹ Ibid. s. 96.

O průběhu procesu před apelačním soudem je známo jen málo, ví se však, že probíhal podobně jako kogniční řízení.

Absence žalobce neměla na průběh soudního řízení žádný vliv, soudce však byl povinen brát zřetel i na jeho zájmy. Problematické bylo, pokud se k projednání záležitosti nedostavil apelant; ten tím totiž ztratil své právo na odvolání.

Apelant musel u soudu odůvodnit své odvolání, poté dostala slovo druhá strana (oponent). Protože se v případě apelačního řízení jednalo o zcela nové projednání případu, mohly obě zúčastněné strany také uvést nové skutečnosti a důkazy, přičemž se však nesměly měnit právní poměry mezi stranami. Pokud soudce odvolání uznal, musel vynést nový rozsudek, ten však nemusel být nutně ve prospěch apelanta a mohl i jen potvrdit rozsudek předchozí; v takovém případě však vynesení rozsudek nezískával zpětně právní sílu.

2.5 Historicit a právní korektnost Pavlova procesu

Na základě studia právních struktur Pavlovy doby, jak byly nastíněny výše, lze stanovit, že soudní proces vedený proti němu, jak je zapsán ve Skutcích, nelze označit za nehistorický. Líčení procesu totiž v základních rysech odpovídá dalším pramenům z období raného principátu, kdy v přechodné fázi *appellatio* ještě nemělo pevnou strukturu.

Festus jako místodržitel měl právo po poradě se svým konciliem rozhodnout o přijetí Pavlovy apelace.¹⁴⁰ Otázkou zůstává důvod Pavlova odvolání, totiž přeložení případu do Jeruzaléma.¹⁴¹

¹⁴⁰ „Na to Festus promluvil se svými rádci a pak odpověděl: ‚K císaři ses odvolal, k císaři půjdeš.‘“ Sk 25,12.

¹⁴¹ „Festus se chtěl zavděčit Židům a odpověděl Pavlovi: ‚Chceš jít do Jeruzaléma a tam být přede mnou souzen z těchto obvinění?‘“ Sk 25,9. Více viz ve třetí kapitole této práce.

III. PAVEL A JEŽÍŠ

Chceme-li se zabývat lukášovským líčením Pavlova soudního procesu, je třeba poznamenat, že celá scéna tak, jak ji čteme v bibli, zaujímá v lukášovském dvojspise zvláštní postavení a vykazuje své zcela specifické – lukášovskému záměru podřízené – rysy. Pavlův proces navíc samozřejmě není jediným procesem, který Lukáš ve svém díle uvádí. Vedle dalších menších soudních jednání,¹⁴² kterými se vzhledem k rozsahu a zaměření práce nebudeme podrobněji zabývat, dává Lukáš svému čtenáři k dispozici svůj svérázný a jedinečný pohled na Ježíšův proces.

Právě tyto dvě soudní scény, tedy Ježíšův výslech před Pilátem a Herodem a výslech Pavlův před prokurátory Felixem a Festem za účasti krále Agrippy, vykazují řadu podobností. Právě těmto podobnostem, které vyvstávají z textu, vyčnívají nad předlohu autorova předchůdce Marka a reprezentují tedy specifický pohled Lukášův, se budeme věnovat v rámci této kapitoly.

3.1 Markovo evangelium jako Lukášova předloha

Jak bylo krátce zmíněno v úvodu kapitoly, nelze při studiu Pavlova procesu ignorovat záměry a myšlení autora oné zprávy dochované ve Skutcích. Jak je všeobecně známo, osobnost autora vždy vtiskne nerasmazatelnou pečeť svému dílu, a nejinak tomu bylo i v Lukášově případě. Zanechal nám pozoruhodné dílo s mnoha specifickými rysy, k nimž patří i osobité rozpracování pohledu na římskou soudní praxi, které se věnuje především v líčení dvou velkých procesů. Jednak v procesu s Ježíšem¹⁴³ a jednak v procesu s apoštolem Pavlem.¹⁴⁴ Abychom mohli postihnout specificky lukášovské rysy, je nutno přihlédnout i ke zdrojům autorovy inspirace. Zjistíme pak, že při tvorbě svého literárního díla vycházel jednak ze své specifické předlohy a jednak z Markova evangelia. Právě Markovo evangelium jako dochovaný písemný Lukášův pramen nám dobře poslouží, abychom mohli lépe rozpoznat, co převzal od svého předchůdce a co bylo jeho vlastní intencí, jeho záměrnou a cílenou redakcí a

¹⁴² Například výslech Štěpána (Sk 6,12 – 7,60), výslech ve Filipech (Sk 16,19nn), Pavlovo slyšení před soudem achajského prokonzula (Sk 18,12–17).

¹⁴³ Lk 22,66 – 23,25.

¹⁴⁴ Sk 22,22 – 26,32.

v čí prospěch.

V zásadních bodech se Lukáš od své předlohy neliší, značné odchylky jsou však patrné v popisu soudního líčení. Je tedy pravděpodobné, že Lukášova znalost soudobé soudní praxe ho přiměla k redakci a doplnění markovské látky tak, aby vyniklo právě to, co Lukáš považuje za stěžejní, totiž přesvědčení o vždy korektním, nestranném a nezaujatém přístupu k právu ze strany Říma, ať už před soudem stane římský občan – Pavel, nebo peregrinus bez občanského práva – Ježíš z Nazaretu.

Lukáš oba své procesy vystavěl paralelně, oba jsou charakteristické podobným úředním postupem plným analogií, teologickým zakončením a komplikovaným úředním postupem. Vykreslují obraz římského soudnictví tak, jak mu autor textu rozuměl a jak s největší pravděpodobností vypadalo nebo mohlo vypadat v době Pavlově a Ježíšově.¹⁴⁵ Oba spisy, jak bylo řečeno, vykazují řadu shodných rysů, obsahují však i řadu rozdílů. V následujících oddílech se tedy pokusíme podat rozbor a srovnání klíčových momentů obou lukášovských procesů.

3.2 Rozdělení lukášovského procesu – jednotlivé části a jejich charakteristika

Při pohledu na líčení Ježíšova procesu i Pavlova procesu je možno vystopovat jasnou strukturu, která je narušena jen na několika málo místech, oněm místům však bude pozornost věnována později. Nyní se zaměříme na charakteristické strukturální rysy lukášovského procesu.

¹⁴⁵ Vzhledem ke skutečnosti, že Skutky jsou pro dané období jediným dochovaným písemným pramenem dokumentujícím průběh římského soudního procesu, podléhajícím však do jisté míry teologickým intencím svého autora, je třeba mít stále na paměti, že Lukáš do textu mohl vnést množství své specifické látky a jeho pohled na soudní proces tedy nemusí přesně odpovídat realitě doby. Uvážíme-li navíc, že římská praxe v oblasti trestního práva, stejně tak jako celé římské soudnictví vykazovala v různých provinciích značné odchylky vzniklé především užíváním zvykového práva, bylo by nesmyslné tvrdit, že Lukášův pohled na věc je univerzálně platný a historicky bezchybný. Nemajíce však jiných srovnatelných písemných památek a vycházejíce z přesvědčení, že Lukáš, který jinak zachází s dostupnými prameny zcela v duchu dobové historiografie, použil k vylíčení obou procesů historicky věrohodný pramen, musíme dílu přiznat určitou míru historické pravdivosti.

3.2.1 Zatčení

Ježíš je podle Lukášova podání¹⁴⁶ (L 22,47–53) zajat z popudu velekněží. Zatčení se odehrává v noci na neveřejném místě za přispění blíže neurčeného davu (řecký termín ὄχλος odpovídá svým významem blíže nespecifikovanému davu osob) a samozřejmě Jidáše. Oproti markovské předloze se však celého aktu účastní i zástupci z řad velekněží a starších: „εἰπεν δε Ἰησοῦς πρὸς τοὺς παρανομοῦντες ἐπὶ αὐτὸν ἀρχιερεῖς καὶ στρατηγοὺς τοῦ ἱεροῦ καὶ πρεβυτέρους ἕως ἐπιλήσθησαν ἐκείνους μεταμακίρωσεν καὶ ἔκρινεν“ (L 22,52), velerada se zde tedy aktivně podílí na zatčení Ježíšově.

Vlastní zatčení je pak popsáno ve verši 54 takto: „Sullabontej de auton hgagon kai. eis hgagon eij thn oikian tou arcierewj“.¹⁴⁷ Pozornost je zde nutno věnovat především výkonnému orgánu, který zatčení provádí.

Oproti tomu Pavel je zatčen ve dne v chrámě poté, co vyvolal rozruch v lidu: „οἱ ἀπὸ τῆς Ἀσίας Ἰουδαῖοι κεισάμενοι αὐτὸν ἐν τῷ ἱερῷ συνέειπον πάντες ὁ ὄχλος καὶ ἐπέβαλον ἐπὶ αὐτὸν ταῖς χειρᾶς“.¹⁴⁸ Navíc je jeho zatčení popsáno vícekrát, aby se autor mohl podrobněji věnovat právním detailům situace. Nejprve Pavel padne do rukou asijských Židů a rozčileného davu: „ἐκινήθη τε ἡ πόλις ὅλη καὶ ἐγενέτο σὺνδρομή. τοῦ λαοῦ καὶ ἐπιλαβόμενοι τοῦ Παύλου ἐπέκρουσαν αὐτὸν ἐκ τῶν ἱερῶν καὶ ἐπέβησαν ἐκείνους αἱ κούραι τῶν ζήτων τῶν αὐτῶν ἀποκτεῖναι ἀνεβή φασὶν τῶν κίλιάρων τῆς σπειρήσας ὅτι ὅλη σὺν συνέειπον ἡ πόλις“

(Sk 21,30n),¹⁴⁹ nakonec je však zajat přispěchavší římskou hlídkou v čele s velitelem Lysiem: „οἱ ἐκ αὐτῆς παραβῶν στρατιῶται καὶ ἐκ ἀποστολῆς κληρονομήσαντες ἐπὶ αὐτοῦ (οἱ δὲ ἰδόντες τὸν κίλιάρων καὶ τοὺς στρατιῶταις ἐπαύσαντο τυπῶντες τὸν Παύλον τότε ἐγγίσαντες οἱ κίλιάροι ἐπέλαβον αὐτὸν καὶ ἐκείνους ἐπέβησαν αἰσίου δούλους καὶ ἐπέβησαν ἐπὶ αὐτοῦ καὶ ἐκείνους ἐπέβησαν αἰσίου δούλους καὶ ἐπέβησαν ἐπὶ αὐτοῦ καὶ ἐκείνους ἐπέβησαν αἰσίου δούλους“¹⁵⁰ (Sk 22,32n).

Jak je z textu jasně patrné, Lukášovi jde v líčení zatčení především o kontrast, o srovnání běsnících Židů připravených Pavla lynčovat s chladně korektním přístupem

¹⁴⁶ Stejně je tomu i u Marka (Mk 14,43nn).

¹⁴⁷ „Pak ho zatkli a odvedli do veleknězova domu“ (L 22,54a).

¹⁴⁸ Sk 21,27.

¹⁴⁹ „V celém městě nastal rozruch a lid se začal sbíhat. Chytili Pavla a vlekli ho ven z chrámu. A hned byly zavřeny brány. Ve chvíli, kdy ho už chtěli zabít, došlo hlášení veliteli praporu, že celý Jeruzalém se bouří.“

¹⁵⁰ „Ten vzal okamžitě vojáky i důstojníky a běžel dolů k davu. Jakmile uviděli velitele a vojáky, přestali Pavla bít. Velitel přistoupil k Pavlovi, zatkl ho a rozkázal vojákům, aby ho spoutali dvěma řetězy. Potom vyšetřoval, kdo je a co udělal.“

římského tribuna, který nejen že Pavla vytrhne z rukou běsnícího davu, ale hned na místě, jistě ne příliš příhodném a pro dané jednání způsobilém, podrobí Pavla předběžnému výslechu.¹⁵¹ Právní iniciativa tedy vychází a nadále bude vycházet od reprezentantů římské státní moci. Naproti tomu iniciátorem dalšího výslechu v Ježíšově případě, jak si ukážeme později, bude velerada a vůdčí představitelé židovstva.

3.2.2 Výslech před veleradou

Výslech před veleradou se v Ježíšově případě odehrává za zcela specifických okolností. Ježíš je ještě v noci odveden do domu velekněze, potupen strážci a zapřen Petrem, načež je brzy ráno zahájeno slyšení.¹⁵²

Lukáš tímto svým počinem posouvá pochopení výslechu před radou. Velerada zasedá ráno¹⁵³ a vystupuje jako grémium v Ježíšově případě zcela kompetentní. Lukáš dává celému slyšení formální nádech, uvádí místo sejití (aphgagon auton eij to sunedrion autwh),¹⁵⁴ podrobný seznam účastníků jednání (sunhccqh to presbuterion tou laou arciereij te kai grammateij) a termín jednání (kai. wj egeneto hmera). Na místo zasedání – do domu veleknězova – je pak Ježíš přiveden k výslechu. Co je však podstatné a nemělo by zůstat nepovšimnuto, je fakt, že Lukáš svým líčením zbavuje scénu před veleradou procesního charakteru. Jedná se sice o výslech, ale nikoli o soud.

O soudní jednání se totiž ani jednat nemůže; chybí-li svědkové a není-li vznesena žaloba, k jejímuž vznesení také u Lukáše nedojde, nemůže být vynesena ani rozsudek a celé jednání velerady nemůže být považováno za soudní přelíčení.¹⁵⁵ Je zřejmě Lukášovým cílem budít

¹⁵¹ Sk 21,33b.

¹⁵² Lukáš se zde tedy výrazně vzdaluje od markovské předlohy. Marek totiž celé slyšení rámuje Petrovým zapřením a budí tak dojem, že k výslechu došlo ještě v noci bezprostředně po zatčení. Ráno pak dochází mezi představiteli židovstva už jen k dohodě o vydání Ježíše místodržiteli a předání Pilátovi: „kai. euqij prwi> sumbou| ion poihsantej oi arciereij meta. twh presbuterwn kai. grammatewn kai. ol| on to. sunedrion(dhsantej ton Ihsouh aphnegkan kai. paredwkan Pilatw|“ (Mk 15,1).

¹⁵³ Ve změně času konání výslechu není třeba hledat teologické důvody, proto je také ve většině komentářů tento fakt pouze konstatován, nikoli komentován. Význam posunu jednání do ranních hodin je třeba hledat v rovině právní. Římská soudní jednání byla totiž obvykle zahajována brzy ráno a Lukáš svůj popis tomuto zvyku přizpůsobil, uznáváje tak jednání velerady jako součást soudního procesu.

¹⁵⁴ Užití termínu sunedrion pro označení místa zasedání rady je doloženo např. u Hérodota a Xenofóna. Více viz. LIDDEL – SCOTT, A Greek-English Lexicon, Clarendon Press, Oxford 1951. Vol. 2. s. 1704.

¹⁵⁵ V tomto ohledu se Lukáš zřetelně odlišuje od Marka, který výslech před radou zahajuje předvedením dvou skupin falešných svědků a vznesením žaloby. Lukáš naproti tomu nechá oficiální obvinění zaznít až ve slyšení před Pilátem. Markovská velerada dojde ke svému rozsudku teologickým zhodnocením situace. Dostatečným

dojem formálně korektního výsledku, jehož výsledkem není odsouzení delikventa, ale předání Pilátovi.¹⁵⁶

Chybějící procesní charakter scény před radou je považován některými badateli za specifický záměr Lukášův. Otázkou potom zůstává, proč Lukáš, jehož evangelium se, jak je obecně známo, vyznačuje značnou protižidovskou tendencí, nevyužije příležitosti a scénu před radou nevykreslí tak, aby Židům přiřkl nejen odpovědnost za odsouzení Krista, ale i provinění proti jejich vlastnímu právu. Je možné, že Lukáš tak neučinil proto, aby jeho líčení více odpovídalo skutečným poměrům v Judeji, kde po roce 6. n. l. disponoval neomezenou hrdelní pravomocí pouze římský místodržitel, zatímco žádné židovské grémium nebylo k výkonu popravdy oprávněno.¹⁵⁷

Formálně je slyšení zakončeno větou z L 23,1: „Kai. anastan apan to. pl hqoj autwh hgagon auton epi. ton Pilaton“.¹⁵⁸

V současném bádání existuje řada různých interpretací Ježíšova výsledku před veleradou. K nejnámějším patří názor, že scéna před radou je ve své podstatě neorganizovaný chaos, který by mohl vyústit v lynčování Ježíše. Proti nim stojí další dosti radikální skupina exegetů s názorem, že velerada se svým výsledkem snažila pouze získat důkazy proti Ježíšovi, aby je pak v soudním jednání před Pilátem mohla proti němu využít. Zajímavý pohled na věc nabízí E. Heusler, když říká, že *Lukáš výslech před radou vystavěl jako výslech, protože ho chtěl přizpůsobit principům římského práva.*¹⁵⁹

Stejně tak jako Ježíš v Lukášově evangeliu, je výsledku před radou podroben i Pavel (Sk 22,30–23,10), velerada se však schází z popudu římského velitele Claudia Lysia.¹⁶⁰

důvodem pro trest smrti je pro ně Ježíšův výrok z Mk 14,62, jímž se Ježíš označuje za Mesiáše. To je z hlediska židovské věrouky chápáno jako rouhání zasluhující smrt. Kvůli charakteru zločinu pak není třeba dalších svědků: „ti, eti creian ecomen marturwn; hkousate thj blasfhmiaj\ ti, umih fainetai; oi de pantej katekrinan auton enocon einai qanaouh“ (Mk 14,63b–64).

¹⁵⁶ Později si v rámci rozboru výsledků před místodržitelem rozebereme podrobněji i roli Židů, kteří formálně předávají Ježíše do rukou Pilátových, ale nadále se velmi intenzivně v jednání angažují; to vše ve snaze o Ježíšovo usmrcení. Celá situace nakonec graduje vydáním Ježíše trestu, jaký požaduje shromážděný dav.

¹⁵⁷ „Die lukanische Schilderung von 22,66–71 trage der Tatsache Rechnung, daß nach dem Jahre 6 n. Chr. in der römischen Provinz Judäa allein der Statthalter Roms über die uneingeschränkte Kapitalgerichtsbarkeit verfügte und ein jüdisches Gremium nicht berechtigt gewesen sei, Kapitalverfahren durchzuführen bzw. Todesurteile zu vollstecken.“ HEUSLER, Erika. Kapitalprozesse im lukanischen Doppelwerk, s. 32.

¹⁵⁸ „Tu povstalo celé shromáždění a odvedli ho k Pilátovi.“

¹⁵⁹ „Lukas habe die Ratssitzung als Verhör gestaltet, weil er sie am römischen Prozessrecht ausrichten wollte.“ HEUSLER, op. cit. 157, s. 36.

¹⁶⁰ Sk 22,30.

³⁰ Th/ de. epaurion boulomenoj gnwhai to. asfalejã to. ti, kathgoreitai upo. twh vloudaiwnã elusen auton kai. ekeleusen sunelqeiñ touj arcieriej kai. pah to. sunedrionã kai. katagagwn Paul on esthsen eij autoujã

23¹ athenisaj de. o Pauloj tw/ sunedriw/ eipen\ :Andrej adel foi(egw. pash/ suneidhsei agaqh/ pepoliteumai tw/ qew/ acri tauhj thj hmerajã

² o de. arcieriej vAnaniaj epetaxen toij parestw/ sin autw/ tuptein autou/ to. stomaã

³ tote o Pauloj proj auton eipen\ tuptein se me, lei o qeojã toi ce kekoniamenel kai. su. kagh/ krinwn me kata. ton nomon kai. paranomwh keleueij me tuptesqaiẽ

⁴ oi de. parestwtej eipan\ ton arciera tou/ qeou/ loidoreijẽ

⁵ efh te o Pauloj\ ouk hpein(adel foiã oti estin arcieriej\ gegraprai gar oti :Arconta tou/ laou/ sou ouk ereij kakwjã

⁶ Gnouj de. o Pauloj oti to. eh meroj estin Saddoukaiwn to. de. eteron Farisaiwn ekrazen en tw/ sunedriw/ andrej adel foiã egw. Farisai bj eimiã uioj Farisaiwn(peri. elpidoj kai. anastasewj nekrwh egw. krinomaiã

⁷ touto de. autou/ eipontoj egeneto stasij twh Farisaiwn kai. Saddoukaiwn kai. escisqh to. plhqojã

⁸ Saddoukaibi men gar legousin mh. eina i anastasin mh te aggelon mh te pneumaã

³⁰ Na druhý den, aby bezpečně zjistil, z čeho židé Pavla obviňují, dal ho vyvést z vězení a nařídil, aby se shromáždili velekněží a celá rada.

23¹ Pak dal přivést Pavla a postavil ho před ně. Pavel upřel zrak na jejich shromáždění a řekl: „Bratří, až do dneška žiju se zcela dobrým svědomím před Bohem.“

² Tu nařídil velekněz Ananiáš těm, kdo stáli u Pavla, aby ho udeřili přes ústa.

³ Nato se Pavel k němu obrátil a řekl: „Tebe bude bít Bůh, ty obílená stěno. Sedíš zde, abys mě soudil podle Zákona, a proti Zákonu rozkazuješ, aby mě bili?“

⁴ Ti, co stáli u Pavla, řekli: „Troufáš si urážet Božího velekněze?“

⁵ Pavel odpověděl: „Nevěděl jsem, bratří, že je to velekněz. Víím, že je psáno: ‚Nebudeš tupit vládce svého lidu.‘“

⁶ Protože Pavel věděl, že jedna část rady patří k saduceům a druhá k farizeům, zvolal: „Bratří, já jsem farizeus, syn farizeův. Jsem souzen pro naději ve zmrtvýchvstání.“

⁷ Když to řekl, vznikl spor mezi farizeji a saduceji a shromáždění se rozdvojilo.

⁸ Saduceové totiž říkají, že není zmrtvýchvstání a že nejsou andělé a

Farisai bi de omologousin ta amfotera⁹ duchové, kdežto farizeové vyznávají obojí.
⁹ egeneto de kraugh megalhā kai anastantej⁹ Nastal velký křik a někteří zákoníci z
tinej twh grammatewn tou merouj twh farizejské strany vstali a začali namítat: „Nic
Farisaiwn diemaçonto legontej\ Ouden zlého na tom člověku nenacházíme. Co když
kakon euriskomen en tw\ anqrwpw\ toutw\ eiv k němu mluvil duch nebo anděl?“
de pneuma el a\ hsen autw\ h' aggel ojt
¹⁰ Polihj de ginomenhj stasewj fobhqeij o¹⁰ Hádku byla stále prudší a velitel se bál, že
ciliarcoj mh diaspasqh\ o Pauloj upl Pavla rozsápu. Proto povolal vojenský
autwh ekeleusen to strateuma kataban oddíl, aby Pavla vyrval z jejich středu a
arpsai auton ek mesou autwh agein te eij zavedl ho do pevnosti.
thn parembolhā

Jak je patrné z výše citovaného textu, je i sezení ve 23. kapitole Skutků zahájeno krátce po zatčení; zahrneme-li do soudního jednání již samotný předběžný výslech Lysiu, začíná celé jednání vlastně v bezprostřední návaznosti na zatčení. Římský tribun začíná shromažďovat důkazy pro další jednání. V zájmu jejich získání chce nechat Pavla zbičovat,¹⁶¹ ale Pavel se tomuto trestu vyhne poukazem na své římské občanství,¹⁶² tehdy ho Říman nechá předvést před židovskou veleradu.¹⁶³

Vlastní jednání před radou je uvedeno udáním času (th\ de epaurion), na rozdíl od scény z evangelia je zde přímo uveden důvod a oprávnění sejít veleradu (boul omenoij gnwhai to asfalejā to ti, kathgoreitai upo twh Vloudaiwn), velerada zde tedy vystupuje jako

¹⁶¹ Více k problematice bičování římského občana viz oddíl 1.2.3.4 této práce.

¹⁶² „Když ho přivázali, řekl Pavel důstojníkovi, který měl službu: „Smíte bičovat římského občana, a to bez soudu?“ Když to důstojník uslyšel, šel k veliteli a hlásil mu to. Řekl mu: „Co chceš dělat? Ten člověk je římský občan.“ Velitel přišel k Pavlovi a ptal se ho: „Řekni mi, jsi římský občan?“ On odpověděl: „Ano.“ Velitel mu na to řekl: „Já jsem získal toto občanství za veliké peníze.“ Ale Pavel prohlásil: „Já jsem se jako římský občan už narodil.“ Ihned od něho odstoupili ti, co ho měli vyslyšet. A velitel dostal strach, když se dověděl, že Pavel je římský občan, a on ho dal spoutat.“ (Sk 22,25–29).

¹⁶³ Popis takové události vyvolal v moderním novozákonním bádání diskusi o tom, zda římský tribun disponuje pravomocí svolat židovskou veleradu. Velerada v procesu vystupuje jako skupina expertů, znalců židovských náboženských otázek, kteří mají sebrat body obžaloby proti Pavlovi, přezkoumat je a následně své výsledky přetlumočit římskému důstojníkovi tak, aby pro něj byly srozumitelné. Velerada je zde tedy dalším nástrojem, s jehož pomocí chce Lysias zjistit, proč Židé proti Pavlovi vystupují tak ostře. Otázka po oprávněnosti výslechu před radou by pak tedy neměla být položena v tom smyslu, kdo byl oprávněn veleradu svolat, ale za jakým účelem se shromáždění sešlo, neboť Lukášovým primárním záměrem je vykreslit veleradu jako grémium sloužící policejnímu šetření, které je vedeno římským tribunem. Toto privilegium však nepřísluší radě díky jejímu postavení, ale je jí v rámci vyšetřování uděleno římským důstojníkem poté, co se získání důkazů (de facto vynucení přiznání) ukázalo jako nemožné. V tomto smyslu se k slyšení před radou vyjadřuje Erika Heusler: „Die jüdische Versammlung im Auftrag Roms – dieser Aspekt ist mit Sicherheit der auffällige und bedeutendste, den die Ratszene der Apostelgeschichte...“ HEUSLER, op. cit. 157, s. 41.

poradní sbor, který má věci neznalému Římanovi pomoci zorientovat se ve sporných bodech, kvůli nimž je Pavel Židy pronásledován. Funkci velerady jako sboru poradců (tedy bez jakékoli vlastní výkonné moci) podtrhuje i další průběh jednání. I zde, stejně jako v paralelním evangelijním oddíle, se Lukáš snaží svým uspořádáním věcí udržet čtenáře v přesvědčení, že se nejedná o soudní přelíčení, nýbrž o předběžný výslech. Tento názor zastává i Erika Heusler, když píše: „*Allein bei seiner Gestaltung der Verhöre von Jesus und Paulus durch das Synedrium achtet Lukas penibel darauf, sämtliche Prozeßelemente auszulassen und jeden Anschein einer richterlichen Zusammenkunft zu vermeiden*“.¹⁶⁴

Proto následuje slyšení, v němž se, obdobně jako v předcházejícím slyšení procesu s Ježíšem, nevyskytují svědci a není ani přesně formulována žaloba. Hned na začátku sezení se Pavel sám chopí slova¹⁶⁵ a rozpoutá spor mezi farizeji a saduceji, v důsledku čehož nejen že nedojde k formulaci žaloby proti Pavlovi, ale jednání není ani formálně ukončeno.

Pozornost zde zasluhuje především výrok Pavlův, jímž rozdělí shromáždění: „:Andrej adel foiã egw. Farisai bj eimiã uioj Farisai wn(peri. el pidoj kai. anastasewj nek rhw egw. kri nomaiã“¹⁶⁶ Pavel zde používá sloveso kri nein, říká tedy, že je „souzen“; takový termín v nás může budít dojem, že se jedná o soudní proces.¹⁶⁷

Sloveso kri nein disponuje vedle svého nejběžnějšího významu i mnoha dalšími a nemusí být tedy pouze označením soudního procesu. Označuje také prostou účast jednotlivce na jednání, které však nemusí končit rozsudkem a nemusí mít nutně charakter soudního procesu. Sám Lukáš v rámci svého dvojspisu používá kri nein ve více jeho významech.¹⁶⁸ Jak je patrné, toto sloveso tedy sice může označovat i průběh řádného soudního procesu, není to však jediná možnost jeho výkladu, a proto užití tohoto termínu ve Sk 23,6 nemusí nutně znamenat, že se jedná o „soud“ v právním smyslu slova. Zajímavý názor na užití termínu kri nein v kontextu výslechu před veleradou podává Sherwin-White, domnívá se, že sloveso kri nein zde neoznačuje apoštolovu situaci, ale postoj velerady k němu.¹⁶⁹

¹⁶⁴ HEUSLER, op. cit. 157, s. 27.

¹⁶⁵ Přestože obžalovanému je v rámci řádného římského soudního procesu dána možnost promluvit (obhájit se) logicky až po vznesení žaloby, ujímá se Pavel slova hned v úvodu. Skutečnost, že Pavel promlouvá v samém začátku jednání, je nám tedy oporou pro tvrzení, že výslech před veleradou nemá charakter soudního procesu.

¹⁶⁶ „Bratři, já jsem farizeus, syn farizeův, jsem souzen pro naději ve zmrtvýchvstání.“ (Sk 23,6b).

¹⁶⁷ Obdobné stanovisko uvádí např. J. Roloff, když říká: „*In Wahrheit steht er vor Gericht – eine Wendung, die dem Charakter der Szene als Bloßes Verhör widerspricht...*“ ROLOFF, Jürgen. *Apostelgeschichte des Lukas*, s. 328.

¹⁶⁸ K nejrozšířenějším z nich patří samozřejmě označení účasti jednotlivce nebo skupiny na procesu.

¹⁶⁹ „*It is only in Paul's own speech to the Sanhedrin that the verb kri neij(kri nomai is used of the attitude of the Sanhedrin to him.*“ SHERWIN-WHITE, op. cit. 132, s. 50.

Scénu před radou není tedy třeba považovat za řádný soudní proces, který by měl, kdyby neskončil ve zmatku a rozčilení, vést k odsouzení delikventa. Jedná se spíše o druh „porady“, kterou svolává římský důstojník, aby zjistil, čím se Pavel provinil a zda lze shromáždit důkazy, které by z hlediska římského práva mohly vést k zahájení řádného procesu. Důkazy se Lysiovi shromáždit nepodaří, a proto celý spor chápe tak, jak vzápětí vylíčí v dopise místodržiteli Felixovi: „oh euron egkaloumenon peri zhthmatwn tou nomou autwh(mhden de axion qanatou h' desmwh econta egklhma.“¹⁷⁰

3.2.3 Výslechy Ježíše a Pavla před místodržitelem

Po výslechu před veleradou je Ježíš odveden k místodržiteli. Podle líčení Lukášova byl přechod z domu veleknězova do místodržitelského sídla víceméně rychlý, ničím nenarušovaný a plynulý. Přesně tento dojem chce Lukáš vzbudit, předběžný výslech je předehtou bezprostředně následujícího soudního přelíčení.¹⁷¹

Na rozdíl od L 23 je Pavlovo předání do místodržitelových rukou popsáno podrobněji v oddíle Sk 23,12–35.

Pavel je po zmařeném výslechu před radou střežen v pevnosti. Mezitím se skupina Židů zaváže přísahou, že Pavla zabijí. Příležitost jim má vytvořit velerada, která by měla požádat o nové přezkoumání případu. Významnou roli v běhu příběhu hraje syn Pavlovy sestry, který se o věci doslechne a Pavla o ní informuje. Jeho prostřednictvím se informace dostává i k veliteli římské vojenské posádky, ten nechává Pavla eskortovat do Caesareje k místodržiteli Felixovi, jenž se má dále případem zabývat. Současně s předáním vězně je Felixovi doručen i Lysiův dopis poskytující popis dosavadního postupu v případě¹⁷² (Sk 23,26–30).

¹⁷⁰ „Shledal, jsem, že se žaloba týká sporných otázek jejich zákona, ale že nejde o žásný zločin, který by zasluhoval smrt nebo vězení.“ (Sk 23,29).

¹⁷¹ V zájmu takového líčení upravuje L markovskou předlohu a velmi volně nakládá s její látkou. V zájmu vylíčení nevinného přechodu k Pilátovi nevyjmenovává dokonce ani Ježíšovy nepřátele, což Marek velmi detailně rozebírá (Mk 15,1), ale označí Ježíšovy průvodce termínem pl hqoj, tedy jako blíže neurčený zástup; stejným termínem je označen i hádající se dav ve Sk 23,7 v případě Pavlově.

¹⁷² Lukášův popis vyhotovení dokumentu Lysiem odráží opět římskou právní praxi. Obdobný postup je popsán, tentokrát ovšem v případě odvolání odouzeného, již v odd. 2.4. Týká se přechodu delikevnta z pravomoci soudu nižší instance do pravomoci vyšší soudní instance. V takovém případě byl vyhotovován písemný dokument zvaný *litterae dimissoriae*, též *apostoli*, v němž bylo objasněno, proč je apelant předán jinému soudu.

Zajímavý pohled na zmařený atentát podává Erika Heusler, domnívající se, že pokus o Pavlovu vraždu je vyjádřením nenávisti Židů, kteří se snaží o likvidaci Pavla za všech okolností, a když se odstranění nepohodlné osoby právní cestou stane nepravděpodobným, jsou rozhodnutí vyvíjet i protiprávní aktivitu, nemajíce jiných prostředků a jsouce zbaveni naděje na možnost spolurozhodovat v Pavlově procesu; rozhodování zůstává totiž po celou dobu v rukou římského tribuna. Jedině ten má moc zabránit atentátu i přeposlat Pavla do Caesareje.

3.2.3.1 Zahájení jednání před místodržitelem

V momentě, kdy na scénu vstupuje římský místodržitel, dochází v procesním dění k významné změně.

Felix se Pavla ptá na jeho původ: „anagnouj de kai. eperwthsj ek poi aj eparceiaj estin“,¹⁷³ tím osvětluje otázku jeho příslušnosti ke konkrétnímu soudu.¹⁷⁴ Když se dozví, že Pavel pochází z Kilikie, rozhodne se počkat na příchod žalobců.¹⁷⁵

Soudilo se, že *ius domicilii*, tedy právo, podle něhož byl obžalovaný k soudu vydán do své domovské provincie, v Pavlově případě tedy Kilikie, nebylo nikdy povinně ani důsledně uplatňováno, a už vůbec nelze jeho platnost prokázat pro období raného principátu. Lze však předpokládat, že v Pavlově případě, kdy je římský občan obviňován Židy z přestupků, na které se římské právní předpisy de facto nevztahují, by místodržitel Felix jistě této možnosti využil. Otázkou tedy je, proč to neudělá a místo toho čeká na příchod Pavlových žalobců.

Odpověď na tuto otázku spočívá, jak uvádí Sherwin-White,¹⁷⁶ v aktuálním statu Kilikie. Ta byla v době raného císařství državou syrského legáta a teprve později se stala samostatnou provincií s vlastním místodržitelem. Je tedy možné, že v době Pavlova incidentu Kilike ještě nebyla samostatnou provincií, čímž by Felixovo rozhodnutí zabývat se případem

¹⁷³ Sk 23,34a.

¹⁷⁴ Obdobně se ptá i Pilát Ježíše v L 23,6.

¹⁷⁵ Jak již bylo zmíněno výše, k řádnému zahájení procesu je třeba přítomnosti žalobců, neboť bez vznesení žaloby není možno mluvit o procesu. Felix tedy vyčkává, aby se sám mohl přesvědčit o závažnosti obvinění a případně zahájit soudní jednání.

¹⁷⁶ SHERWIN-WHITE, op. cit. 132, s. 56.

bylo vysvětleno; neměl totiž jinou možnost.¹⁷⁷

Po pěti dnech čekání se před místodržitele dostaví zástupci obžaloby, velebně Ananiáš s několika staršími a právníkem Tertullem.¹⁷⁸ Následně začíná proces, v němž se jako první slova ujímá právní zástupce Tertullus a začíná s obžalobou. Na začátku procesu tedy stojí v popředí zájmy vůdčích osobností židovstva zastupované řečnický a právnícky vzdělaným Tertullem.¹⁷⁹ Židům je v lukášovském líčení procesu přiřčena role žalobců zcela v duchu dopisu Lysiova, který píše: „mhnuqei shj de, moi epiboulhj eij ton andra esesqai exauthj epemya proj se. paraggei, aj kai. toij kathgoroj legein ta. proj auton epi. sou“¹⁸⁰

Je zde tedy patrné, že na rozdíl od L 23,1n není ve slyšení před Felixem účast Židů spontánní a dobrovolná, ale je vyžadována Římem zcela v duchu římského právního principu formulovaného Felixovým nástupcem Festem v rozhovoru s králem Agrippou o několik kapitol později:

„ouk estin eqoj Rwmaipij carizesqai, tina anqrwpon prin h' o kathgoroumenoj kata. proswpon eoi touj kathgorouj topon te apologiaj laboi peri. tou/ egkl hmatoj“¹⁸¹

Přítomnost židovských žalobců je tedy z hlediska římského práva nutnou a nepostradatelnou součástí procesu.¹⁸²

3.2.3.2 Předmět a formulace žaloby

Po předvolání Pavla zahajuje Tertullus svou řeč. Zajímavým momentem je, že řeč není

¹⁷⁷ Dalším problematickým bodem Felixovy otázky je Pavlovo rodiště. Pavel pocházel z Tarsu. Město Tarsus mělo, jak je všeobecně známo, status *civitas libera*, tedy svobodného města, jehož občané byli vyňati z běžné provinční jurisdikce. Zde tedy opět narážíme na otázku po Pavlově tarsenském občanství, která již byla probírána v oddíle 1.1.1 této práce. Sk 23,24 poskytují další podpůrný důvod pro tvrzení, že Pavel byl sice římským občanem, ale nemusel nutně být i plnoprávným občanem města Tarsu.

¹⁷⁸ Sk 24,1.

¹⁷⁹ Podobnou roli zaujímá v lukášovském líčení Ježíšova procesu velerada: „hrxanto de. kathgorei h' autou/ legontej\ touton euframen diastrefonta to. eqnoj hmwh kai. kwluonta forouj Kaisari didonai kai. legonta eauton Criston basilej einaia“ (L 23,2). Právě velerada vznáší žalobu proti Ježíšovi. Naproti tomu v Markově evangeliu se první ptá Pilát (Mk 15,2), s formulací obvinění tedy u Mk přichází sám soudce a až po odpovědi obžalovaného přijdou ke slovu žalobci. V Lukášově pojetí na rozdíl od jeho markovské předlohy krystalizuje jasné rozdělení rolí přízpusobené římskému soudnímu procesu a aplikované pak na obdobnou situaci Pavlova ve Skutcích. Židé zde vystupují jako zástupci obžaloby.

¹⁸⁰ „Protože jsem se dověděl, že proti tomuto muži chystají úklady, posílám ho ihned k tobě a také žalobcům jsem nařídil, aby ho žalovali před tvým soudem.“ (Sk 23,30).

¹⁸¹ „Římané nemají ve zvyku odsoudit člověka, dokud není postaven před žalobce a nedostane možnost hájit se proti jejich obvinění.“ (Sk 25,16).

¹⁸² Stejně je tomu i v Ježíšově procesu, kde Židé též vystupují jako žalující strana (L 23,2).

započata formulací obžaloby, nýbrž projevením *laudatio*, oslavné řeči, která má řečníkovi pomoci naklonit si posluchače a soudce a tím přispět úspěchu a přijetí argumentů, které budou vzneseny: „klhqntoj de autou/ hrxato kathgoreih o Tertulloj legwn\ pollhj eirrhnhj tugcanontej dia. sou/ kai. diorqwmawtn ginomenwn tw/ eqnei toutw/ dia. thj shj pronoiaj(panth| te kai. pantacou/ apodecomeqa(kratiste Fhlix(meta. pashj eucaristiaj) iha de. mh. epi. pleibn se egkoptw(parakalw/ akousai, se hmwh suntomwj th/ sh/ epieikeia)“¹⁸³

Toto *laudatio* zde stojí v nápadném kontrastu k žalobám, které bezprostředně následují:

„eurontej gar ton andra touton loimon kai. kinouhta staseij pasin toij vloudaiorij toij kata. thn oikoumenhn prwtostathn te thj twh Nazwraiw n airesewj(oj kai. to. ieron epei rasen bebhlwsai oh kai. ekrathsamen)“¹⁸⁴

Formulace žaloby proti Pavlovi stojí v příkrém rozporu s tím, co bylo předtím řečeno o místodržiteli. Pavlovo jednání je tak postaveno do protikladu s jednáním Felixovým. Tento dojem chce přinejmenším svou formulací obžaloby vyvolat Tertullus. Felix chce udržet mír, zatímco Pavlovi je přiřčena role buřiče a provokatéra. Z tohoto úhlu pohledu je Pavel obžalován ze stejného zločinu jako Ježíš v L 23,2,¹⁸⁵ totiž z pobuřování lidu a podporování nepokojů.

Žaloba sama je strukturována do tří bodů:¹⁸⁶

- obvinění z pobuřování židovského lidu, které však není omezeno pouze na Judsko, ale zahrnuje celou římskou říši,¹⁸⁷
- označení Pavla jako vůdce „nazorejské sekty“ (prwtostathj thj twh Nazoraiwn airesewj),
- pokus o znesvěcení chrámu. Zde autor přímo navazuje na událost popsanou ve Sk 21,27–30.

Je třeba dodat, že druhý bod obhajoby nachází své opodstatnění pouze tehdy, stane-li se Pavlova příslušnost k „nazorejské sektě“ z hlediska římské státní správy problematickou, tj.

¹⁸³ „Vznešený Félix, tvou zásluhou se těšíme dokonalému míru a tvou moudrou péčí spěje všechno u tohoto národa k lepšímu. Vždy a všude to přijímáme s velikou vděčností. Ale abych tě už déle nezdržoval, prosím Tě, abys byl tak laskav a krátce nás vyslechl.“ (Sk 24,2–4).

¹⁸⁴ „Shledali jsme, že tento člověk jako morová nákaza po celém světě vyvolává nepokoje mezi Židy a je hlavou nazorejské sekty. Pokusil se i znesvětit chrám a my jsme ho zadrželi.“ (Sk 24,5n).

¹⁸⁵ „Podle našeho zjištění rozvrací tento člověk náš národ...“

¹⁸⁶ Ernst Hänchen ve svém komentáři ke Skutkům uvádí dvoučlenné rozdělení. HÄNCHEN, Ernst. *Apostelgeschichte des Lukas*, s. 629.

¹⁸⁷ Sk 24,5.

budeme-li Nazorejce považovat za politický problém. Sám termín „nazorejský“ (Nazwraibj) je jinak v celém Novém zákoně užíván pouze v singuláru a výhradně v souvislosti s Ježíšem.

Verš Sk 24,5 je ojedinělým dokladem užití termínu v plurálu a navíc v souvislosti s příslušností jednotlivce k určitému náboženskému směru či skupině. Jako předmět žaloby je toto označení relevantní jen tehdy, bude-li příslušnost k této sektě či směru¹⁸⁸ vnímána jako politicky nebezpečná.

Posledním bodem obžaloby je pokus o znesvěcení jeruzalémského chrámu. Opět se zde tedy objevuje lukášovský fenomén už dvojité žaloby, tak jak jej Lukáš užil již v procesu s Ježíšem.¹⁸⁹ Tato žaloba je založena jak na politickém, tak na teologickém základě a je formulována podobně jako výroky asijských Židů spatřivších Pavla v chrámě:

„outoj estin o anqrwpoj o kata. tou/ laou/ kai. tou/ nomou kai. tou/ topou toutou pantaj pantach/ didaskwn(eti te kai. {E|lhaj eishgagen eij to. ieron kai. kekoiwken ton agion topon touton)“¹⁹⁰

I zde jsou obvinění proti Pavlovi formulována ve struktuře o třech bodech, totiž jako napadání vyvoleného lidu, Zákona a chrámu.

Na těchto dvou příkladech je patrný jasný rozdíl mezi případem Pavlovým a Ježíšovým. Zatímco Ježíš je zajat a až při výslechu před veleradou začne postupně krystalizovat jeho provinění, je Pavel obviněn maloasijskými Židy ještě před svým zatčením a na žalobě se již dále nic nemění, až je ve stejných bodech jako při své první formulaci přednesena Tertullem v rámci slyšení před místodržitelem.

Formulace žaloby vytváří most mezi nábožensko-židovským a politicky-římským prostředím, v jehož rámci se o věci má dále jednat. Židé jako zástupci obžaloby sice nemají v procesu rozhodující vliv, mají zde však svou nezastupitelnou roli. Působí jako „tlumočníci“, kteří formulují body obžaloby pro Římany srozumitelným způsobem. Ostré formulace označující Pavla za rebela a buřiče (Sk 24,5) jsou pak pro Řím dostatečným důvodem pro řešení případu; možným podporováním pokojů totiž Pavel naplňuje skutkovou podstatu zločinu nazývaného *seditio*, tedy vzpoury. Proces se tak stává nejen legitimním, ale dokonce nutným a místodržitel jakožto zmocněnec císaře disponující výkonnou mocí (*imperium*) se

¹⁸⁸ Řecký termín *airesis* je zde užít ve svém neutrálním významu, tedy ne pro negativní označení sekty, jak je pojem vnímán dnes.

¹⁸⁹ „touton eufamen diastrefonta to. eqnoj hmwh kai. kwluonta forouj Kaisari didonai kai. legonta eauton Criston basilea eimai“ (L 23,2b).

¹⁹⁰ „To je ten člověk, který všude všechny učí proti vyvolenému lidu, proti Zákonu a proti chrámu. A teď ještě přivedl do chrámu pohany a znesvětil toto svaté místo.“ (Sk 21,28).

musí záležitosti ujmout.

Ve chvíli, kdy je korektně vyslovena žaloba, je možno začít řádný proces, který se již nedá zastavit.

3.2.3.3 Obhajoba delikventa

V rámci řádného soudního procesu musí být, jak již bylo řečeno, delikventovi dána možnost, aby se hájil. I tento bod Lukáš důsledně dodržuje, jak v procesu s Ježíšem, tak i v případě Pavlově, kde je tato součást procesu velmi rozsáhle ztvárněna v podobě Pavlovy řeči na obhajobu.

Výzva Felixova k Pavlovi, aby zahájil svou obhajobu není formulována verbálně, ale uskutečňuje se gestem (*neusantoj autw/ tou/ hgemonoj legein*).¹⁹¹ Po krátkém *captatio benevolentiae* (Sk 24,10b), přednáší Pavel svou obhajobu:

„¹¹ dunamenou sou epignwhai oŧti ouw pleipuj eisin moi hmerai dwdeka aifv hj anebhn proskunhswn eij Vlerousalhmá

¹² kai. oute en tw/ ierw/ euron me proj tina dialegomenon h' epistasin poiouhta oclou oute en taij sunagwaij oute kata. thn polin(

¹³ oude. parasthsai dunantai, soi peri. wn nuni. kathgorousin mouá

¹⁴ omologw/ de. touto, soi oŧti kata. thn odon hj legousin aifresin(outwj latreuw tw/ patrww/ qew/ pisteuwn pasi toi j kata. ton nomon kai. toi j en toi j profhtaij gegrammenoi j(

¹⁵ el pida ecwn eij ton qeon hj kai. autoi. outoi prosdecontai(anastasin mellein esesqai dikaiwn te kai. adikwná

¹⁶ en toutw/ kai. autoj askw/ aproskopon suneidhsin ecein proj ton qeon kai. touj anqrwpouj dia. pantojá

¹⁷ diV etwh de. pleionwn el ehmosunaj poihswn eij to. eqnoj mou paregenomhn kai. prosforaj(

¹⁸ en aij euron me hgnismenon en tw/ ierw/ ouw meta. oclou oude. meta. qorubou(

¹⁹ tinej de. apo. thj VAsi aj Vloudaibi(ouj edei epi. sou/ pareihai kai. kathgoreih ei; ti ecoien proj emeá

²⁰ h' autoi. outoi eipatsan ti, euron adikhma stantoj mou epi. tou/ sunedriou(

²¹ h' peri. miaj tauthj fwnhj hj ekekraxa en autoi j estwj oŧti Peri. anastasewj nekrwh egw.

¹⁹¹ Sk 24, 10.

Stejně jako předchozí žaloba Tertullova je i Pavlova řeč na obhajobu strukturována ve třech bodech. V prvním bodě (verše 11–13) uvádí Pavel po vystoupení žalobce své alibi – krátkost pobytu v Jeruzalémě. Ohrazuje se proti tomu, že by podněcoval vzpouru, a poukazuje na fakt, že toto tvrzení není a ani nemůže být podloženo důkazy, uvádí oproti tomu fakta, aby s jejich pomocí tvrzení žalobce vyvrátil.

V druhém bodě (verše 14–16) zaujímá stanovisko k nařčení protivníků, že by byl členem nazorejské sekty. Rozbívá jejich argumenty teologickým důkazem o společném základu křesťanské a židovské víry, přičemž stejně jako židovství není pro římskou říši politickou hrozbou, nevidí ji Pavel ani v křesťanství. Pavlova řeč je sice pronesena před Felixem, svým teologickým obsahem je však spíše adresována představitelům židovství.

Ve třetím bodě (verše 17–21) se apoštol brání nařčení ze znesvěcení chrámu. Zde Pavel nepodává protikladné tvrzení, ale snaží se přesněji představit celou situaci, která v chrámě nastala. Dodává (v. 19), že k vznesení takové žaloby je třeba očitých svědků a nejen tvrzení, že byl spatřen při páchání nepravosti. Relevantní by v tomto případě bylo, kdyby před místodržitele předstoupili Židé z Asie v roli svědků, ti však přítomni nejsou a je tudíž patrné, že vznesená obvinění nepodložená svědky nejsou dostačující k odsouzení delikventa. O jeho nevině tedy, přinejmenším podle podání autora, není třeba pochybovat.

Lukášovské podání procesu tak vykazuje následující znaky: Obžalovaný má v rámci procesu právo na obhajobu. Tato obhajoba tvoří jeden ze základních pilířů římského soudního procesu, proto na ni delikventovi musí také být poskytnut patřičný prostor.

K dalším zajímavým aspektům patří, že pořadí řečníků není libovolné, nýbrž je pevně stanoveno v tom smyslu, že vyjádření obžalovaného následuje logicky až po vznesení žaloby. Obžalovaný se k předmětu žaloby může v rámci procesu vyjádřit dvakrát, jednou v rámci své

¹⁹² „Můžeš si zjistit, že tomu není víc než dvanáct dní, co jsem přišel do Jeruzaléma, abych se poklonil Bohu, a ani v chrámu, ani v synagogách, ani jinde ve městě mě nikdo nepřistihl, že bych se s někým přel anebo dokonce podněcoval vzpouru davu. A nemohou dokázat před tebou nic, pro co mě nyní žalují. Přiznávám se ti však k tomu, že podle směru, který oni označují za sektu, sloužím Bohu svých předků: Věřím všemu, co je napsáno v zákoně Mojžíšově a v prorockých knihách, a tak jako oni mám naději v Bohu, že jednou spravedliví i nespravedliví vstanou k soudu. Proto i já se vždy snažím zachovat neporušené svědomí před Bohem i lidmi. Po mnoha letech jsem se vrátil, abych svému národu odevzdal peněžitou podporu a přinesl oběti v chrámě. A při nich mě tam po očistném obřadu spatřili. Nedošlo při tom ani k shluku, ani k výtržnostem. Byli tam ovšem někteří Židé z provincie Asie a ti by měli být přítomni před tebou a přednést žalobu, mají-li něco proti mně. A nebo tito přítomní ať řeknou, jaký zločin na mně našli, když jsem stál před veleradou, kromě toho, že jsem mezi nimi zvolal: „Pro víru ve zmrtvýchvstání jsem dnes od vás souzen.“ (Sk 24,11–21).

obhajovací řeči a podruhé v rámci takzvané anakrisij.¹⁹³

Po vznesení obžaloby a vyslovení obhajoby může, nejsou-li přítomni žádní svědkové, následovat rozhodnutí soudce. V případě Pavlově a ani v obdobném případě Ježíšově však na tomto místě k rozhodnutí záležitosti nedojde. Oba případy jsou odloženy,¹⁹⁴ každý však z jiného důvodu.

3.2.3.3 Odročení případu

V Ježíšově případě Pilát vyznává: „Ouden euriskw aition en tw| anqrwpw| toutw|“,¹⁹⁵ tato situace se kvůli naléhání Židů ještě dvakrát opakuje. Celkem třikrát (v L 23,4; 23,14; 23,22) tedy Pilát vyslovuje své přesvědčení, že důkazy podané proti Ježíšovi jsou neprůkazné a z hlediska římského práva nedostačují k odsouzení. Proto ani jeden z Pilátových výroků nenese rysy rozsudku.¹⁹⁶

Stejně jako v Pavlově případě má i v Ježíšově případě enormní význam pravomoc místodržitele. I zde je Ježíš (obdobně jako Pavel před Felixem) popsán jako podněcovatel nepokojů a buřič, ale Pilát i Felix se vyhýbají vynesení rozsudku. Pilát se chytá galilejského původu Ježíšova a předá Ježíše Herodovi, analogicky Felix odloží proces, hledaje příležitost, aby se o případu poradil s někým dalším; záminkou je mu nepřítomnost s ohledem na absenci asijských Židů jediného předvolatelného svědka, totiž Claudia Lysia.¹⁹⁷

I přes významnou shodu se však oddíly pojednávající o odložení případů od sebe značně liší.

Na rozdíl od Piláta nevysloví Felix rovnou názor, že je Pavel nevinný, jeho postoj je však odvoditelný z kontextu. Pavel je ponechán v lehké vazbě a je mu povoleno přijímat návštěvy: „diataxamenoj tw| ekatontarch| threishqai auton ecein te anesin kai. mhdena kwlupin twh idiwn autou/ uphreteih autw|“. ¹⁹⁸ Kdyby byl Pavel považován za buřiče a

¹⁹³ Výslech obžalovaného předsedajícím soudcem v rámci řádného procesu. Pro více informací viz odd. 2.3.2.1.

¹⁹⁴ L 23,4 par. Sk 24,22.

¹⁹⁵ L 23,4b.

¹⁹⁶ Všechny tři zmíněné Pilátovy výroky jsou totiž uvozeny slovem eipen, přičemž sloveso legw není doloženo v žádném specificky právním významu a jeho užití je tedy zcela neutrálním označením. Oproti tomu vynesení rozsudku bývá označováno slovesem epikrinw. Takové rozhodnutí padne z úst Pilátových až po třetím a posledním naléhání Židů: „kai. Pilatoj epekrinen genesqai to. aithma autw|“ (L 23,24).

¹⁹⁷ Sk 24,22.

¹⁹⁸ „Nařídil důstojníkovi, aby Pavla držel v mírné vazbě a nikomu z jeho přátel nebránil, kdyby mu chtěl

zločince, jistě by mu byla uložena těžší vazba.

Na problematiku trestů a možností věznění v době Pavlově se zaměříme ve čtvrté kapitole této práce.

Zajímavá je také zmínka o Felixově kompetenci. Verš 22 poukazuje jasně na skutečnost, že Felix byl velmi dobře vzdělán v židovských náboženských otázkách, mohl tedy Pavlův případ kompetentně posoudit jak z hlediska práva, tak i teologie. Skutečnost, že si vyžádá přítomnost očitého svědka Lysia, pak indikuje jediné: Předvolání přímého a nezaujatého svědka je vyžadováno proto, aby byla zachována právní korektnost celého jednání. Jedině tak bude totiž možno dojít k podstatě problému a celou záležitost řádně a nezaujatě posoudit.

Je samozřejmě možné, že Felix odložením celé akce sleduje i jisté osobní zájmy; doufá, že od Pavla získá úplatek,¹⁹⁹ nebo se chce zavděčit Židům.²⁰⁰ Zde sledujeme nový jev v Lukášově líčení Římanů. Nesnaží se je vykreslit jen pozitivně, ale poukazuje i na jejich špatné stránky, přičemž však nelze přehlédnout fakt, že představitelé Říma jsou posuzováni mnohem shovívavěji než židovští vůdci. Sledujeme-li hlavní záměr autorův, můžeme říci, že Lukášovi jde především o ideu korektního, zákonem garantovaného soudního procesu.²⁰¹

Takový proces, který Lukáš zcela zřetelně vystavěl na svých znalostech římského soudnictví, má jasně stanovené parametry a průběh. Po zatčení mají zástupci obžaloby za úkol zformulovat žalobu. Poté, co se obžalovaný i žalobci dostaví před soud, začíná jednání. Toto jednání je zahájeno vznesením žaloby, jejíž relevanci musí zvážit předsedající soudce. Po řeči žalobce nebo žalobců přichází obhajoba obžalovaného, zahrnující možnost podat svůj pohled na celou kauzu, a to buď formou řeči na obahobu (jak to činí Pavel) nebo formou výslechu vedeného předsedajícím soudcem²⁰² (s tímto postupem se setkáváme v případě Ježíšově).²⁰³

posloužit.“ (Sk 24,23).

¹⁹⁹ Jak je Lukášem naznačeno později ve 24,26.

²⁰⁰ Sk 24,27.

²⁰¹ „*Seine eigentliche Sympathie gilt nicht den Personen – ihr Verhalten ist unberechenbar und zweispältig –, sondern seiner Idee von einem korrekten, durch Gesetze garantiert überparteilichen Gerichtsverfahren.*“

HEUSLER, op. cit. 157, s. 88.

²⁰² Pilátův dotaz v L 23,3 mířený na Ježíše není tedy z hlediska právního ničím jiným než výzvou k obhajobě. V takovém případě nemůže Lukáš opsat Markovu předlohu a teologické pochopení Ježíše jako mlčícího spravedlivého a nechat Ježíše mlčet, takové jednání by totiž znamenalo odepření odpovědi soudci a bylo by v rozporu s římským právem. Proto nechá Lukáš Ježíše odpovědět: „su. legeij.“ (L 23,3b). Tato Ježíšova odspověď přitom není nesmyslná, vždyť obžalovaný může obvinění proti němu vznesená buď potvrdit nebo vyvrátit, navíc tato formulace umožňuje Lukášovi akcentovat jeho christologický důraz; Ježíš je tím, za koho ho označuje Pilát, je „o basij lej twh Woudoaiwn“.

²⁰³ L 23,3; 23,9.

Pokud po podniknutí těchto kroků nedojde soudce k rozhodnutí a nevynese rozsudek, i přesto, že své stanovisko k věci již zaujal,²⁰⁴ odročí jednání s cílem získat za využití dalších prostředků o případu více informací.

3.2.3.4 Odchod Felixův a střídání rolí

K dalšímu jednání už však nedochází. Pavel zůstává po zbytek Felixova působení ve vazbě,²⁰⁵ o níž nám autor Skutků nepodává bližší informace. Ani konec Felixova funkčního období neznamena pro Pavla konec vězení. Lukáš celou situaci řeší poukazem na domněnku, že se Felix svým činem, totiž zanecháním Pavla ve vězení, chtěl zavděčit Židům.²⁰⁶ Je logické, že Felix o vynesení rozsudku příliš nestál. Uvažme, jaké následky mohl rozsudek pro místodržitele mít. V případě, že by Pavla odsoudil, vyvolal by nejspíše nevoli jeho křesťanských přívrženců, v případě osvobození pak logicky protesty Židů. Felix si nejspíše byl vědom krátkého času, který mu ještě ve funkci zbýval,²⁰⁷ proto pro něj Pavlova vazba bez nutnosti rozhodnout byla nejpříjemnějším řešením.

Krátce po svém příchodu do provincie podniká Festus cestu do Jeruzaléma,²⁰⁸ kde je židovskými vůdci donucen zabývat se Pavlovým případem.

Festus proces znovu otevírá²⁰⁹ a ve dvou po sobě jdoucích jednáních nechává Lukáš vyniknout snahy židovských žalobců o Pavlovo zneškodnění. Příklad ale není ani Festem rozhodnut. A přestože Festovo jednání, zahrnující Pavlův výslech, ostře kontrastuje s Felixovým laxním přístupem k věci, nepřináší z hlediska právního žádné nové informace.

Můžeme zde však vysledovat určité zajímavé paralely s výslechem před Festem. I zde totiž, jak bude podrobněji pojednáno dále, dochází místodržitel v závěru jednání k osobnímu přesvědčení o nevině delikventa, nevynese však rozsudek. Obdobný případ nastal již ve výslechu před Felixem a stejnou tendenci sledujeme i v Ježíšově výslechu před Pilátem.

Zatímco Felix se v případě již dále neangažuje až do doby, kdy je nahrazen svým

²⁰⁴ To je typickým rysem obou lukášovských procesů. Jak Pilát tak Felix a později Festus jsou přesvědčeni o nevině obžalovaných.

²⁰⁵ Sk 24,27.

²⁰⁶ Sk 24,27.

²⁰⁷ Felixova pozice byla oslabena ztrátou vlivu jeho blízkých v Římě. Ochránkyně Felixova bratra Pallanta, Agrippina, totiž pozbyla svých mocenských pozic a nakonec byla o několik let později roku 59 zavražděna Neronem. GRANT, Michael. Židé v římském světě, s. 159.

²⁰⁸ Sk 25,1.

²⁰⁹ Sk 25,23.

nástupcem, vyvíjí se situace Festova i její evangelijní analogie zcela odlišným směrem a ke slovu přicházejí další procesní elementy zastoupené poradci. Festova situace se navíc komplikuje dalším novým jevem, a sice Pavlovým odvoláním k císaři, jak je zmíněno ve Sk 25,11. Místodržitel se rozhodne Pavlově žádosti vyhovět,²¹⁰ vyhledá však zároveň pomoc krále Agrippy, který v celém procesu Pavlova odvolání hraje, jak bude ukázáno v následující kapitole, velmi významnou roli.

Oprávněnosti Pavlova odvolání k císaři a jeho případným problémovým momentům bude věnován oddíl 3.2.3.6.

3.2.3.5 Židovský král jako součást procesního dění

Právě v okamžiku, kdy je o procesu a jeho elementech řečeno vše podstatné, je do obou dění jako další jejich legitimní součást zapojen nový prvek – židovský král.

I v tomto ohledu můžeme pozorovat zřetelné paralely mezi procesem Pavlovým a Ježíšovým. V obou případech je totiž král k jednání přizván až po druhém výsledku místodržitelově. V případě Ježíšově se tak stane po druhém výsledku před Pilátem,²¹¹ kdy je Ježíš poslán k Herodovi. Oproti tomu k Pavlovu procesu je poté, co došlo k střídání prokurátorů²¹² a znovuotevření Pavlova případu,²¹³ přizván král Agrippa.²¹⁴ Vidíme zde tedy jasnou čtyřstupňovou, pro Lukáše typickou, strukturu procesu.

Přední místo v této struktuře zaujímá předběžný výsledek před veleradou, následuje výsledek před prokurátorem Felixem a po přerušení a změně prokurátora pokračuje jednání svým třetím bodem, výsledkem před Festem. Jako čtvrtý bod programu přichází na scénu židovský král.

Tím se dostáváme k otázce, za jakých okolností a jakým právem mohl židovský král zasahovat do záležitostí Říma a soudu s římským občanem.

Lukáš zde operuje se společnou vírou Pavla a židovského krále. Na konci Pavlova procesu si Festus zve Agrippu jako poradce, aby mu pomohl ujasnit si židovské náboženské

²¹⁰ De facto mu, přinejmenším chtěl-li zachovat korektní postup z hlediska římského práva, nezbývala jiná možnost.

²¹¹ L 23,7.

²¹² Sk 24,27.

²¹³ Sk 25,5nn.

²¹⁴ Sk 25,14nn.

otázky, v nichž se sám nevyzná,²¹⁵ aby tak mohl lépe uchopit a v dopise císaři popsat obvinění vznesená proti Pavlovi. Je zde tedy patrné, že Festus se necítí být kompetentní k tomu, aby císaře zpravil o situaci. Stojíme zde před otázkou, proč se Festus nepřidrží politické stránky věci a nepopíše císaři dosavadní průběh procesu se zněním obžaloby i obhajoby, proč je najednou politická stránka věci odsunuta do pozadí, přičemž důraz je kladen na teologický rozměr problému.

Festus po Agrippovi původně žádá potvrzení Pavlovy viny; nakonec se spokojí s tím, že ho Agrippa uzná za nevinného.²¹⁶ Celá scéna zapojující do dění židovského krále vypadá jako velký lukášovský konstrukt sledující jeho teologické záměry.²¹⁷

Agrippa v procesu nezastává pouze roli poradce, nýbrž přebírá iniciativu a stává se vůdčím elementem posledního Pavlova výslechu; důraz je Lukášem položen na společnou práci Festa a Agrippy, přičemž vše směřuje k potvrzení Pavlovy neviny. Toto ústřední sdělení je zarámováno stručným vylíčením bodů soudního jednání.

Lukáš se zde nechává inspirovat předchozím líčením výslechu před Festem (Sk 25,6–12). Nyní celou scénu znovu přehrává (Sk 25,14–21). Jedná se tedy celkově již o třetí výslech před místodržitelem, který opět probíhá podle římského procesního řádu. Vůdčí postavou procesu však tentokrát není místodržitel, ale židovský král Agrippa. Ten proces zahajuje a de facto vystupuje v roli předsedajícího.

Místodržitel zdůvodňuje Agrippovu účast v procesu svou neznalostí židovských náboženských otázek a Pavlovou neochotou být vyslýchán, samozřejmě za předsednictví Festova, v Jeruzalémě před židovskou veleradou: „aporoumenoj de egw. thn peri. toutwn zhthsin e| egon eiv bou| oito poreuesqai eij -leroso| uma kakei/ krinesqai peri. toutwn“.²¹⁸

²¹⁵ Sk 25,26.

²¹⁶ Sk 26,31n.

²¹⁷ O tomto Lukášově záměru vzniklo v moderním bádání množství nejrůznějších teorií. K nejznámějším z nich patří nesporně názor E. Hänchena, že Lukášovou snahou je učinit Pavla nevinným jak pro Římany, tak pro Židy. To se děje pomocí Pavlových obsáhlých apologií. Smyslem celé věci pak je demonstrovat na Pavlově případě skutečnost, že v římském světě existuje i pro křesťany určitý životní prostor. HÄNCHEN, op. cit. 186, s. 663n. Další zajímavé pojetí podává J. Roloff, který představuje Pavla jako radikálního farizea, jenž je svrchovaným zásahem Božím proměněn ve zvěstovatele evangelia. To je trnem v oku Židům, a proto Pavla pronásledují. Pavel proto opouští Judsko a vydává se do pohanských oblastí. Záměr Lukášův se zde stává jasným, úkolem Pavlovým je vynést počátky křesťanství z anonymity a představit je jako centrální událost dějin. To se odráží nejen v Pavlově řeči, ale i v dalších okolnostech scény, do které jsou záměrně zapojeny nejvýznamnější osobnosti doby. ROLOFF, op. cit. 167, s. 349.

²¹⁸ Sk 25,20; par. Sk 25,9. Tyto dvě výpovědi Festovy o pokusu přeložit proces do Jeruzaléma jako by se vzájemně doplňovaly. Nejprve je Festův návrh zdůvodněn snahou zavděčit se Židům (25,9), následně ve v. 20 doplněn dodatkem o Festově neznalosti náboženské problematiky. Jinak však druhý Festův příspěvek nevnáší do jednání nic nového.

Festus se nevyzná v náboženských otázkách, proto po neúspěšném pokusu o zapojení velerady hledá nové příležitosti. Ani přizvání židovského krále však neznamená zvrat v procesním dění a je tedy otázkou, jaký mělo takové agrippovské intermezzo význam. Erika Heusler odpovídá na tuto otázku tvrzením, že primárním Lukášovým zájmem je rozšíření procesního dění do čtyř oddílů s odůvodněním, že pro autora je nemyslitelné, aby byl obžalovaný za tak těžký zločin odsouzen v rámci jednoho jediného zasedání soudu:

„Lukas gestaltet den Eingriff des jüdischen Königs in das Prozeßgeschehen als eigenständiges Unternehmen, um die Anzahl der anberaumten Szenen zu erhöhen.“²¹⁹

Právně korektní hrdelní proces se pro pisatele Skutků skládá z předběžného výslechu a hlavního jednání zahrnujícího cestu přes více instancí.

Agrippovi je v Pavlově procesu věnován mnohem větší prostor a pozornost než Herodovi v procesu Ježíšově, dokonce se s ním setkáváme za zcela odlišných okolností. Na rozdíl od evangelia, kde Pilát v reakci na Ježíšův galilejský původ pouze pošle obviněného k Herodovi, který aktuálně pobývá v Jeruzalémě,²²⁰ se Agrippa setkává s Festem při společenské události,²²¹ dochází k osobnímu kontaktu a rozhovoru, v němž Festus obeznamuje Agrippu s případem.²²² Na Agrippovo přání: „eboulomhn kai. autoj tou/ anqrwpou akousai!“²²³ je druhého dne zahájeno nové slyšení.

Místo jednání je přesně udáno, je jím akroathrion, tedy audienční sál místodržitelského paláce, mj. i místo kde se odehrávala soudní jednání. Je tedy patrné, že autor textu má zájem na tom, aby výslech před Agrippou byl chápán jako součást procesu. Proto je také proces zahájen místodržitelem. Ten přednáší úvodní řeč v níž shrnuje dosavadní průběh jednání:

„²⁴ kai, fhsin o Fhstoj\ \Agrippa basileu/ kai. pantej oi' sumparontej hmiñ andrej(qewreite touton peri. ou- apan to. plhqoj twñ Vloudaiwn enetucon moi en te -lerosolumoij kai. enqade bowh'tej mh. deiñ auton zhñ mhketiñ

²⁵ egw. de. katelabomhn mhden axion auton qanatou pepracenai(autou/ de. toutou epikalesamenou ton Sebaston ekrina pempeinñ

²⁶ peri. ou- asfalej ti grayai tw| kuriw| ouk ecw(dio. prohagon auton eif' umwh kai. maj ista epi. sou(/ basileu/\ Agrippa(opwj thj anakrisewj genomenhj scw/ ti, grayw\

²¹⁹ HEUSLER, op. cit. 157, s. 105.

²²⁰ L 23,7.

²²¹ Sk 25,13.

²²² Sk 25,14–21.

²²³ Sk 25,22b.

²⁷ αλογον γαρ μοι δοκει/πεμποντα δεσμιον μη. και. ταυ. κατ' αυτου/αιτιαι. σμαηαι²²⁴

Agrippa má podle slov Festových vést anakrisij, tedy výslech, jehož cílem je shromáždění důkazů ke sporným otázkám jednání. Důvod tohoto Festova činu je zmíněn ve verši 26; nemaje přesných informací, žádá si Festus Agrippovy rady, aby mohl poté, co získá potřebné informace od znalce židovských náboženských otázek, formulovat body obžaloby v duchu římského práva a následně případ i s přesvědčivými důkazy postoupit další instanci, totiž císaři. Tento postup přesně koresponduje s právním pojetím anakrisij.²²⁵

Agrippa po Festově úvodu v roli předsedajícího vyzývá Pavla k obhajobě.²²⁶ Tento akt může vypadat jako přenesení výkonné moci z Festa na Agrippu, může však také být pouze aktem zvořilosti,²²⁷ stejně jako následující Pavlovo *captatio benevolentiae*, adresované samozřejmě Agrippovi.

Pavel přednáší svou obsáhlou řeč na obhajobu (Sk 26,1–23), v níž vystupuje spíše jako antický řečník než obžalovaný před soudem a která svým obsahem a charakterem připomíná spíše učenou disputaci; ta sice vyniká svým rétorickým ztvárněním, odchyluje se však tématem značně od procesního dění, zahrnujíc v sobě i židovské náboženské otázky.

Následuje impulzivní Festova reakce (Sk 26,24),²²⁸ která však nezbavuje Agrippu jeho vůdčí role v jednání, a tak se Pavel po krátké odpovědi Festovi²²⁹ obrací opět na židovského krále,²³⁰ a to zcela záměrně s otázkou týkající se židovské teologie, konkrétně důvěry v proroky.²³¹ Na této víře staví totiž Pavel logicky svou argumentaci. Agrippa reaguje zdánlivě nelogickým výrokem: „Ἐν οὐ ἰσχυρῶς με πεποιθῆς Ἰστανῶν ποιηταῖς“²³²

²²⁴ „Králi Agrippa a všichni zde přítomní, vidíte toho muže, na něhož si u mne všichni židé jak v Jeruzalémě, tak zde stěžovali a křičeli, že nesmí zůstat na živu. Já jsem zjistil, že nespáchal nic, zač by zasluhoval smrt. Protože on sám se odvolal k císaři, rozhodl jsem se, že ho k němu pošlu. Nemám však nic určitého, co bych o něm císaři napsal. Proto jsem ho dal předvést před vás a zvláště před tebe, králi Agrippa, abyste ho vyslechli a já se dověděl, co mám napsat. Zdá se mi totiž nerozumné poslat vězně a neuvést zároveň obvinění, vznesená proti němu“ (Sk 25, 24–27).

²²⁵ Více k tématu viz PAULY-WISSOWA, Paulys Realenzyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft, Bd. 1, s. 2050, art. anakrisij. Zde je patrné, že termín sám byl užíván jako terminus technicus právní řeči a Lukáš ho ve Sk 25,26 jako takový užívá zcela záměrně, aby tak legitimizoval Agrippovu účast v rámci procesu, neboť právě Agrippa je ten, kdo provádí zásadní šetření.

²²⁶ Sk 26,1.

²²⁷ HÄNCHEN, op. cit. 186, s. 651.

²²⁸ Ta je z právního hlediska naprosto bezproblémovou záležitostí. Festus, přenechav prozatím rozhodčí roli Agrippovi, není nyní vázán nezaujatostí a nic nebrání jeho emotivní výpovědi.

²²⁹ Sk 26,25.

²³⁰ Sk 26,27.

²³¹ Sk 26,27.

²³² „Μάλεμ βυσ με πρῆσβεδῆσαι, ἀβυχ σῆ σταν κρῆστανῆμ.“ Sk 26,28). Tento překvapivý ironický výrok Agrippův vyvolává paradoxní reakci Pavlovi. Pavel svými dotazy adresovanými židovskému králi směřuje k cíli, kdy má

Po těchto Agrippových slovech nastává porada zúčastněných,²³³ zakončená záměrně zdvojeným resumé celého případu:

„ouden qanaṭou h' desmwh axion ti prassei o anqrwpoj utojĀ“²³⁴

„apol elusqai edunato o anqrwpoj utoj eiv mh. epekeklhto KaisaraĀ“²³⁵

Tento zdvojený závěr indikuje skutečnost, že k přesvědčení o Pavlově nevině nedospěl jen Festus již před posledním výslechem, ani Agrippa v jeho průběhu, ale celé shromáždění. Celé sezení není zakončeno plnomocným rozsudkem, nýbrž pouze konstatováním, že se Pavel svým jednáním žádného provinění vůči římskému pořádku nedopustil.

Tímto zjištěním se dostáváme před závažný problém oprávněnosti Pavlova odvolání k císaři, a tedy k otázce, zda se obžalovaný mohl odvolat proti nevynesenému rozsudku, popř. zda a za jakých okolností bylo možno odvolat se k soudu vyšší instance ještě v rámci probíhajícího procesu.

3.2.3.6 Oprávněnost Pavlova odvolání

Chceme-li Pavlův proces před místodržiteli považovat za historicky věrohodný, je třeba uvést jej v soulad s tím, co víme o praxi *provocatio* a *apellatio*, jak bylo popsáno ve druhé kapitole této práce.

Při pohledu na text Skutků zjistíme, že ani Felix ani Festus se v Pavlově případě nezdráhají vykonat veřejné slyšení před poradním tribunálem (*pro tribunali*). Přestože důkazy proti němu jsou neprůkazné, zůstává po Festově výslechu po dva roky ve vězení. Toto vězení však nejspíše bylo pouze druhem mírného vojenského dozoru v soukromém domě. Takový postup byl z hlediska římského práva zcela legální až do chvíle, kdy občan využil svého práva na odvolání. Pak totiž musel být v závislosti na tomto aktu odeslán do Říma.

Festus těsně před schválením Pavlovy žádosti o přeložení případu do Říma konzultuje jeho žádost se svými poradci, to však neznamená, že by měl v plánu Pavlovu žádost,

nejen Agrippa sám, ale i čtenář rozpoznat, že král má ideální předpoklady k tomu, aby křesťanství přijal za své. Toto i Agrippa svým výrokem ve Sk 26,28 uznává, aby se následně za pomoci ironie z této role vymanil. Z ironického Agrippova výroku však lukášovský Pavel rétoricky dokonalým obratem činí splnitelné přání, na které dále navazuje aplikací křesťanské svobody na celé shromáždění (Sk 26,29). Celé jeho vystoupení končí paradoxem, neboť ten, kdo je jediný spoután, se označuje za jediného skutečně svobodného. Více k problematice viz ROLOFF, op. cit. 167, s. 355.

²³³ Sk 26,31a.

²³⁴ Sk 26,31b.

²³⁵ Sk 26,32b.

založenou na *lex Iulia*, ignorovat. Festovi nebylo zmíněným zákonem zakázáno nové otevření a projednání případu, mohl Pavla znovu vyslechnout a o věci se lépe informovat. V jeho moci však bylo o odeslání obžalovaného k císaři bez dalšího výslechu. Jediné, v čem *lex Iulia* místodržiteli bránil, bylo ukončení procesu a poprava obžalovaného bez vynesení rozsudku.

Odvolání k císaři nebyla v Judeji zřejmě běžná, neboť počet římských občanů zde byl relativně nízký. Možná i proto se místodržitel rozhodl věc hlouběji zkoumat, než obžalovaného předá vyšší soudní instanci. Ani Festus, jak bylo ukázáno výše, nedospěl k přesvědčivému názoru o Pavlově vině, když se Pavel, snažící se zabránit výslechu v Jeruzalémě, odvolává, zcela podle svého práva, k císaři. S odvoláním souvisí i poslední nerozřešená otázka Pavlova případu, totiž výrok krále Agrippy: „Ἄπο ἐπιστάτου τοῦ αἰματωτοῦ οὗτου τοῦ ἐπεικέλιτο Καίσαρα“²³⁶

Tato otázka nezávisí na kodifikovaných principech římského procesního práva, ale na vztazích mezi římským císařem a jeho podřízenými. Ty byly upravovány elementy neústavní moci zvané *auctoritas*, na které byla závislá nadřazenost a autorita římského císaře.

Je tedy patrné, že zmíněný výrok neznamena, že by místodržitel nemohl obžalovaného zprostit viny po jeho odvolání k císaři, spíše zde rozhodující roli hraje loajalita podřízených vůči hlavě impéria. A Festus by s výsledkem jednání a Pavlovým odvoláním měl být nanejvýš spokojen a bez námitek v rámci procesu *extra ordinem* také vyhovět. Po konzultaci s Herodem, který zde sice vystupuje se značnými pravomocemi, jak bylo naznačeno výše, nezmění však zásadně průběh případu, se tak skutečně děje.

Závěrem můžeme tedy říci, že zpráva o procesech před Felixem a Festem je korektní a správná, přinejmenším podle těch kritérií, která známe o soudních jednáních v období raného principátu. Je logické, že autorovi *Skutků* nebyla známa pozdější praxe, vyvinuvší se v druhé polovině 2. století, podle které ti, kdo byli odsouzeni k smrti, nesměli být provinciálním soudem popraveni, ale místodržitel provincie se nejdříve musel dotázat císaře, který písemně potvrdil jeho rozsudek. Teprve po tomto písemném potvrzení rozsudku bylo možno popravu provést.

²³⁶ Sk 26,32.

4. PAVLOVO VĚZENÍ

Vězením ve smyslu odnětí svobody se v antickém Římě obvykle netrestalo. Obvyklým trestem za zločin byla v soukromém římském právu náhrada a zadostiučinění poškozené straně.

Pokud tuto náhradu předepisoval stát, byla celá záležitost posuzována v rámci práva trestního. Tresty byly ukládány v rámci řádného soudního procesu římskými soudy nebo kompetentními úředníky, jak již bylo zmíněno ve druhé kapitole.

Vězením se tedy obvykle netrestalo, přinejmenším ne v období raného císařství. Existovala však celá řada dalších možných trestů, které mohly provinilce potkat. V případě těžkého zločinu mohl být delikvent trestán smrtí. Způsob popravě se pro jednotlivé zločiny lišil. Například velezrada byla trestána stětím, oproti tomu křivé svědectví mělo za následek svržení z Tarpejské skály. V období Augustovy vlády byl zaveden nový druh trestů, totiž předhození odsouzeného šelmám. Každý před soudem stojící obviněný římský občan měl právo ještě před vynesením rozsudku využít takzvané *ius exilii*²³⁷ a odejít do vyhnanství.

Následkem tohoto rozhodnutí byla ztráta občanského stavu, zabavení majetku a nemožnost návratu.

Ostatní méně závažné trestné činy byly většinou trestány pokutou, jejíž výši, jak bylo zmíněno, určoval stát.

Přinejmenším v období raného císařství (tato praxe je doložena i pro pozdější dobu) nebylo uvěznění praktikováno jako druh trestu. Existovala však možnost zadržet delikventa v průběhu vyšetřování ve vazbě. Římského občana mohl nechat vsadit do vězení pouze římský prefekt, v provinciích pak osoba disponující imperiem, tedy nejčastěji místodržitel. Proti možnosti uvěznit občana v případě, že se provinil zločinem proti státu, ve své podstatě nestojí ani opatření *Lex Iulia de vi publica*, proto mohl být Felixem vězněn i Pavel, když byl předtím Židy označen (Sk 24,5) za podporovatele nepokojů.²³⁸

²³⁷ BARTOŠEK, op. cit. 95, s. 186.

²³⁸ V římské právní terminologii je takový vůdce vzpoury označován jako *seditiosus*.

4.1 Pavel ve vězení

Pavel byl podle líčení Skutků zatčen římským důstojníkem a následně, zcela v souladu s tím, co bylo řečeno výše, podroben vyšetřovací vazbě, a to jak po svém zatčení v Jeruzalémě, tak i později v Caesareji a nakonec v Římě.

Zajímavým aspektem Pavlova věznění je, že zacházení s ním jako vězněm nabývá nejrůznějších podob: těsně po zatčení je spoután řetězy a má být bičován.²³⁹ Následně je vojensky strážován v pevnosti Antonia, je mu však zřejmě povoleno přijímat návštěvy; tak se až k němu dostane syn Pavlovy sestry.²⁴⁰ Po přesunu do Caesareje je Pavel hlídán v Herodově paláci.²⁴¹ Později v Římě je vězni Pavlovi dovoleno pobývat v soukromém domě s minimální ostrahou, je totiž hlídán jediným vojákem.²⁴² Zde setrvává, dle líčení Skutků, po dobu dvou let, a nejen že mu není zakázáno přijímat návštěvy, ale dokonce smí i svobodně vycházet, kázat a zvěstovat evangelium.²⁴³

4.2 Pavlův zločin

Znění žaloby proti Pavlovi krátce a výstižně zachycují slova znějící z úst Židů ve Sk 24,5: „eurontej gar ton andra touton loimon kai. kinouhta staseij pasin toij Vloudaiorij toij kata. thn oikoumenhn prwtostathn te thj twh Nazwraiwjn airesewj.“

Právě těmito slovy je Pavel označen za podporovatele nepokojů. V souvislosti se zmíněným místem a Pavlovým obviněním nemůže zůstat nepovšimnuta další, z hlediska římského práva nanejvýš zajímavá skutečnost, totiž označení Pavla za „*vůdce nazorejské sekty*“ (prwtostathj thj twh Nazwraiwjn airesewj). Je-li totiž Pavel hned v úvodu žaloby takto označen, lze se domnívat, že Židé toto označení volí proto, aby se snáze domohli Pavlova potrestání. Bylo totiž běžnou římskou praxí, že v případě vzpoury byl častokrát, v závislosti na okolnostech a prostředcích, trestán pouze vůdce povstání. V označení Pavla za vůdce spiknutí proti Římu lze pak spatřovat intenzivní snahu Židů o jeho efektivní zneškodnění.

²³⁹ Sk 22,24.

²⁴⁰ Sk 23,16.

²⁴¹ Sk 23, 35b.

²⁴² Sk 28,16.

²⁴³ Sk 28,30.

4.3 Okolnosti Pavlovy vazby

Jak již bylo krátce naznačeno výše, okolnosti jeho vazby se v průběhu děje několikrát mění. Vzhledem ke skutečnosti, že, jak bylo řečeno v předchozích kapitolách, podléhá líčení Pavlova procesu i jeho vazby záměrům autora, a uvážíme-li navíc, že jsme v Pavlově případě odkázáni na nevelké množství relevantních historických pramenů, nejsou historické realie týkající se apoštolova případu klíčem k pochopení Lukášova záměru.

Intence autorova, již je, jak bylo názorně ukázáno na jiných místech této práce, podřízena i struktura příběhu a jednání jednotlivých postav, je jasně patrná i ve stati pojednávající o Pavlově římském vězení. Zde totiž autor ve Sk 28,16 jasně chystá předpoklady pro další realizaci Pavlova plánu tak, jak si ho sám představoval. Pavel je totiž zanechán v soukromém domě s velmi mírnou ostrahou jen proto, aby k němu vzápětí autor mohl nechat přicházet návštěvy a umožnit tak šíření pavlovské misie a tím dosáhl svého cíle tak, jak si ho zaštitěný Ježíšovou autoritou vytyčil ve výroku Vzkříšeného v úvodu svého velkého díla: „*al la. lhmyesqe dunamin epelqontoj tou/ agirou pneumatoj ef vumaj kai. esesqe, mou marturej en te Ilerousalhm kai. en pash| th| Vloudaija kai. Samareia| kai. e|wj escatou thj ghj.*“²⁴⁴

4.4 Další osudy apoštola Pavla

I přes jasnou a orámovanou koncepci Lukášovu budí v nás otevřený konec Skutků přinejmenším zájem o další osudy apoštola Pavla. Ač to není primárním záměrem této práce, ještě se o nich pro úplnost ve zkratce zmíníme.

Lukášův náhlý konec Skutků stojí, jak si vnímavý čtenář Písma jistě všimne, v ostrém kontrastu k propracovanosti a důkladnosti předchozích pasáží. Vždyť jen v případě Pavlova procesu obeznamuje autor čtenáře s podrobnými detaily a mnohé z nich zmiňuje opakovaně. O Pavlově očekávaném slyšení v Římě však mlčí. Tato informace již není důležitá pro autorovu zvěst, jak byla formulována ve Sk 1,8 a jak jsme se o ní zmínili v předešlém oddíle. A je tedy na nás, abychom si pro úplnost obrazu Pavlova života vytvořili představu o jeho

²⁴⁴ „*ale dostanete sílu Ducha svatého, který na vás sestoupí, a budete mi svědky v Jeruzalémě a v celém Judsku, Samařsku a až na sám konec země.*“ (Sk 1,8).

dalším osudu.

Po dvou letech římské vazby mohl Pavla potkat de facto dvojí osud. Buď byl podle římského práva shledán vinným a následně s'at, nebo naopak vyvázl jako nevinný a byl propuštěn. Vzhledem k právě řečenému nemá pro nás hlubšího významu blíže se zabývat dalšími hypotetickými náležitostmi a možnými závěry Pavlova procesu či života. S největší pravděpodobností další jednání v Římě probíhala podle pravidel řádného soudního procesu, jak byl popsán ve druhé kapitole této práce.

Pozornost, kterou badatelé věnují závěru Skutků, je motivována zcela odlišně. Zajímavým se totiž zdá být nikoli konec Pavlův, ale Lukášův záměr, který Pavla vykresluje v rozpolcené roli. Apoštol je vězněm, ale zároveň, od chvíle kdy nastoupí cestu do Říma, vystupuje jako téměř svobodný hlasatel evangelia, jehož zvěsti nestojí jeho status vězně nikterak v cestě.

Pavel cestuje do Říma, centra tehdejšího světa, aby i sem donesl svou zvěst a aby naplnil Lukášův program. Není též vyloučeno, že Lukáš záměrně zamlčel Pavlovu smrt,²⁴⁵ neboť ji nechtěl vzhledem ke svému pochopení a vyobrazení Říma postavit do souvislosti s římským soudním aparátem. Proto dal přednost otevřenému konci a těsně před ním zdánlivě nevýznamnými, avšak jasně cílenými narážkami (ve Sk 28,16 a následně 26,30n) vyšlapal evangeliu cestu do římského světa.

Zajímavé je, že Lukáš neví nic o Pavlově propuštění a druhém zajetí, nezmiňuje se také o možné apoštolově cestě do Španělska. Lze tedy usuzovat, že mu toto buď nebylo známo, nebo věděl o apoštolově smrti, která je ostatně v textu Skutků, konkrétně v rámci Pavlova odjezdu z Caesareje, okrajově a nepřímě zmiňována.

²⁴⁵ Srv. HÄNCHEN, op. cit. 186, s. 699-701 a CONZELMANN, Hans. Apostelgeschichte, s. 160.

ZÁVĚR

Po nastínění problematiky Pavlova občanského stavu, a to jak občanského práva římského tak i hypotetického občanství v městě Tarsu, okolností soudního procesu a misijní aktivity na pozadí dobových reálií a pramenů i pramenů biblických, jsme dospěli k závěru, že apoštolovo římské občanství ve spojení s jeho výborným vzděláním a farizejskou minulostí lze v jistých ohledech považovat za dokonalý předpoklad pro misii v pohanském světě.

Tato fakta reflektuje ve svém pojetí Pavlova života a díla i autor Skutků, jediného dochovaného historického pramene, který podrobněji pojednává o soudní praxi v 1. polovině 1. století n. l.

Zpráva Skutků je v důsledku toho do značné míry podřízena zvěstným záměrům autora, který Pavla přizpůsobuje své koncepci, jak je patrné především ze srovnání líčení Skutků s vlastním apoštolovým svědectvím, jak se nám dochovalo v jeho epištolách. Historická korektnost Lukášova díla tím může, ale také nemusí být potlačena, přinejmenším ne v oblasti zkoumané v rámci naší práce, totiž v otázce podání římského soudního procesu.

Popis procesu, jak je podán ve Skutcích, potvrzuje autorovu dobrou znalost dobových reálií a římské soudní praxe, a právě proto je Lukášovu líčení Pavlova procesu nutno přiřknout jistou míru historické korektnosti, její reálný rozsah však nemůžeme blíže posoudit, nemajíce jiných relevantních pramenů pro toto období. Tak přicházíme o možnost podrobného srovnání.

Jako cesta k porozumění problematice Pavlova občanství, vlivu a stavu se jeví reflexe dobových reálií na pozadí textu Skutků s nutným přihlédnutím k intenci autora.

Tato práce je tedy pokusem o syntézu výše zmíněného, aby tak mohly vyniknout zásadní elementy, především pak historické okolnosti Pavlova života, soudu a konce a vedle nich i záměr a intence pisatele Skutků, které nejspíše formovaly Pavlův příběh do podoby, již známe dnes.

Seznam literatury

Primární prameny a literatura:

Bible: Český ekumenický překlad. 11. vyd. Praha: Česká biblická společnost, 1998. 1150 s. ISBN:80-85810-19-0.

NESTLE, ALAND. *Novum Testamentum Graece.* 27. Ausg. Stuttgart: Deutsche Bibelgesellschaft, 2006. 812 s. ISBN: 978-3-438-05100-4.

FLAVIUS, Iosephus. CLEMENTS, Heinrich (Recogn.). *Flavii Iosephi opera,* Bd. 6. Berolini: Weidmann, 1888.

Sekundární literatura:

AUSBUETTEL, Frank. *Die Verwaltung des römischen Kaiserreiches: Von der Herrschaft des Augustus bis zum Niedergang des Weströmischen Reiches.* 1. Ausg. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1998. 222 s. ISBN: 3-534-12272-0.

BARTOŠEK, Milan. *Encyklopedie římského práva.* 1. vyd. Praha: Panorama, 1981. 512 s. ISBN: 80-200-0242-X.

BLEICKEN, Jochen. *Senaatsgericht und Kaisergericht.* 1. Ausg. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1964. 164 s.

BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel.* 1. vyd. Praha: Kalich, 1998. 256 s. ISBN: 80-7017-097-2.

BUSCH, Ulrike. *Caesars Bürgerrechtspolitik in den Provinzen.* 1. Ausg. München: GRIN Verlag, 2007. 19 s. ISBN: 978-3-640-44937-8.

CONZELMANN, Hans. *Die Apostelgeschichte.* 2. Ausg. Tübingen: J.C.B Mohr (Paul Siebeck), 1963. 168 s. ISBN: 3-16-108712-7.

COŠKUN, Altay. *Großzügige Praxis der Bürgerrechtsvergabe in Rom?: Zwischen Mythos und Wirklichkeit.* 1. Ausg. Mainz: Akademie der Wissenschaften und der Literatur, 2009. 41 s. ISBN: 978-3-515-09350-7.

EGGER, Peter. *Crucifixus sub Pontio Pilato: Das „crimen“ Jesu von Nazareth in Spannungsfeld römischer und jüdischer Verwaltungs- und Rechts- Strukturen.* 1. Ausg. Münster: Aschendorffsche Verlagbuchhandlung GmbH & Co., 1997. 243 s. ISBN: 5-402-04780-2.

- GARNSEY, Peter. The Lex Iulia and appel under the empire, *JRS*. 1966, vol. 56, no. 1, p. 167–189.
- GARNSEY, Peter. The Criminal Jurisdiction of Governors, *JRS*. 1968, vol. 58, no.1, p. 51–59.
- GNILKA, Joachim. *Ježíš Kristus – Poselství a historie*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 2001. 296 s. ISBN: 807-021-534-8.
- GRANT, Michael. *Židé v římském světě*, 1. vyd. Praha: BB art, 2003. 327 s. ISBN 80-7257-953-3.
- GRZYBEK, Erhard, GIOVANNINI, Adalberto. *Der Prozeß Jesu, jüdische Justizautonomie und römische Strafgewalt: Eine philologisch-verfassungsgeschichtliche Studie*. 1. Ausg. München: Ernst Vögel Verlag, 2008. 93 s. ISBN: 978-3-89650-264-3.
- HÄNCHEN, Ernst, *Die Apostelgeschichte*. 16. Ausg. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1977. 717 s. ISBN: 3-525-51634-7.
- HENGEL, Martin, *Der vorchristliche Paulus*. In Paulus und das antike Judentum. Hengel, Martin, Heckel, Ulrich. 1. Ausg. Tübingen: J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), 1991. s. 177–293. ISSN: 0512-1604.
- HEUSLER, Erika. *Kapitalprozesse im lukanischen Doppelwerk: Die Verfahren gegen Jesus und Paulus in exegetischer und rechtshistorischer Analyse*. 1. Ausg. Münster: Druckhaus Aschendorf, 2000. 294 s. ISBN: 3-402-04786-1.
- HOLTHEIDE, Bernard. *Römische Bürgerrechtspolitik und römische Neubürger in der Provinz Asia*. 1. Ausg. Freiburg: HochschulVerlag, 1983. 474 s. ISBN: 3-8107-2177-8.
- KINCL, Jaromír, URFUS, Valentin, SKŘEJPEK, Michal. *Římské právo*. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 1995, 386 s. ISBN: 80-7179-1-1.
- KNOLL, Vilém (ed.). *Acta historico-iuridica Pilsnensia*. 1. vyd. Plzeň: Aleš Čeněk, 2008, 136 s. ISBN: 978-80-7380-107-6.
- KRAUSE, Jens, Uwe. *Gefängnisse im Römischen Reich*. 1. Ausg. Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 1966. 365 s. ISBN: 3-515-06976-3.
- LUPTON, Julia Reinhard. Citizen Paul, *The European Legacy*. 2004, vol. 9, no. 1, p. 67–77.
- MATHEISEN, Ralph. Peregrini, Barbari, and Cives Romani: Concepts of Citizenship and the Legal Identity of Barbarians in the Later Roman Empire, *American Historical Review*. 2006, vol. 111, no. 4, p. 1011–1040.

- MILLAR, Fergus. The Development of Jurisdiction by Imperial Procurators: Further Evidence, *Historia*. 1965, vol. 14, p. 362–367.
- MITTEIS, Ludwig. *Reichsrecht und Volksrecht in den östlichen Provinzen des römischen Kaiserreichs: Mit Beiträgen zur Kenntniss der griechischen Rechts und der spätrömischen Rechtsentwicklung*. 1. Ausg. Hildesheim: Georg Olms Verlagsbuchhandlung, 1963. 560 s.
- MOMMSEN, Theodor. Die Rechtsverhältnisse des Apostels Paulus. *ZNW*. 1901, Bd. 2, s. 81–96.
- NÖRR, Dieter. Studien zur Orts-, Stadt-, und Reichszugehörigkeit in der Antike. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis*. 1963, Nr. 31, s. 525–600.
- OMERZU, Heike. *Der Prozeß des Paulus: Eine exegetische und rechtshistorische Untersuchung der Apostelgeschichte*, 1. Ausg. Berlin, New York: Walter de Gruyter, Berlin, 2002. 615 s. ISBN: 3-11-017512-6.
- PORTER, Stanley, E. (ed.). *Paul: Jew, Greek and Roman*. 1. ed. Leiden: Brill, 2008. 370 p. ISBN: 978-9004-17159-6.
- RADL, Walter. *Paulus und Jesus im lukanischen Doppelwerk: Untersuchungen zu Parallelmotiven im Lukasevangelium und in der Apostelgeschichte*. 1. Ausg. Frankfurt/M.: Peter Lang GmbH, 1975. 460 s. ISBN: 3-261-01556-X.
- RAJAK, Tessa. Was there a Roman Character for the Jews? *JRS*. 1984, vol. 74, p. 107–123.
- RAPSKE, Brian. *The Book of Acts and Paul in Roman Custody*. 1. ed. Carlisle: Paternoster Press, 1994. 627 p. ISBN: 0-8364-564-7.
- ROLOFF, Jürgen. *Die Apostelgeschichte*. 1. Ausg. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, Berlin: Evangelische Verlagsanstalt GmbH, 1988. 382 s. ISBN: 3-525-51361-5.
- SHERWIN-WHITE, A. N. *Roman society and the Roman Law in the New Testament*, 1. ed. Oxford: Clarendon Press, 1963. 294 p.
- SCHILLE, Gottfried. *Die Apostelgeschichte des Lukas*. 3. Ausg. Berlin: Evangelische Verlagsanstalt, 1981. 492 s. ISBN: 978-3-374-00354-9.
- SCHMITHALLS, Walter. *Die Apostelgeschichte des Lukas*. 1. Ausg. Zürich: Theologischer Verlag, 1982. 247 s. ISBN: 3-290-14731-2.
- SKŘEJPEK, Michal. *Ius et religio: Právo a náboženství ve starověkém Římě*. 1. vyd. Praha: Vydavatelství 999, 1999. 281 s. ISBN: 80-901064-8-X.
- STEGMANN, Wolfgang. War der Apostel Paulus ein römischer Bürger? *ZNW*. 1987, Nr. 78, s. 200–229.

TRILLING, Wolfgang. *Apoštol Pavel, misionář a teolog*. 1. vyd. Praha: Vyšehrad, 1994. 180 s. ISBN: 80-7021-130-X.

Encyklopedie a slovníky:

LIDDELL, Henry George, SCOTT, Robert. *A Greek-English Lexicon*. 9. ed. Oxford: H.S. Jones, 1925–1940.

PAULY, August, WISSOWA, Georg. *Paulys Realencyklopädie der klassischen Altertumswissenschaft: Neue Bearbeitung*. 1. Ausg. Stuttgart, 1894–1980.

SOUČEK, Josef B. *Řecko-český slovník k Novému zákonu*. 6. vyd. Praha: Kalich, 2003. 374 s. ISBN: 80-7017-853-1.

SVOBODA, Ludvík. et al. *Encyklopedie antiky*. 1. vyd. Praha: Academia, 1973. 744 s. ISBN: 401-22-875.

Elektronické zdroje a dokumenty:

Bible Works for Windows [CD-ROM], Windows 98/NT Release 4.0, Lotus Development Corp. 1998.

Patrologia Latina Database [CD-ROM], Windows 95 Release 4, Chadwyck – Healey, 1996.

Thesaurus Linguae Graecae [CD-ROM], Windows 98/NT ver. E, Irvine, 1999.

RESUMÉ

Apoštol Pavel a římské zákony

Apostle Paul and the Roman Law

bc. Ladislava Říhová

Práce se věnuje problematice spojené s životem a především římským občanstvím apoštola Pavla. Úvodní kapitola práce tvoří stručný popis Pavlova života, který de facto tvoří osnovu celé práce.

Zvláštní pozornost je věnována Pavlovu původu, vzdělání a v neposlední řadě obrácení ke křesťanství. Bez povšimnutí nezůstává ani misijní činnost Pavlova a jeho konec.

Ve druhé části první kapitoly je na pozadí biblických pramenů probrán pohled Písma na apoštolovo římské občanství, doplněný historickým exkurzem o dějinách římského občanství jako takového se zvláštním přihlédnutím k období Pavlova života, tedy období raného principátu. Zmíněna je samozřejmě i možnost dvojího občanství apoštola. Z Pavlova občanského stavu vyplývají nutně i Pavlova práva, která utvářejí další jeho životní osudy. Zejména se zde jedná o ve Skutcích obsáhle probraný Pavlův soudní proces.

Druhá kapitola práce je proto věnována jednak historii a náležitostem římského soudního procesu, jednak i odvolacímu právu římských občanů, kterého i Pavel, jakožto římský občan, ve svém procesu využil.

Zatímco druhá kapitola práce se věnuje rozboru Pavlova procesu z pohledu dobových nebiblických pramenů, přihlíží třetí primárně ke svědectví Nového zákona a srovnává tedy Pavlův proces s procesem Ježíšovým, přičemž zvláštní pozornost je věnována intenci autora, která do značné míry biblické líčení Pavlova procesu utvářela.

Závěrečnou kapitolu tvoří pojednání o Pavlově vězení.

Práce podává rozbor právní problematiky týkající se Pavlova občanství a soudního případu. Ze srovnání historických poznatků s biblickým textem, konkrétně podáním autora Skutků apoštolských, pak jasně vyvstává nejen jeho vliv na líčení celého případu, ale i jeho koncepce řádného římského soudního jednání. Práce je tedy zastřešena rozbohem dosahu autorova vlivu a rozbohem koncepce procesu.

SUMMARY

Apoštol Pavel a římské zákony

Apostle Paul and the Roman Law

bc. Ladislava Říhová

The thesis deals with problematics associated with the life and first of all with Apostle Paul's Roman citizenship. The first chapter contains a brief description of Paul's life which de facto makes the outline of the whole work.

Special attention is being paid to Paul's origin, his education and last but not least to his conversion to Christianity. Noticed is also Paul's missionary activity and his end.

In the second part of the first chapter there is discussed the view of the Scripture on the Roman citizenship of the Apostle, supplemented with a historical excursus about the history of Roman citizenship as such taking into special consideration the time of Paul's life i.e. the time of the Early Principate. Of course, the possibility of the Apostle's double citizenship is mentioned. From Paul's civil state follow necessarily his rights which form his further destiny. In particular there are concerned Paul's iudicial proceedings which are extensively discussed in the Acts of the Apostles.

The second chapter therefore engages in the history and necessities of Roman iudicial proceedings and the appellate right of Roman citizens, which was used by Paul as Roman citizen, too.

Whereas the second chapter of the work is devoted to the analysis of Paul's iudicial proceedings from the point of view of period non-biblical sources, the third chapter takes primarily into consideration the New Testament testimony and thus compares Paul's iudicial proceedings with those of Jesus. A special attention is paid to the intention of the author which in large measure formed the biblical narrative of Paul's iudicial proceedings.

The last chapter contains a treatise of Paul's imprisonment.

The work offers an analysis of the legal problematics concerning Paul's citizenship and his judicial case. From the comparison of the historical information and biblical text, concretely the interpretation of the author of Acts of the Apostles, then clearly arises not only

his influence on the description of the whole case but also his conception of proper Roman iudicial proceedings. The work is hence pervaded by an analysis of the author's range and an analysis of the conception of the iudicial proceedings.

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Misijní cesty apoštola Pavla

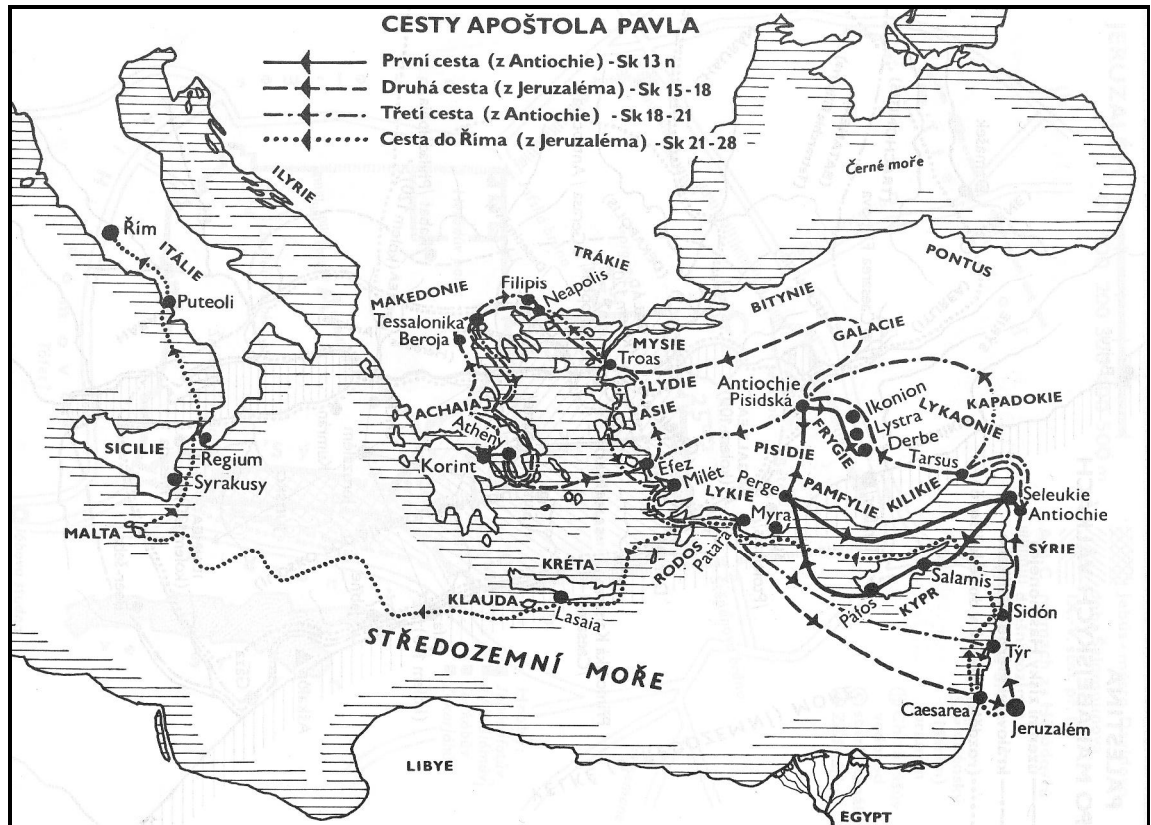
Příloha č. 2: Judea v době vlády Agrippy II. (50–93 n. l.)

Příloha č. 3: Struktura Pavlova a Ježíšova procesu podle Lukášova evangelia a Skutků apoštolských (tabulka)

Příloha č. 4: Chronologie Pavlova života

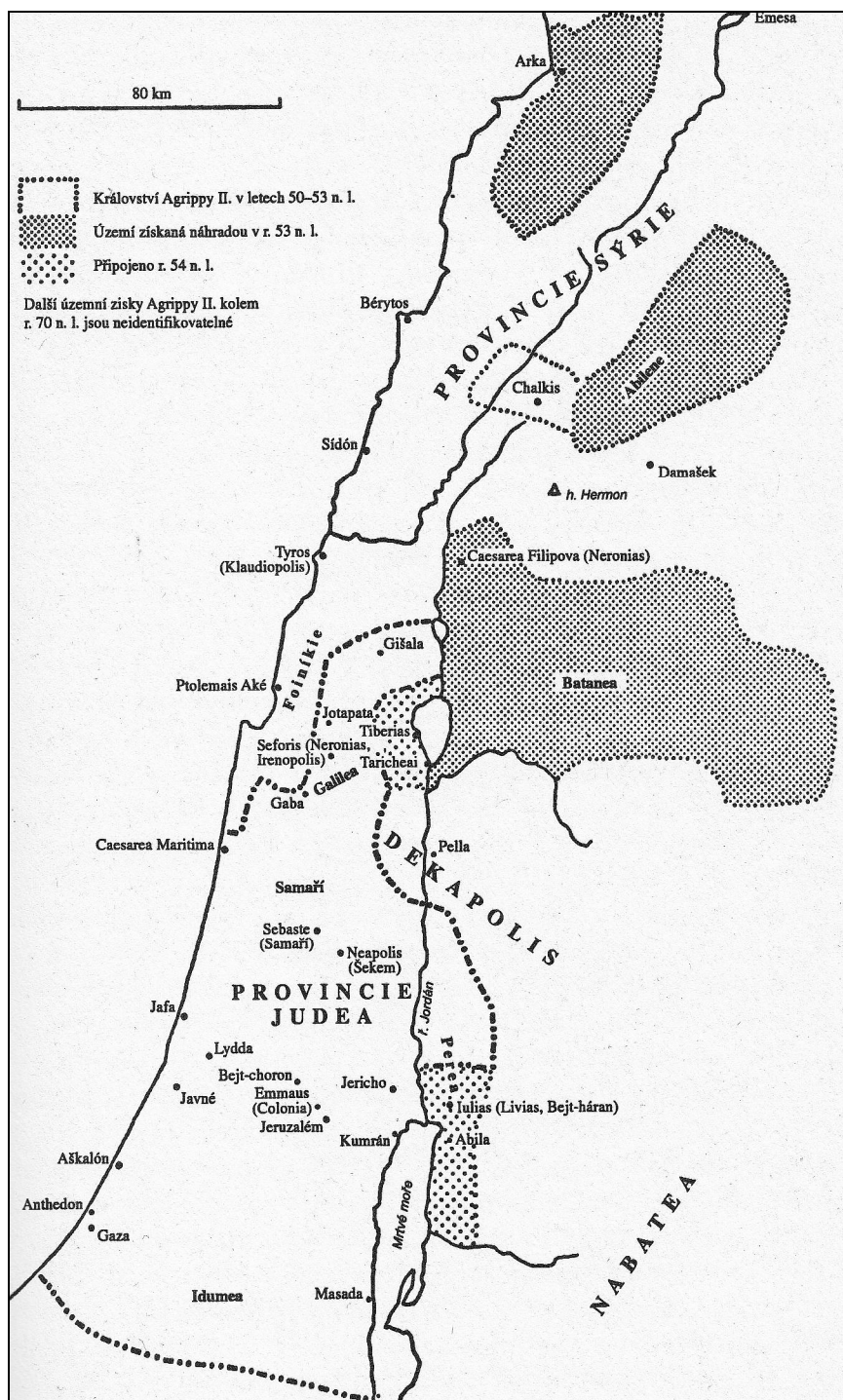
PŘÍLOHY

Příloha č. 1: Misijní cesty apoštola Pavla

Bible: Český ekumenický překlad, s. 286.

Příloha č. 2: Judea v době vlády Agrippy II. (50–93 n. l.)

GRANT, Michael. *Židé v římském světě*, s. 157.

Příloha č. 3: Struktura Pavlova a Ježíšova procesu podle Lukášova evangelia a Skutků apoštolských (tabulka)

		Proces Ježíšův	Proces Pavlův	
Zatčení		L 22,47–54	Sk 21,27–36	
Výslech před veleradou		L 22,66nn	Sk 22,30 – 23,10	
Výslech před místodržitelem	Předání místodržiteli	L 23,1n	Sk 23,33	
		Výslech před Pilátem	Výslech před Felixem	Výslech před Festem
	Vznesení žaloby	L 23,2	Sk 24,1–9	Sk 25,7
	Obhajoba delikventa	L 23,3	24,10b–21	Sk 28,8
	Odročení případu	L 23,4	Sk 24,22–24	Sk 25,11n Odvolání k císaři
	Zapojení židovského krále	L 23,6–12	Sk 25,13 – 26,29	
	Vynesení rozsudku	L 23,24n	Sk 26,30b	

Příloha č. 4: Chronologie Pavlova života

ukřižování Ježíše	kolem 30
narození Pavlovo	neznámo, pravděpodobně kolem přelomu letopočtu
obrácení a povolání	kolem 32
apoštolský sněm	48 (49?)
Pavel v Korintu	osmnáct měsíců od zimy 49/50 do léta 51
Pavel v Efezu	asi dva a půl roku pravděpodobně 52–55
poslední pobyt v Makedonii a Achaji	pravděpodobně zima 55/56
cesta do Jeruzaléma, zatčení	jaro 56
eskorta do Říma	pravděpodobně 58
dvouleté vězení v Římě	pravděpodobně 58–60
mučednická smrt za Nerona	pravděpodobně 60

BORNKAMM, Günther. *Apoštol Pavel*, s. 249.